

Aylık Tarih

Yıl: 1 Sayı: 3 Mayıs 2023

Eski İstanbul'da İşçi Olma Kuralları
Eski İstanbul'da Bekçiler
Atatürk'ün Hatay'ı Alışı
Tophane'i Amire'de Top Döküm Töreni
Bir Cami; Beylerbeyi Camii
Bereketzade Çeşmelesi
İstanbul'un Aynası (3)
Eski İstanbul Abideleri ve Binaları (3)
Ömer Seyfettin Külliyesi Nasıl Basıldı
Mermer Tezgah

Aylık Tarih

Yıl: 1 Sayı: 3 Mayıs 2023

Evliya Çelebi'nin Rüyası
Eski İstanbul'daki İşçi Kuralları
Tarihte Falaka ve Kırbaç
Atatürk'ün Hatay'ı Alışı
Tophane-i Amire'de Top Döküm Töreni
Bir Camii; Beylerbeyi Camii
Bereketzade Çeşmesi
İstanbul'un Aynası (3)
Eski İstanbul Abideleri ve Binaları (3)

3. Sayımız

Bu ay sizlere üçüncü sayımızı yayınlıyoruz. Bu sayımızda dizi yazılarımıza devam etmekle beraber kısaca bazı tarihi konulara da yer verdik

İlk olarak, Atatürk'ün hasta halinde Hatay'ın alınması için gösterdiği çabaya ait bir anıya yer verdik.

İkinci olarak; Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nin başında yer alan ve Evliya Çelebi'nin seyahatlerine gerekçe olarak gösterdiği rüyasını, "Evliya Çelebi'nin Rüyası" başlığı ile kitabın 1896 basımının 28 inci sahifesini yeni harflerle sunmaktayız.

Üçüncü olarak "Tarihte Falaka ve Kırbaç" yazımızla eski devirde bir cezalandırma yöntemi olarak kullanılan falaka ve kırbaç anlatıyoruz.

Camiler bölümünde; "Beylerbeyi Camii"ni, İstanbul Çeşmeleri bölümünde, İstanbul'un önemli çeşmelerinden biri olan "Bereketzade Çeşmesi" ni fotoğraflarıyla vermekteyiz:

"İstanbul'un Aynası" ve "Eski İstanbul Abideleri ve Binaları" dizi yazılarımızın yeni bölümlerini de bu sayımızda yer almaktadır..

Ayrıca; "Eski İstanbul'da İşçi Olma Kuralları" ve "Tophane-i Amire'de Top Döküm Töreni" yazıları da yer almaktadır.

Bu sayımızın da ilginizi çekeceğini umuyoruz.

Aylık Tarih

Aylık Dergi

Sayı: 3 Mayıs 2023

Sahibi ve Sorumlusu:
H.Veysel Güteryüz

e-posta: veyselguleryuz@gmail.com

Hatay'ın Alınışı

Yazan: Prof.Dr. İlhami Nasuhoğlu
Sadeleştiren: H.Veysel Güteryüz

ca şifreler gelip gitmekte, gerekli direktifler verilmektedir. Ö-zel Kalem Müdürü Sn. Süreyya Anderiman da yabancı radyo ajanslarını her an izlemekte ve Atatürk'e aktarmaktadır.

Atatürk, zaman zaman şehirde kısa otomobil gezintileri yapmakta ve Mersinlilerin candan sevgileri ile karşılanmaktadır. Halk, Vali Konağının çevresinden ayrılmamakta ve Atatürk'ün balkona çıkmasını beklemektedir. Fakat sağlığı hızla bozulmaktaydı, genellikle yorgun ve halsizdi, iştahı yoktu. Aslında yemekleri de çok hafif hazırlanmakta, enginar ve kabak gibi haşlama sebzeler, haşlama tavuk, portakal, maden suyu ve diğer hafif ızgaralar ile yetiniliyordu. Bacaklarında hafif kaşıntılar oluyordu. Karnının şişkin durumu devam ediyordu. Hiç alkol almıyor, fakat sigara içiyordu. Uykuları da iyi değildi, sıcaklığın da etkisi ile ancak sabaha karşı biraz uykuya dalabilmekteydi.

Atatürk, Mersin'de 10 gün kaldı. Bu süre içinde burun kanamaları başlamış ve bu durum sık sık tekrarlanmıştır. Mersin'e geldikten 2-3 gün sonra, bir akşam yemeğinde, birden burnundan kan gelir. Hemen sofradan kalkar ve içeriki odaya geçer. Neşet Ömer hoca gereken müdahaleyi yapar ve Atatürk neşesini kaybetmeden tekrar sofraya gelip yemeğe devam eder. Fakat ne var ki bir süre sonra, tekrar bir kanama olur. Atatürk'ün bu kez canı sıkılır. «Bak, gene geldi» der ve istirahatete çekilir.

Siroz hastalığında, burun kanamalarının başlaması iyi bir belirti değildir ve sirozun ilerleyip dekompanse olduğunu ve hayat süresinin kısaldığını gösterir. Atatürk'e burun kanamalarının havanın sıcaklığı ile ilgili olduğu açıklanır. Şunu da ekleyelim ki, Atatürk bu burun kanamalarının çok fazla üzerinde durmamaktadır ve o da bunu hava sıcaklığına ve yorgunluğa bağlamaktadır.

İşte bu sağlık durumuna rağmen, Atatürk, Hatay davasını çözümlemedikten sonra, Ankara'ya dönmekte kararlıdır. Fakat siyasî müzakere ve temaslar da uzayıp gitmektedir. Bu konuda son durumu telefonla açıklayan Başbakan Sn. Celâl Bayar'a şu talimatı gönderir: «Yabancı büyük elçilere deyin ki Atatürk Mersin'dedir ve Hatay konusu çözülmünceye kadar da Mersin'de kalacaktır. Bu kaçınıcı müzakere, bu kaçınıcı vaaddir?»

Bu talimattan bir kaç gün sonra, Ankara'dan beklenen cevap gelir. Sayın Celâl Bayar Mersin'e telefon ederek, Vali'ye şu mesajı verir: «Atatürk'e arz ediniz, Fransız ve İngiliz elçileri ile görüştüm, bütün tekliflerimizi kabul ediyorlar» der.

Atatürk bu habere çok memnun olur. Yüzünde bir rahatlık belirir ve Vali'ye dönerek, «Vali bey, bizim burada artık işimiz bitti, eğer izin verirseniz, Ankara'ya dönüyoruz» der. Ve iki gün sonra da Mersin'den, Mersinlilerin coşkulu gösterileri arasında, Ankara'ya döner.

Bir tıp adamı olarak, özofagus (yemek borusu) varislerinin oluşup, kanamaya başlamış dekompanse duruma girmiş siroz hastalığının, hızla ilerlemesine karşın, sağlığını hiçe sayarak, hasta halinde bize Hatay'ı da kazandıran Atatürk'ün bu fedakârlığının değerini daha çok takdir etmekteyim. Nur içinde yatsın.

ATATÜRK, HASTA İKEN HATAY'I ALMIŞTI ...

1938 yılının Nisan ayı içinde, Mersin Valiliğine bir gece, acil ve çok gizli bir şifre geldi. Şifrede Mersin istasyonuna bir ek olarak, büyük bir treni alabilecek boyutta kör bir tren yolunun acele olarak yaptırılması, bildiriliyordu...

O tarihte babam Rükneddin Nasuhioğlu, Mersin Valisi idi. Bu yazımda onun anılarını özetlemek istiyorum.

Hatay'ın anayurda katılması konusu, Türkiye'nin ana bir davası haline gelmişti. Atatürk, Hatay üzerinde ısrarla duruyor ve asırlardan beri Türk olan bu ilin yabancılarda kalmasının gereksizliğini savunuyordu.

Başkent Ankara'da, Paris, Londra ve diğer uluslararası diplomatik merkezlerde yoğun çalışmalar yürütülüyordu. Ayrıca Hatay ile ilgili çalışmalarda Ankara'dan gelen emirler, Adana ve Mersin valiliklerince uygulanıyordu.

Mersin istasyonuna yapılan ek hat, 20 gün içinde bitirilmişti. Bu arada Atatürk'ün Mersine geleceği halk arasında heyecan yaratmıştı. Bütün Mersinliler sabırsızlıkla Atatürk'ü bekliyorlardı. Mersin'deki yabancı konsolosluklar da (ki o zaman, Fransız, İngiliz, İtalyan, Alman ve Suriye konsoloslukları vardı) haber almak amacı ile çeşitli çevrelerle her türlü özel ve resmî ilişkiler kuruyorlar ve Atatürk'ün Mersin'e gelmekle kalmayıp, Hatay'ı işgal edeceği kuşku ve korkusu içinde, bilgi toplamaya çalışıyorlardı.

Mersin Vali Konağı da Atatürk için hazırlanmıştı. Konak, inşaatı yeni biten ve henüz eşya döşenmeyen boş bir bina şeklindeydi. Mersin'in ileri gelenleri çok kısa bir sürede, Vali Konağını eksiksiz olarak hazırladılar.

Atatürk, 19 Mayıs'ta Ankara'daki töreni izledikten sonra, yanındaki kişilerle Mersin'e geldi. Atatürk, Mersin istasyonunda, askeri birliklerin resmi tören yapmalarını ve bu sırada bol bol ve çeşitli taraflardan fotoğraf çekilip, olabildiğince çok sayıda ve çabuk olarak çoğaltılıp, Hatay'a gönderilmesini ister. İki saat kadar süren resmi törende, foto muhabirleri büyük bir çaba gösterip çektikleri resimleri bütün gece, banyo edip basarak, bunları çeşitli yollardan Hatay'a, özel kimselerle gönderilir.

Geçit töreni sırasında Atatürk'ün yorulduğu dikkati çekmektedir. Karnı hafif şişkindir. Yüzü kırmızılaşmış ve zayıflamıştır. Büyük bir gayretle ayakta durduğu ve bastonuna dayanmak zorunda kaldığı görülmektedir. Üstelik havaların ısınmış olması Ala'nın yorgunluğunu daha da arttırmıştır.

Geçit töreni bittikten sonra, Atatürk özel treninde mi, yoksa Vali Konağında mı kalabileceği hakkında ilgililerin fikirlerini sorar. Atatürk'ün özel doktoru hocamız Ord.Prof.Dr. Neşet Ömer İrdelp, Vali Konağında kalınmasında ısrar eder.

Atatürk, Vali Konağına yerleştikten sonra, bir taraftan dinlenirken, diğer taraftan Hatay konusu üzerindeki çalışmalarını sürdürmektedir. Sık sık Ankara ile konuşmakta ve Başbakan Sayın Celâl Bayar yeni gelişmeler hakkında en az iki günde bir bilgi vermektedir. Ankara ile ayrı-

Eski İstanbul'da İşçi Olma Kuralları

Yazan: Reşad Ekrem Koçu

Sateleştiren: H.Veysel Gülerüz

Anadolu'dan İstanbul'a çalışmaya gelen işçiler, İmparatorluk devrinde, önemle üzerinde durulan bir konuydu. Taşradan gelecek hükümet merkezine yerleşen bekâr erkekler asla başıboş bırakılmaz, çok sıkı kurallara bağlı tutulurlardı. Gereği gibi kaydını yaptırmadan şehire yerleşmek kesinlikle yasaktı.

İmparatorluğun her tarafından İstanbul'a gelen işçinin ilk kontrolü, büyük şehrin en büyük zabıta âmirlerinden olan Bostancıbaşı ağasının görevi idi.

Bu yolda devlet arşivinde Bostancıbaşılara gönderilmiş pek çok emir ve ferman vardır, örneğin Hicri 1146 (Miladi 1733) tarihli bir ferman şöyle yazılmıştır:

«Bostancıbaşı ağaya hüküm ki; «Anadolu ve Rumeli ve Arnavutluk taraflarından bazı aslı ve vatani meçhul kimseler gelip Sanyer, Büyükdere, Tarabya, Yeniköy, İstinye, Belgradköyü, Bahçeköyü ve Uskumru köyü denilen yerlerdeki bostancı ve bağcılarının yanlarında ücretle yanaşma (işçi) olup o yol ile buralarda yerleşmişlerdir. Bu adamlar kendi hâllerinde durmayıp gece ve gündüz gizli veya alenen bu köyler ahalisi ve fıkaraşının ırzına ve malına tecavüz eder oldukları haber alınmıştır. Şeriat ve yeniçeri ustaları vasıtasıyla bu gibi adamların meydana çıkarılıp bundan böyle kefil-siz bir ferden bağ ve bostanlarda oturtulmaması emrolunur. Bütün amele ve ırgatların kefil alınacak ve kefil göstermeyenler İstanbul ve etrafından çıkarılacaklardır.»

Burada Gedik yöntemini kısaca ve basit olarak anlatmak gerekmektedir; bu bir iş ve işçi sınırlamasıdır. Bir işi yapmak, bir şeyden yararlanmak yolunda verilen hak, imtiyazdır. İşçilerin yönünden alırsak, örneğin İstanbul'un ihtiyacını karşılayan bağ, bostan, değirmen sayısı, yerleri ve içlerinde çalışan işçi, ırgat (yapı işçisi, amele),

Tanınmış kabadayılar arasında bazı tulumbacıların da adı geçirdi. Resimde yangına giden bir tulumbacı takımını gösteriyor.

yanaşma (uşak, çırak, gündelikçi, seyyar satıcı) sayısı ile belirlenmiştir. Bunun dışında hiç kimse arazisini bağ ve bostan hâline koyamaz, yeni bir değirmen yaptıramaz ve buralarda belirlenen miktardan fazla tek bir adam bile çalıştıramaz. Olağanüstü gereksinim olursa devlet yeni bir gedik belirler. Yapı işçisi, limandaki iskele, kayık ve kayıkçı sayısı, iskele, çarşı, han, hamamlar, fırınlar ve fırın işçileri, hamam ve hamam işçileri, her iş alanı ve işçi amele durumu böyledir. Her gedik mensupları tavır, hareket, ırz bakımından zincirleme kefaletle bağlanmış, insana ihtiyaç olursa kâhyalar aracılığıyla devlete bildirilir, taşradan gelen yeni amele, işçi ancak gedikli-de boşalan yerlere girebilir. Anadolu'dan gelenler, Bostancıbaşı köprüsünde, Rumeli'den gelenler Küçükçekmece köprüsünde, bostancı ocağı kolluklarından (karakollarından) geçmeye ve ne iş için geldiklerini, kefillerinin kimler olduklarını, iş buluncaya kadar nerede kalacaklarını, kefilleri belirli değilse belirli kısa zaman içinde kefil bulacaklarını bildirip kaydettirmeye mecburdular. Büyük şehrin bu sınır karakolunu geçtikten sonra da belirli bir süre içinde kefilini gösterip işe yerleştiğini bildirmek zorundadırlar. Aksi hâlde kaçak sayılır ve aranıp bulunarak İstanbul'dan memleketi tarafına gönderilirdi. Bostancı ocağı karakollarına görünmeden ve kaydını yaptırmadan şehire girmek ağır suçtu. Gedik kuralına uygun ve kefalet ile işe girmiş olsa bile, ilk yoklamada karakol defterinde adı bulunmayınca kurala karşı gelmiş kaçak, eşkiyadan sayılarak, işinden çıkarılıp geri gönderilmek için bostancıbaşı ağaya teslim edilir, ağa eğer isterse, uygun sınıftan kötü kişi damgası ile idam ettirir ve verdiği bu cezadan sorumlu tutulamazdı. İstanbul'da işçi sayısı sınırlandırılmış olduğu için özellikle inşaatlarda işçi bulmak zaman zaman güç olurdu. İşçi ücretleri, gündelikleri İstanbul kadılığı tarafından en ince noktalarına kadar belirlenmişti. İşçi bundan fazlasını istemezdi, fakat inşaat sahipleri işçi bulmak için el altından, belirlenen gündelik ücretin çok fazlasını verirlerdi. Kuralı koyan devlet bunu yapmadığı için devletin yaptırdığı inşaatlara işçi bulunamazdı. İşçi hakkında Hicri 993 (Milâdi 1585) tarihli şu ferman bu bakımdan dikkatimizi çekmektedir.

«İstanbul kadısına hüküm ki;

«Halen rençber (*) ve neccar (dülger) (**) taifesi binalara mübaşeret eylediklerinde, âdet-i kadîme üzere ücretleri verilirken, bazı binaları olan kimseler ziyade akça vermekle mîri binaları bırakıp varıp ol makule yerlerde işlemekle mîri binalar muattal olduğu bildirildi.

«Buyurdum ki: Bu bâbta ziyade gereği gibi mukayyed olup, muhkem tenbih eylesen ki rûz-ı Hızır'dan rûz-ı Kasım'a varıncaya amele, işçiye, ırgada onar akça yevmiye vereceklerdir. Fazla yevmiye veren bina sahipleri ve bu paraya tamah eden amele ve dülgerler, işçiler te' dip olunacaktır.»

Anlamı:

«İstanbul kadısına emrim ki;

«Halen inşaatçılar ve marangozlar inşaata başladıklarında, eskiden beri uygulanan kurallara göre ücretleri verilirken, bazı binaları olan kimseler daha çok ücret ödediğinden devlet binalarını

Eski İstanbul'da bir simitçi.

bırakıp o tür yerlerde çalıştığından devlet binalarının terk edildiği bildirildi.

«Emrediyorum ki: Bu durumda ödemeler gereği gibi sınırlandırılmış olup, ihşaatı yaptıranlar ilkbahardan sonbahara gelinceye kadar amele, işçiye, ırgada onar akçe gündelik vereceklerdir. Fazla gündelik veren bina sahipleri ve bu parayı alan amele ve dülgerler, işçiler cezalandırılacaktır.»

Yukarıdaki bu yazı, on altıncı yüzyılda İstanbul'un halk eli eli geniş ölçüde bir imarına başladığını, bu arada, gene İstanbul'un imarı yönünden başlanılmış olan büyük devlet inşaatlarının durduğunu gösteriyor. Amele ve işçi gündelikleri kuralının uygulanmasına da İstanbul kadılarıyla birlikte saray mimarlarıbaşısı olan kişi bakardı. Hicri 1154 (Miladi 1741) tarihli bir fermanla şunlar yazıldı:

«İstanbul kadısına ve hassa mimarbaşıya hüküm ki: İstanbul ve civarında yapılan binalarda istihdam olunan dülger, taşçı, hamamcı, lâğımçı, sırk hamalı ve rençber taifesinin gündelik ücretleri eskiden kalma nizamı üzere verilegelirken, az bir müddetten beri, sık sık olan yangınlar yüzünden halkın (geniş ölçüde) inşaata başlaması üzerine amele eskiden beri verile gelen gündeliklere kanaat etmemeye başlamıştır; yevmiye yetmişer, sekse ner akça isteyenler olmuştur. Halka bu suretle eziyet ettikten maada san'attan haberi olmayan bazı ham elli adamlar da binaları kalıp yapıp masrafın heba olmasına sebep olmaktadır. Bu kerre amele kalfa celp olunarak, onlarla beraber amele ücretleri rûz-ı Hızır'dan rûz-ı Kasım'a kadar en uzun günler için şöylece tesbit edilmiştir:

«Kalfa altmış, usta kırk beş, duvarcı kırk, lâğımçı kırk, sırk hamalı otuz ve ırgat (rençber) yirmi dört akça yevmiye alacaklardır. Rûz-ı Kasım'dan rûz-ı Hızır'a kadar da: Kalfa elli beş, usta kırk, duvarcı otuz beş, lâğımçı otuz beş, sırk hamalı yirmi dört ve ırgat yirmi akça yevmiye alacaktır. Bu tayin edilen gündelikten fazla para iste-

yenler tecziye edilecektir.»

Anlamı:

«İstanbul kadısına ve hassa mimarbaşışya emrim ki:

«İstanbul ve civarında yapılan binalarda istihdam olunan dülger, taşçı, hamamcı, lâğımıcı, sırik hamalı ve rençberlerin gündelik ücretleri eskiden kalma usul üzerine verilirken, kısa bir süreden beri, sık sık olan yangınlar yüzünden halkın (geniş ölçüde) inşaata başlaması üzerine amele eskiden beri verilen gündeliklere kanaat etmemeye başlamıştır; gündelik yetmişer, seksener akçe isteyenler olmuştur. Halka bu şekilde eziyet ettikten başka sanattan haberi olmayan bazı acemi adamlar da binaları kötü yapıp harcanan paranın boşa gitmesine neden olmaktadır. Bu durumda amele, kalfa alınarak, onlarla beraber amele ücretleri ilkbahardan bonbahara kadar en uzun günler için şöyle belirlenmiştir:

«Kalfa altmış, usta kırk beş, duvarcı kırk, lâğımıcı kırk, sırik hamalı otuz ve ırgat (rençber) yirmi dört akçe gündelik alacaklardır. Sonbahardan ilkbahara kadar da: Kalfa elli beş, usta kırk, duvarcı otuz beş, lâğımıcı otuz beş, sırik hamalı yirmi dört ve ırgat yirmi akçe gündelik alacaktır. Bu belirlenen gündelikten fazla para isteyenler cezalandırılacaktır.»

Hicri 1226 (Miladi 1811) tarihli bir yönetmelikte ise sanatkar, amele ücretleri daha detaylı olarak şu şekilde gösterilmiştir:

Dülger kalfası (mimar) 110 para, Usta dülger 90 para, Orta düzey dülger 80 para, Acemi dülger 70 para, Usta marangoz 80 para, Dülger çırağı 45 para, Sivacı işçi 100 para, Usta sivacı 95 para, Orta düzey sivacı 85 para, İyi sivacı 80 para, Acemi sivacı 70 para, Sivacı çırağı 45 para, Nakkaşbaşı 100 para, Usta nakkaş (1) 95 para, Orta düzey nakkaş 85 para, Sadekâr nakkaş 70 para, Nakkaş çırağı 45 para, Usta camcı 80 para, Camcı çırağı 45 para, Usta suyolcu (2) 80 para, Löküncü (3) 55 para, Suyolcu çırağı 45 para, Kesici 60 para, Taş uşçisi 90 para, Usta taşçı 80 para, Orta düzey taşçı 70 para, Taşçı çırağı 40 para, Usta hamamcı 75 para, Hamamcı çırağı 45 para, Kurşuncu ustası 80 para, Usta oymacı 90 para, Orta düzey oymacı 80 para, Doğramacı, kafesçi, sandıkçı, kovaçı 80 para, Duvarcı kalfası 80 para, Usta duvarcı 70 para, Orta düzey duvarcı 60 para, Tekne taşıyıcı 32 para, Lâğımıcı işçibaşı 75 para, Lâğımıcı ustası 60 para, Kaldırımcı 60 para, Hammalbaşış 50 para, Bina hammalı 45 para, ırgatbaşı 50 para, Harççı ırgat 40 para, Küfeci ırgat 35 para, Tekneci ırgat 32 para, Orta düzey taşçı 70 para.

(1) Nakkaş: Nakış yapan. Boyacı, bina boyayan kimse.

(2) Suyolcu: Lağım ve su borularını döşeyen.

(3) Löküncü: Boru ve kanalların çatlak ve kırıklığını onaran.

Yeniçeriliğin kaldırılmasından gedik yönetiminin iptaline kadar geçen süre içinde de İstanbul'da bekâr amele nüfusunun çoğalmasına, eskiden beri yürürlükte olan yöntem ile dikkat edildi. Bir taraftan Asâkir-i Mansûre-i Muhammediye adı ile yeni bir ordu teşkilâtı kuruldu. Büyük şehrin kornunması için oluşturulmuş yeniçeri kollukları karakolhanelere dönüştürülürken; işlerine göre türlü isim altında ayrılan ve tümü aynı zamanda «bekâr uşağı» adı ile toplanan amele, ırgat, rençber, işçi ve uşak takımının gözetimi ve kontrolü «İhtisab Ağalığı (belediye başkanı gibi sorumluluğu olan ağalık)»na verildi. Hicri 1263 (Milâdi 1847) de «İhtisab Ağalığı» ve teşkilâtı kaldırılarak görev ve sorumlulukları belediye teşkilâtına devrolunurken, bekâr uşakları, amele kuralı ve işleri de belediyenin sorumluluğuna geçti.

Hicri 1242 (Milâdi 1826) tarihli İhtisab Ağalığı yönetmeliğinin bekâr ameleler hakkındaki hükümleri son derece dikkat çekicidir. Bu yönetmelik özellikle toplumsal yönü nedeniyle çok değerli bir vesikadır. Bu yazının konusu ile ilgili hükümlerini günümüz Türkçesine çevirerek aşağıda veriyoruz (madde sayıları da daha

iyi anlaşılması için tarafımızdan konulmuştur).

1 — İstanbul'da nüfus çokluğunun pek çok sakıncası olduğundan bundan böyle başıboş ve serseri takımının gelip yığılmamasına dikkat edilecektir. İstanbul'a Anadolu ve Rumeli'den gelecek kişiler, ya bir işinin görülmesi için gelir ve memleketine döner, yahut İstanbul'da bir işe, sanata girip geçim kaygısı ile gelir, işte o kişilerin gereğinden fazla çoğalmalarına dikkat edilecektir.

2 — Başlangıçta İstanbul ve Üsküdar ve Boğaziçi iskelelerinde ne miktar hammal ve kayıkçı ve hamamlarda ne kadar tellak ve natır, dükkânlarda ne kadar esnaf ve çırak varsa, kadınlıklar ve İhtisab Ağalarından güvenilir adamlar tayin edilerek bir defteri yapılacaktır. Kâhyaları ve yiğitbaşışları (Esnaf loncalarının kararlarını yürüten kimse) aracılığıyla her birinin kefilleri alınıp bu defterlere isimleri, yüz şekilleri, vilâyetleri ve İstanbul'da kefillerinin kimler olduğu açık olarak kaydedilecektir ve defterlerin birer kopyası İhtisab Ağalarına verilecektir. Sonra İstanbul sınırlarını geçme yasağına özellikle dikkat edilecektir.

3 — Bir kimsenin iş takibi için, veya ticaret ve İstanbul'da bir iş tutmak için, veyahut da asker yazılmak için İstanbul'a gelmesi gerektiğinde memleketinden alacağı geçiş tezkeresine (bir tür İstanbul'a giriş pasaportu) bunu açık olarak kaydettirecektir. Bu konu gerekenlere özellikle duyurulmuştur.

4 — Geçiş tezkerelerini yoklamak üzere Rumeli'den gelenler için Küçükçekmece'de, Anadolu'dan gelenler için Bostancıbaşı köprüsünde birkaç er ile İhtisab Ağasının namuslu ve güvenilir birer adamı bulunacaktır. İhtisab Ağası tarafından aynı amaçla bir kişi de Rumeli'de Yarımburgaz'daki iskeledekilerin yanına konacaktır. Bu yoklama noktalarındaki adamlar da birer defter tutacaklardır.

5 — Yalnız ana caddelerden ve yukarıda belirtilen yoklama noktalarından geçeceklerin değil, çevre yollardan gelip giden kimliği bilinmeyen kimselerin geçiş tezkereleri de dikkatle izlenecektir.

6 — Yoklanan geçiş tezkerelerine «İhtisaba» diye işaret edilecek ve bu yoklama, İstanbul'a gelenin isim ve şöhretini, ne amaçla geldiği, ne taraftan geldiği, ne zaman geldiği, ayrıca kendi defterlerine de kaydedilecektir. Bu defterler birer haftalık olup her hafta düzenli olarak İhtisab Ağalığına gönderilecektir.

7 — İstanbul'da Eminönü'nde eski Çardak Kolluğu'daki İhtisab Ağalığında da Anadolu defteri ve Rumeli defteri diye iki büyük defter tutulacaktır.

8 — İstanbul'a gelenler ellerindeki geçiş tezkerelerine, üç yoklama noktasından birinde «İhtisaba» diye işaret ettirdikten sonra İstanbul'a gelip doğruca İhtisab Ağalığına gidip geçiş tezkeresini göstererek, kendisini geldiği tarafın ana defterine kaydettirecektir. Buraya da ismi, şöhreti, ne amaçla geldiği, ne taraftan geldiği ve hangi tarihte geldiği kesin olarak yazılacaktır.

9 — Her hafta Küçükçekmece, Yarımburgaz ve Bostancıbaşı köprüsünden gönderilen defterler İhtisab Ağalığındaki iki ana defterle karşılaştırılacaktır. Eğer İhtisab Ağalığındaki defterde fazla adam çıkarsa İstanbul'a hangi yoldan gelmiş, hangi kapıdan girmiştir muhakkak öğrenilecektir.

10 — Her gün her bir iskelede bulunan kayıkçı ve hammal gibilerinin durumlarını saptamak için buralarda İhtisab Ağasının birer adamı bulunacaktır.

11 — Bundan böyle İstanbul'a gelecek ve halen İstanbul'da bulunan bütün bekâr kişilerin ikamet için, semtlerin uygun yerlerinde, İstanbul'da üç veya dört, Üsküdar, Galata ve Eyüp'te de bir veya iki han tahsis edilecektir. Bekâr kişiler bu hanlarda Müslüman ve gayrimüslim karışık olarak ikamet edeceklerdir.

12 — İstanbul'a gelip elindeki giriş tezkeresi

ile İhtisab Ağalığına başvuran kişi, kendisini deftere yazdırdıktan sonra, bir işe veya sanata girinceye kadar önce o hanlardan birine gönderilecektir. Yapacağı iş ne ise, o handa oturan ve kefilli bir hemşehrisi kendisine kefil olacaktır. Bu kefil de İhtisab Ağalığına gelerek kefaletini deftere yazdıracaktır.

13 — İstanbul'a gelenin yanında ateşli silâhı varsa silâh kendisinde kalacak, fakat fişekleri, giderken iade edilmek üzere İhtisab Ağalığına alınıp saklanacaktır.

14 — Kefilini bulup İhtisab Ağalığına kefil ile beraber gelen kişi hangi dükkâna girecek, yahut hangi iskeleye hamal olacak, hangi iskelede kayıçılık yapacak veya hangi hamamda çalışacak ise, o yerlerin daha önceden belirlenmiş adamlarının altına adını yazdıracaktır. Eğer o yerlerin adamları yeterli sayıda ise adı yazılmayacak ve kendisine başka bir yer bulması söylenecektir. Bunun da kısa bir süre içinde olması söylenecektir.

15 — İstanbul'dan vilâyetine dönecek olanlar İstanbul kadılığından bir geçiş tezkeresi alarak İhtisab Ağalığına başvuracak ve defterde olan ismini sildirecektir, geçiş tezkeresine «Kaydı bozulmuştur» diye yazılarak «İhtisab İstanbul» ibaresini taşıyan mühürle mühürletecektir. Elinde bu şekilde bir geçiş tezkeresi bulunmayan, durumu belirsiz kişi, kaçak bir suçlu kabul edilerek İstanbul'dan çıkmasına izin ve olanak verilmeyecektir.

16 — Bu bekârlardan biri İstanbul'da eceli ile ölürse, defterdeki kaydını kefil ve çalıştığı yerin bir adamı sildirecektir.

17 — Hamal ve kayıkçı gibi bekârlar şurada burada bekâr odası bulup kalamazlar. Akşam olup işini bitirince kendilerine ayrılan hanlarına giderler ve sabah olunca hanlarından çıkarlar. Bekâr hanları asla kargir olmayıp ahşap hanlar olacaktır. Bunlar hanlardaki odalarında asla cep hane saklayamazlar, saklarsa hanın odabaşış ve hancısı tarafından İhtisab Ağasına haber verilecek, o şahıs yakalanıp cezalandırılacaktır. Hancıların ve han odabaşışlarının deneyimli, namusuna itimat edilir kimseler olmasına dikkat edilecektir.

18 — İstanbul'a gelen kişilerin giriş yoklama noktalarında kılığına, kıyafetine, hâline, durumuna son derece dikkat olunacaktır. Askere yazılmak için yahut bir efendi kapısına uşak olmak için gelmiş ise, veya serserice gelmiş kötü kişi olmasından şüphelenilir ise elindeki giriş tezkeresine öbür bekârlardan ayrı olarak «İhtisab dışı» diye yazılacaktır ve ayrıca tezkerelerine İhtisab Ağalığı ile evvelce saptanmış bir işaret konulacaktır. Asker yazılacak veya uşak olacak, yahut kötü olduğundan şüphelenilen o kimse İhtisab Ağalığına geldiği zaman bu kayda ve işarete dikkat edilecek, sorguya çekilip hâl ve durumu gereği gibi öğrenilecektir; uygunsuzluğu meydana çıkarsa Bâbiâliye ihbar edilecek ve o gibi uygunsuz kimseler İstanbul'dan vilâyetlerine gönderilecektir. Bu suretle İstanbul'dan gönderilenlerin bir süre sonra tekrar gelmemelerini sağlamak için memleketinin valisine veya mutasarrıfına sadrâzam tarafından, kadı ve nâiblere de şeyhülislâm tarafından geçiş tezkeresi verilmesi için uyarılan bulunulacaktır.

19 — İstanbul'a gelen Adalar (Ege Adaları) halkının Anadolu ve Rumeli halkıyla asla uyuşmadıkları görülmüştür, İstanbul'a gelecek adalı bekârlar için ayrı bir han tahsis edilecektir.

20 — İhtisab ağalığında bir «hamamlar yazıcısı», bir de «hammallar yazıcısı» bulunacaktır. Bunlar iskelelerle hamamların defterlerini tutacaklar ve hamamlarda defterdekenden çok adam bulunursa yakalanıp İhtisab Ağalığına getirilecek, kim olduğu ve işe ne şekilde girdiği incelenecek, kefilsiz ve ihtisabın bilgisi dışında işe girmiş ise iskelenin hamallar kâhyası ve o hamamın hamamcısı hemen İstanbul'dan kovulacak ve hamam kapatılacak, hamamcılar kâhyası ile yiğitbaşı da cezalandırılacaktır.

Eski İstanbul'da Bekçiler

Yazan: Reşat Ekrem Koçu
Sadeleştiren: H.Veysel Güteryüz

Mahalle bekçileri İstanbul'un günlük hayatında, düzen ve güvenlik bakımından yüzyıllar boyunca o kadar önemli bir yer almıştır ki, adı şehrin edebiyatına girmiştir.

Cumhuriyet devrinde bekçi; üniforma giydirilmiş, ücretli veya aylıklı ve kaymakamlıklar tarafından tâyin edilir, polise yardımcı bir zabıta memuru olmuş, hizmet ettikleri mahalle veya semtin polis karakoluna bağlanmıştır. Bekçilerin bekçilik görevinin dışında halk ile hiçbir ilişkisi yoktur ve mahallenin elemanı olmaktan çıkmıştır. Edebiyatımızda zengin anıları olan, İstanbul'un eski mahalle bekçileri vardır; Anadolu'dan gelen, sağlam ve iri vücut yapısına sahip, sağlam ahlak ve namus kefaletine bağlanmış ve mahallenin malı olmuş, mahallenin içine bir bekâr hizmetçisi olarak yerleşmiş, arada köyüne gittiğinde, yerine kefil olduğu birini bırakan, mahallenin beslediği; malını, canını, ırzını güvenliğini emânet ettiği eski bekçiler, öylesine vardır ki, İstanbul'da ortak ünvanları «Bekçi Baba» olmuştu.

Silahlı değildiler, ellerindeki ucu demirli ağır bekçi sopaları tek silâhlarıydı. Yatsıdan sonra, mahalle mahalle, büyük şehir onların olurdu; kaba taş döşenmiş sokaklarda sopalarını sıralı darbelerle vura vura geçerken, evlerin içine tam bir güven havası yayılırdı. Bazen da gür sesleri, uyuyanları dehşet ve heyecan ile yataklarından fırlatırdı. İstanbul sık sık yangın afetine uğrayan büyük bir ahşap şehirdi. Gece yangınlarını gür sesleriyle şehire mahalle bekçileri ilân ederlerdi. Örneğin;

— Yangın vaaaar!.. Samatya'da... Sulu Manastır'da!.. diye bağırırlardı.

Görevleri, gece sokakları dolaşmak, gece yangınlarını haber vermek, matbaanın ve gazetenin bulunmadığı devirlerde hükümetin emir ve yasaklarını mahalle halkına ilân etmek veya bu amaçla halkı mahalle mescidine davet etmek, ölüm, doğum, düğün olan evlerin ve konakların kış odununu kesmek, sakalık, yazın sayfiyeye gidenlerin evlerini beklemek, kiralık evlere kiracı bulmak, kiraya vermek, kısaca mahalleye ait her şeyi yapmaktı. Genellikle mahalle kahvesinin üstündeki bekçi odasında yatarlardı.

Memleketlerinin kıyafetini asla değiştirmezlerdi, hattâ memleketlerinin ağzı ile konuşurlar, ancak İstanbul ağzının birkaç nezaket sözünü benimseyip alırlardı. Bütün mahalle halkını tanırlardı. Uygunsuzları bilir, herhangi hoş olmayan bir olayı önlemek için, göz-kulak olurlardı. Sır ifşa etmezlerdi. Bir mahallede evine zina yolundan erkek alan kadınların, eski mahalle hayatının acı cilvelerinden, evleri basıldığı zaman, bekçi

baba, imam efendi ile baskıncı kafilenin de başında bulunurdu. Ramazanlarda da, halkı sahur yemeğe kaldırmak için gece dolaşır davul çalardı; davul çala çala dolaşırken arada manîler okurdu. Genellikle davul çalıp manî okumak için yanına bir ramazan yardımcısı alır, onun hakkını da bayramda topladığı bahşişten verirdi. Bu yardımcı bazen genç bir hemşerisi olurdu. Mektup yazar, ramazan için özel olarak getirtir, odasında yatırır, baskısı ve kefaleti altında tutar; bayramdan sonra da memleketine gönderirdi. Ramazanlar o genç için de bekçilik stajı olur ve bir gün bekçi baba İstanbul'dan kesin olarak ayrılırsa yerini alırdı. Bazen de davulcu-mânîcisini mahallenin fakir delikanlıları arasından seçerdi.

Muallim M. Cevdet'in kitapları arasında Birinci Sultan Abdühamid'in bir sır kâtibi tarafından yazılmış Hicrî 1188 (M. 1774-1775) yılına ait bir not defteri vardır. Bunun içinde, padişahın günlük vakacıkları tarafından kaydedilen bir notta, İstanbul'un mahalle bekçileri üzerine şu şirin fıkra bulunur:

«25 Ramazan 1188 salı günü (M. 18 Kasım 1774) öğleden sonra padişah Topkapı sarayındaki Sofa köşkünde, İstanbul'un manî okumaktaki hünerleriyle meşhur mahalle bekçilerinden iki nefer bekçiyi huzuruna kabul etti, ve onlara ikindiye kadar bekçi manîleri okuttu; mahalle hayatından taklitler yaptırdı. İki bekçi sahur yemeğine kadar sarayda misafir edildi.»

Ahlak ve namuslu oldukları, sağlam ve zincirleme kefaletler ile bağlı oldukları halde bekâr erkek bekçiler arasında genç irisi, gençlerin de kaşı gözü yerinde, eli ayağı düzgün olanları mahalle halkınca hoş görülmezdi; onun için eski mahalle bekçileri daima 30-35 yaşın üstünde, yapısı sağlam, ağır başlı, deneyimli, olgun ve mutlaka sakallı kimseler olurdu. Bu nedenle, ayırimsız hepsi «bekçi baba» diye anılırdı. Üsküdarlı Halk şâiri Vâsif Hoca'nın yazdığı notlar arasında genç ve yakışıklı bekçiler için bir destan vardır, kimin yazdığı belirlenememiştir ve güzel bir bekârın, bekçilikle mahalleye girmesini tehlikeli olarak göstermektedir:

*Tâze-rû civandan olursa bekçi
Gülistan içine bağlarım keçi
Câriye, halayık, besleme kızdan
Oynaşın bulacak bir ay en geçi
Oyalı yemeni sarar başına
Fesini de eğer samur kaşına
Karanfil bıyığı burarak geçer
Konağın önünde kız oynasına
Mintan allı güllü, çorap çiçekli
Cepkenin altında çapraz yeekli
Kundurada nalçaları çatırdar
Pususu var püskülleri ipekli*

*Sallanır yürürken şalvarın ağı
Pençe-i âfitâb bekçi uşağı
Reşk eder endama selviyle kavak
Levendine atar iken ayağı
Çamaşır, süpürge bırakır iş!
Halayık cariye varsa kaç kişi
Kafes ardı dolar nalça sesine
İşmarlıdır ol civanın geçişi
Ya konağın kızı, nazlı bülbülü
Anında oynamış bekçiye gönülü
Ol bekâr uşağı zeberdest oğlan
Mahalleye olur belâ püskülü
Hanım kız kaçmadan oğlana bir gün
Konakta yapmalı efendim düğün
Dün odun yarıcı ya saka idi
Mesned-i ikbalde bugün gördüğüm
İffet, namusu elhak ki tamam
Geriyeye kalan çamaşır hamam
Mihri müecceli yüz altın ile
Çağırın kıysın nikâhı imam.*

Açıklama:

Tâze-rû civan: Güteryüzlü genç.

Gülistan: Gül Bahçesi,

Pençe-i âfitâb: Güzel kızın eli,

Reşk: Kiskanma,

İşmar: Göz kırpması,

Zeberdest: Mahir, üstün,

Mesned-i ikbal: Yüksek mevkiye ulaşma dayanağı,

Mihri müeccel: Boşanma veya ölüm dolayısıyla ödenmesi gereken bedel.

EVLIYA ÇELEBİ'DE BEKÇİ

Çarşı ve mahalle bekçilerinin en eski ve güzel bir anlatımı Evliya Celebî Seyahatnâmesi'ndedir; büyük seyyah ve yazar on yedinci yüzyıl ortasında şöyle anlatıyor:

«İstanbul bekçileri — 12.000 kişidir, kırk bin derler, fakat abartılıdır; 300 kişisi Eski Bedesten ve Yeni Bedesten bekçileridir ki gedikli, ulûfelî adamlardır. Geri kalanları her gece sabaha kadar İstanbul içinde köşk beklerler. Bu esnaf, subaşıya bağlı olduğundan ordu alanında fenerleri yakıp ellerinde ucu demirli sopaları, bellerinde kılıç, ok ve yaylarla rahat elbise giyip, başlarına acayip serpuşlar ve renk renk sivri külahlarla yerlere sopa vurarak hırsız kaçırmış şekilde:

— «Bre koma, kaçtı haaa!.. Vardı haaa!.. gibi şeylerle izleyenleri güldürürler.»

Ahmed Rasim «Muharir bu ya!..» adlı eserinde (1926) «Bekçi!, sen sus!..» başlığını taşıyan makalede İstanbul'un eski mahalle bekçilerini şöyle anlatıyor:

«Belediye yaramaz, gürlütücü çocuk avtur gibi bekçilerin eline bir düdük verdi, susturdu. Ne canım «Yangın var!..» lar, ne de sopa vuruşları kaldı. Köftehorların bâzısı da sopa ile saat vurarak hattâ çeyrek geceyi bile bildirdi. «Doğrusu şapka bunları da açtı!

«Daha önceki kıyafetlerimde hemen hemen sabitti. Bazı gençlerin başlarında, koyu vişne renginde, dalgalı yemeni sarılı «arakçin» yahut «hartâvî» denilen, yaşlılarında da üstü âbânîli, yahut sarıklı serpuşlar bulunur, sırtlarında mevsimine göre salta, cepken, aba, hayderî biçiminde ceket gocuk, bacaklarında sıkma dizlik, şalvar, ayaklarında kundura mest, kış yaz memleket işi renkli yün çorap, bellerinde kuşak, bazılarında sarkıtma, boyundan atma sürgülü gümüş kordon, saat bulunur, böyle bir kıyafet ile sokak dolaşarak Anadolu kıyafetlerinden birkaçını temsil ederlerdi»

Açıklama:

Arakçin: Kavuk altına giyilen takke.

Hartâvî: Keçeden yuvarlık sipahi başlığı.

Âbânîli: Sarı dallı nakışlarla işlenmiş bez yaz ipek kumaş.

Salta: Bir tür kısa çepken.

Ahmed Rasim eski bekçilerin günlük mahalle hizmetleri sırasında diğer yazarlarda rastlamadığımız ölü yıkayıcılığından söz ediyordu; imamlar ölüyü yıkar iken suyu bekçiler dökerdi, üstad bir de fikra veriyor:

«İmam ölüyü yıkar, bekçi de su dökermiş. Bir iki maşrapadan sonra meyyitin (ölü) karından bir gürültü gelir. İmam derhal lifi, sabununu elinden atar, kaçmaya başlayınca bekçi lakayt arkasından bağırmış:

— «Korkma İmam efendi, huyu çıkıyor!..»

Ruşen Eşref Ünaydın «Ayrılıklar» adındaki güzel eserinde «Davulcunun manileri» sbaşlığını taşıyan makalede Ramazanın on beşinci gecesini bahşış toplamaya gelen, İstanbul'un eski mahalle bekçilerini şu satırlarla anlatıyor; yazı 1918 antlaşmasından sonraki işkal günlerinde kaleme alınmıştır:

«,.. düşüncelerden davul sesi ile ayrıldım. Türkler'in geçirdiği belki en küskün Ramazanın bu olduğunu unutarak çocuk gibi sevindim.

«Âbânî (*) sarıklı ve poturlu bekçi, elinde muşamba fener, kapıya dikildi. Sopasını taşta vurdu. Mânîci bugünlere pek uygun düşen titrek ve solgun bir sesle dedi ki:

(*)**Âbânî:** Sarı dallı nakışlarla işlenmiş bez yaz ipek kumaş, ağbanî. Bu kumaştan yapılmış giyecek.

Potur: Dizkapağı kısmına kadar geniş, altı dar, kırmalı ve potlu şalvar.

Besmeleyle çıktım yola

Selâm verdim sağa sola

A benim devletli beyim

Vakt-i şerif hayır ola

Dambır da darıdan, dambır da dan

Dambır da darıdan dambır da dan!..

«Eskiden böyle bekçi kapıya geleceği akşam sofrada bir telâş olurdu. Çocuklar yemekten biraz evvel sıvışmak isterlerdi. Kafesler açılır, mânîcinin yolu beklenirdi. İftardan yeni kalkan erkekler, beyaz entariler, Sam (gök kuşağı renkli) hırkalanyle minderlere bağdaş kurarlar, orucun keyfini gidermek için bol kahvelerle kehribar saplı yasemin çubuklarda Beyazid sergisinden alınma güzel kokulu sigaralar içerler, başlarında gürültü istemezlerdi. Kadınlar üst üste kafes arkalarına yığılırlar, yahut lâmbayı üfleyerek kafesleri açarlardı.

«Tek başına gece yarılari sokaklarda sopa-

sını vura vura dolaşır iken cesareti artan bekçi, o akşam güzel sözler karşısında silik kalırdı.

«Efendilerinden bahşışını istemek için, uyanık zekâlî, sözü, ahengi düzgün şehri mânîciye bir şehirli gururu ile, bön ve iyi bir tebessümle bir bakışı vardı ki unutmak kaabil değil;

«Bu seferki, askerden yeni döndüğü sırtındaki Alman ceketinden belli, zayıf, esmer bir genç mânîci, davulu taşımaktan yorulmuş gibi duvara yaslandı...»

Mahmud Yesârî «Amca bey» mecmuasına yazdığı bir makalede eski mahalle bekçilerini şöyle anlatıyor:

«Fakat zamanımızın bekçileri gibi, eski bekçi baba, evlerden, apartmanlardan çekişe çekişe pazarlık ederek aylık toplayan bekçilerden değildi. Vaktiyle, bekçinin sosyal hayatta bir yeri vardı. Çocuklar, bekçi babadan korkarlardı. Yalnız çocuklar mı? Büyüklükler de ondan çekinmez değillerdi.

«Halbuki o, dünyanın en yumuşak başlı adamıydı. Belinde tabancası yoktu. En sert kış gecelerinde, kara koyun postu gocuğunu sırtına geçirir ve ucu demirli lobut sopasını eline alır, sokaklarda dolaşmaya çıkardı.

«O zamanlar polis düdüklere ve polis yoklamaları yoktu. Bekçi baba, lobotunun demir saplı ucunu taşlara vurarak, rasathaneden daha ayarlı, saati haberlerdi.

«Evlerde saatleri duranlar, ayarları şaşırınlar, kulak kabartırlardı:

— «Sus ayol şimdi bekçi geçecek, saati vuracak.

«Bekçi baba, geçer, saat acele ayar edilir.

— «Biz üç buçuk saniyorduk. Üçmüş...»

«Evlerde eksik olmaz, ya torun ya kerime, ya mahdum, bir çığlık koparır:

— «Haminne (büyük anne) dur. Bekçi buçuğu da çaldı.

«Bekçi baba lobutunu demir ucuyla saat başlarını tak tak vururken buçukları da taşlarda sürüyerek hafifçe tıkırdatırdı.

«Bekçi baba mahallenin kilidi, küreği idi».

«Ölünün vasîsi dirinin kefilî idi»,

«Hallâl-i müşkilât», «melek-üs sıyâne», ne dersiniz deyiniz o idi. Mahallenin ölüsü, dirisi, ona emanetti.

«Yetim torununu alıp gece yarısı misafirlige gidecek, örneğin, Şerife hanım, evinin anahtarını bekçi babaya teslim eder:

— «Gelince alınız; sen, göz kulak oluver.

Bekçi baba, kalın kaşlarını çatarak, pos bıyıkları arasından ağır bir sesle cevap verir:

— Sen merak itma!..

«Yoksul Şerife Hanımın iki odalı kulübe azmanı evine göz kulak olmaktan ne çıkar!

«Karşiki muhasebecilerin konağı da var. Tıklım tıklım eşya dolu. Mahalle konağının zenginliği, yoksul komşuların dillerinde destan!.. Muhasebeciler de yazlığa gidecekler mi, anahtarı bekçi babaya bırakırlar.

«Bekçi baba, bir değil iki değil, üç değil, beş değil, emanet anahtarları bilir, sahiplerini tanırdı. Bekçi baba, sessiz cansız mahallenin hareket adamı idi. Düğün evlerinin kapılarında düzeni, o, sağlar, cenaze çıkan evlerde de aynı ağırbaşlılıkla hizmet ederdi.

«Yangını da haber verirdi:

— Yan... gün... vaaar! diye öyle göğüsten höngürderdi ki, en ağır uykularını sıçratarak

uyandırırdu. O zaman, bu ses, «alarm» işareti idi.

«Eskiden, «İstanbul'un yangını, Anadolu'nun salgını» müthiş korkunç şeylerdi. Bir yangında, bir ev yanmaz, bütün bir mahalle, hattâ bir semt, kül olurdu. Bir yangın dört beş mahalleyi tehdit ederdi. Sıçrıyan kıvılcımlardan, iki üç sokağı birden alevlerin sardığı görülmüştü. Şehirde kargir, beton evler, hemen yok gibiydi. Koca bir mahalle, yarım saat içinde, çıra gibi yanardı.

«Bekçi baba, kiraz mevsimi, zengin konaklarına, odun yarmıya çağırılırdı. Bu odun yarmak, bir marifetti. Çünkü, sobalık, çamaşırlık, mutfaktık, ayrı ayrı kesilecek. Şimdiki gibi elektrikli testereler yok.

«Bekçi baba, başına kırmızı benekli yazma mendilini sarıp, aba ceketini çıkarıp da:

-Tuh! diye avuçlarına hohlayıp balta sapma yapışınca, sobalığı, çamaşırlığı, mutfaklığı, bir çırpıda çıkarırdı!..

«Bayramlarda en zenginden fakirine kadar, bütün mahalle onu getirirdi. Her evden, keselerine göre, yazma mendil, gömlek, arşınlarla basma ve para verilir.

«O, mahallenin, kendisini sevdiğini, kendisine bağlı olduğunu bildiği halde, şımarmaz, kara koyun postu gocuğunu giyer, ucu demirli lobutu ile, saatleri, dakikaları vurarak mahallenin sokaklarını, kışın en dişlek gecelerinde bile, hiç şikâyet etmeden dolaşırdı. Onun belinde tabancası yoktu. Fakat onun sopasının sesi, hırsızları, serserileri, çakaralmaz tabancalardan daha çok korkuturdu.»

İstanbul Polis Okulu müdürlüğünde bulunmuş Mustafa Galip Bey'in «Nizâ-mât-ı Umumiye-i Zabıta» adındaki eserinde (eserin yayın tarihi Rûmî 1337, Miladi 1921) çarşı ve mahalle bekçileri hakkında 29 Nisan 1330 (Milâdî 12 Mayıs 1914) tarihli bir geçici kanun metni vardır ki, geleneklere dayanan eski mahalle bekçiliğinden zamanımızdaki bekçi düzenine bir geçiş devrinin belgesidir. Dört maddelik bu geçici kanunun metni şudur:

«Madde 1 — Şehir ve kasabalarda çarşı ve mahalleler için bekçi bulundurulması zorunludur.

«Madde 2 — Çarşı ve mahalle bekçilerinin 25 yaşından aşağı ve 60 yaşından yukarı olmaması ve bir türlü cinayet ve namus dışı ve iffet ve kabahat ile mahkûm ye kötü hal ve hareketle tanınmış bulunmaması zorunludur.

«Madde 3 — Bekçilerin memuriyetleri İstanbul'da Potis Müdürü ve vilâyetlerde en büyük mülkiye memurları tarafından tasdik edilmek üzere seçilmek şekli ile bunlara verilecek ücretin miktarının belirlenmesi, ne şekilde verileceği, bu ücretin nereden ve nasıl toplanacağı, her yerin örf ve adetlerine ve ihtiyacına göre o yerin genel meclisine bırakılmıştır. Bekçi ücretinin toplanmasında vergi toplama kanununun hükümleri uygulanır.

«Madde 4 — Çarşı ve mahalle bekçileri o yerin zabıtasının denetimi altında olup güvenliği sağlama ve adliye görevlerinde ona yardım etmek zorundadır. Bu görevleri yaptığı sırada polisin sahip olduğu hak ve salâhiyete sahiptir.»

Evliya Çelebi'nin Rüyası

Evliya Çelebi Seyahatnamesi

Der'Saadet Matbaası, Ahmet Cevdet Bey, 1314 (1896) baskısı

Orijinal baskısından yeni yazıya çeviren: H.Veysel Gülerüz

«Bu müsveddelerimize başladığımız sırada, hizmetiyle şerefyâb olduğumuz Bağdad Fâtihî Dördüncü Sultan Murad merhum, rahmete gark ola; onun zaman-ı saltanatında, Hicretin 1041 (M. 1631) tarihinde İstanbul etrafında olan köyleri, kasabaları ve nice bin gül ve gülistanlı bağları seyir ve temaşa ile yaya olarak dolaşırken hâtıra büyük seyahat arzuları gelirdi:

«Âyâ!. Peder ve Mâder ve üstad ve birader kahırlarından nice halâs olup cihankeş olurum!» diye her ân Cenâb-ı Hak'dan dünyada beden sıhhati ve se-yahat, son nefeste îman ricasında idim.

«Ve daima dervişlerle ülfet edüp sohbetleri şerefiyle müşerref olup yedi iklimin ve yeryüzünün dört köşesinin vasıflarını dinledikte can ve gönülden seyahati isterdim.

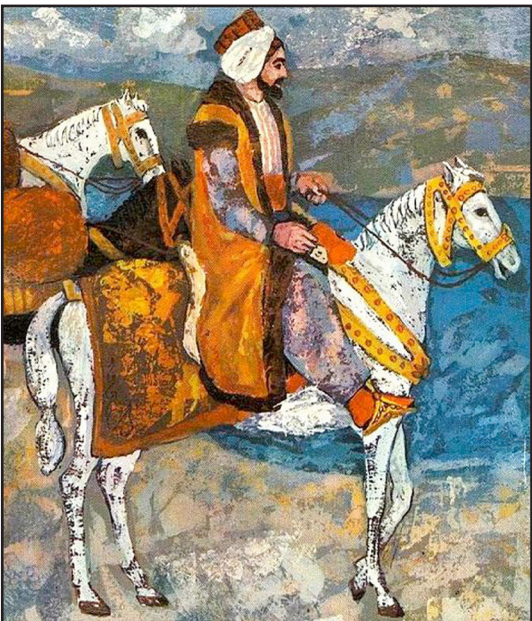
«Âyâ!. Âlemi temaşa edüp Mısır ve Şam'a ve Mekke ve Medine'ye varıp Mefhar-i Mevcudat Hazretleri'nin ravza-i mutahhasesine yüz sürmek müyesser ola mı?» diye zar ve giryan serseri ve nâlân olurdum.

«Bin kırk muharreminin aşûra gecesiydi ki, İstanbul'daki evimizde şöylece bir dalmış iken bir rüya gördüm. Yemiş iskelesi yanında Âhî Çelebi Camii ki helâl mal ile yapılmış bir eski camidir, kendimi orada gördüm. Derhal caminin kapısı açılıp bu aydınlık caminin içini nurlu bir cemaat dolduruverdi. Sabah namazını eda edip salâvatla meşgul oldular.

«Ben hakîr minber dibinde sakin olup bu cemaati temaşada hayran oldum. Hemen yanımda olan cana bakıb;

«— Benim Sultanım! Cenab-ı şerîfiniz kimdir? İsm-i şerîfinizi bize ihsan buyurunuz! dedim.

«— Aşere-i mübeşşereden kemankeşle-

Evliya Çelebi'nin renkli bir gravürü.

rin pîri Saad ibnî Ebîvakkas' dedikte elini öptüm:

«— Yâ Sultanım! Bu sağ yanınızda nura gark olmuş cemaat kimdir? Dedim.

«— Onlar cümle Peygamberlein ruhlardır ve geri saflarda olan cümle evliyaldır, bunlar sahabelerin Kerbelâ şehitlerinin ruhlardır; mihrabın sağında olan Hazret-i Ebûbekir ve Hazret-i Ömer'dir, solunda Hazret-i Osman ve Hazret-i Ali'dir; mihrabın önünde olan Hazret-i Veyselkarânî'dir ve caminin solunda ve duvar dibinde olan esmer adam senin Pîrin Peygamberimizin müezzini Bilâl-i Habeşî'dir ve işte bu alemle gelen asker ki kızıl kanlı esvaplar giymişlerdir, Hazret-i Hamza ve cümle şehitlerin ruhlardır! dedi. Ben;

«— Yâ Sultanım! Bu cemaatin bu camide toplanmalarının aslı nedir? Dedim.

«— Azak taraflarında Kırım Hanı'nın askeri sıkıntıya düştü, imdada gideriz! Şimdi Hazreti Peygamber dahi İmam Hasan ve Hüseyin ve On İki İmamlar ve bizden gayri aşere-i mübeşşere ile gelüp sabah namazının sünnetini eda edüp sana «İkamet eyle» diye isaret buyururlar, sen dahi yüksek sesle ikamet-i Tekbîr edüp selâmdan sonra Âyetülkürsî'yi oku; Bilâl «Sübhanelah» desin, sen «Elhamdülillah»; Bilâl «Allahü ekber» desin, sen «âmîn âmîn» de ve cümle cemaat tekbir ederiz. Sonra sen «Ve sallialâ cemîülenbiyâ-i ve'l-mürselin ve'l-hamdülillâhî rabbilâlemîn» deyüp kalk, hemen mihrabda Peygamberimiz otururken elini öp, «şefaata ya Reulullallah!» deyüp meded rica eyle! Dedi.

«Gördüm ki camî kapısından bir nur çaktı, camiin içine nur doldu. Cümle ayak üzere hazır durdular. Peygamber'imiz yüzünde nikabıyla, elinde asâsiyle, belinde kılıcıyla sağında İmam Hasan, solunda İmam Hüseyin ile göründü. Mübarek sağ ayaklarını cami içre Bismillah ile koyup mübarek yüzünden nikabı açtı.

«—Esselâmü aleyküm ya ümmet!.. bu yurdular.

«Cümle bulunanlar:

«— Ve Aleykümüsselâm ya resul-allâh! diye selâm aldılar.

«Hemen mihraba geçip» iki rekât sabah namazı sünnetini eda edüp hakîre bir dehşet, vücuduma bir titreme geldi, amma hazret'in bütün eşkâline nazar eyledim; Hilye-i Hâkanî'de yazıldığı üzere idi, yüzünde nikabı al şal idi ve hırka-i şerîfleri sarımtırak deve yününden idi, gerdanında sarı sofşalı var idi ve ayaklarında sarı çizmeleri vardı, selâmdan sonra sağ tarafta bana bakıp

الحمد لله الذي شرف المسلمين بشرف الطائفة . ويسر لي سفر الارض المقدسة وسياحة البلاد والزيارات . والصلاة والسلام على من أسس بانيان قلاع الشريعة والطريقة . وحضها باساس النبوة . وعلى آله الطيبين الطاهرين خير البرية . وتحف نحيات زكيات و صلوات ناميات طاهرات طيبات اشرف كتابات وامل موجودات يشواى محراب (صلوا كما رأيتوني) ورهناى بارتياب اول محمد افضل من نطق بالضاد اوزرينه اولسون كه انك آب روبنه اول حضرت حق مالك الملك وخالق الافلاك اديم ارضى ابن آدم ايجون مسكن ومأوى لطيف ايدوب بنى آدمى جميع مخلوقات وموجوداتدن اشرف مخلوق ايندى . (شعر)

تبارك من اجرى الامور ويحكمه كاشاء لاطمأ اراد ولاهضها

(وبعد) دعاء خير و ثنا اول ظل الله روى زمين نظام انتظام ارضين اولان السلطان ابن السلطان السلطان غازى مرادخان رابع ابن السلطان احمدخان ابن السلطان محمدخان ابن السلطان مراد خان ثالث ابن السلطان سليم خان ثاني ابن السلطان سليمان خان ابن السلطان سايم خان اول ابن السلطان بايزيد خان ثاني ابن ابوالفتح السلطان محمدخان ثاني رحمة الله عليهم . اما بومسودا تيزه شروع ايلديكمز محمده خدمت شريفيله شرفياب اولدينمز بادشاه جمجاه فاتح بغداد سلطان مراد خان غازى طاب تراه غريب رحمت اوله . آنلرك زمان سلطنتلرنده هجرت نبويه نك سنه ١٠٤١ تاريخنده بيادهجه بلده طيه يعنى محمده قسطنطينيه اطرافنده اولان قرى وقصبائى ونجه بيك حديقته وكل

Kitaptaki rüya bölümünün ilk sahifesi.

mübarek sağ eliyle dizine vurup hakîre hitaben:

«— İkamet eyle! dediler. Hemen Saad İbnî Ebivakkas'm talimi üzere seghah, makamında «Allahümme sallialâ seyyidina Muhammed ve âlâ âli Muhammed ve sellimü aleyhim» diye ikamet edüp tekbîr ettim.

«Hazreti Peygamber dahi seghah makamında hazin bir sesle Fatiha-i şerîfeyi okuyup cümle cemaat dinle yüp Hazret imammet etti. Selâmdan sonra hakîr Ayetülkürsî, Bilâl Sübhanelah, hakîr Elhamdülillah ve Bilâl Allahü-ekber deyüp Bilâlî Habeşî ile müselsel müezzinlik hizmetinde olup dudadan sonra bir tevhid-i sultanî olmuştur ki aşkı-ilâhî ile mestoldum. Hulâsa Saad ibnî Ebivakkas talimiyle hizmetini tamam edüp Hazretî Risâlet mihrâbta savt-ı muhrîk ile Yâsîn-i Şerîf ve üç sûre-i İzcâe oku; Bilâl fatiha deyüp Hazret mihrapta ayak üzere dururken hemen Saad Hazretleri elimden yapıp huzur-ı Hazret'e götürüp:

«— Âşık-ı sadıkın ve ümmet-i müştakın Evliya kulun şefaata rica eder! deyüp bekledikte:

«— Mübarek dest-i şerîflerini bûs eyle! deyince ağlayarak mübarek eline küstahâne dudak vurup heybetlerinden «Şefaata ya Reulullallah» diyecek yerde «Seyahat ya Reulullallah» demişim. Hemen Hazret tebessüm

edüp:

«— Şefaatt ettim, sıhhat ve selâmetle seyahat eyle! Fatih!» dediler.

«Cümle sahâbe-i kiram fatiha tilâvet edüp cümle hazır bulunanların ellerini öperdim ve her birinin hayır duasını alıp giderdim. Kiminin eli misk gibi, kimi anber ve kimi sümbül gibi, kimi gül ve kimi reyhan ve kimi menekşe ve kimi karanfil gibi kokardı. Peygamberimizin sağ elini öptüğümde güya pamuk gibi kemiksiz bir dest-i şerif idi. Ama sair enbiânın elleri ayva kokardı. Hazret-i Ebûbekr'in eli kavun gibi kokardı; Hazret-i Ömer'in ki anber kokuşuydu, Hazret-i Osman'ın ki menekşe, Hazret-i Ali'nin ki yasemin gibi kokardı. İmam Hasan karanfil, İmam Hüseyin beyaz gül gibi kokardı. Hazret-i Peygamber mihrabdan:

«— Esselâmü aleyküm ya ihvan!., deyüp camiden taşra revan olunca, cümle sahâbe-i kiram hakîre gûna gün dua ettiler ve camiden çıkıp gittiler.

«Hemen Saad Hazretleri belinden saydağını çıkarıp hakîrin beline kuşatıp tekbir edüp:

«— Yürü gaza eyle ve Allah'ın hıfz ü emanetinde ol! Müjde olsun sana, bu mecliste ne kadar ruhlarla görüşüp ellerini öpdünse cümlesini ziyaret etmek müyesser olup seyyah-ı âlem ve ferîd-i benî âdem olursun. Amma gezip dolaştığın ülkeleri, kal'a ve beldeleri ve -sair eserleri ve her diyarın methedilmiş sanayiini, yiyecek ve içeceğini yazıp bir eser meydana koy, dünyâ ve ahret be-nim oğlum ol! Ekmek ve tuz hakkını gözle! Yâr-ı sâdik ol! Yaramazlarla yâr olma! İyilerden iyilik öğren!., diye nasihat edip alnımdan öptü, Âhî Çelebi camiiinden taşra çıkıp gittiler.»

AHİ ÇELEBİ CAMİİ

Kanlı Fırın Mescidi ya da Yemişçiler Camii de denilen Âhî Çelebi Camii, Eminönü'nde İstanbul Ticaret Üniversitesi'ne gelmeden Yoğurtçular Sokağı ile Değirmen Sokağı'nın birleştiği köşede bulunmaktadır.

Tam inşa tarihi bilinmeyen Âhî Çelebi Camii'nin 1480-1500 yılları arasında inşa edildiği sanılmaktadır. Dikdörtgen plân üzerine, ikişer kemerle desteklenen tek kubbeli Âhî Çelebi Camii, Tabib Kemâl Âhî Can Tebrizi (Âhî Çelebi) tarafından yaptırılmıştır. Âhî Çelebi, Fâtih Sultan Mehmed ve Sultan Mahmud'un Darüş-Şifası'nda hekim başlığı ve Mutfak Emîni görevlerinde bulunmuştur.

Hatîkatü'l Cevâmî'de Âhî Çelebi Camisi "Kanlı Fırın Mescidi" olarak geçmektedir ve aşağıdaki bilgiler yer almaktadır:

"23- Kanlı fırın mescidi der haric-i zindan-kapusu

Bânisi Âhî Çelebi, Muhaşşî Âhî Çelebi efendi'nin gayrıdır. İstanbul'a gelüb Mahmud Paşa'da dükkân açub, tabib iken cennetmekân Sultân Mehmed Hân hazretlerinin dârü's-şifâsına hekimbaşı olmuştur. Ba'de hudâvendigâr-ı müşârün-ileyh hazretleri nâmizâc oldukda, mumâ-ileyhi tedbir-i ta'âm için Matbah emîni eylemiştir. Sonra ma'zûl olub, ba'de Re'îsü'l-etibbâ-i Devlet-i aliyye ol-

muşdur. Hacca giderek avdetde Mısır'da hasta olub, doksan altı yaşında iken vefat etmekle, İmâm Safî hazretlerinin merkadleri yanında defn olundu, fi 930 (1523/1524). Edirne'de dahi hayratı vardır ve Mahallesi vardır."

Anlamı:

"Zindan Kapı dışında Kanlı Fırın mescidi.

Yaptıran Âhî Çelebi, Muhaşşî Âhî Çelebi efendi'den farklıdır. İstanbul'a gelip Mahmut Paşa'da dükkân açıp, tabip iken mekânı cennet olsun Sultân Mehmed Hân hazretlerinin hastanesine hekimbaşı olmuştur. Sonra hudâvendigâr hazretleri hasta olduğunda, onu, yemeklerini değiştirmek için Mutfak Emîni yapmıştır. Sonra azledilmiş, sonra Devletin Baştabibi olmuştur. Hacca giderek dönüşünde Mısır'da hasta olup, doksan altı yaşında iken ölmüş ve İmâm-ı Şafî hazretlerinin kabrinin yanında gömüldüğüdür, (1523/1524). Edirne'de hayır eserleri vardır ve mahallesi vardır."

ÂHİ (AHMET) ÇELEBİ KİMDİR?

Osmanlı devrinde yetişen ünlü tıp bilginidir ve adı, Muhammed bin Kemâl'dir. Hekim olan babası, Tebrizli Mevlânâ Kemâl'dir. Âhî Çelebi adıyla tanınmaktadır.

1432 yılında Kastamonu'da doğan Âhî Ahmed Çelebi H.930 (M.1523) yılında Mısır'da ölmüştür. Bazı kaynaklarda adı Ahmed veya Mahmud olarak da geçmektedir.

Babası Tabip Kemâleddin, aslen Tebrizli olup Kastamonu'da Candaroğlu İsmâil Bey'in hizmetinde iken bu beyliğin Fâtih Sultan Mehmed tarafından Osmanlı Devleti'ne katılması (1461) ile beraber Âhî Çelebi de İstanbul'a gelmiştir. Mahmut Paşa'da açtığı dükkânda hekimlik mesleğini devam ettirmiştir.

Babası tarafından yetiştirilerek iyi bir eğitim gören Âhî Ahmed Çelebi, yirmi sekiz yaşındayken babası ile birlikte İstanbul'a gelmiştir.

Babası, Fâtih Sultan Mehmed'in hekimleri arasında yer almıştır. Babasının vefatından sonra Hekim Kutbûddin ve Altuncuzâde'nin dersle-rine devam etmiş, çeşitli araştırmalar yaparak daha önceleri hekimlerin bilmedikleri ilaçları keşfetmiştir.

Bir ara Mahmut Paşa'da bir dükkânda hekimlik yapan Âhî Ahmed Çelebi, Fâtih Sultan Mehmed'in inşa ettirdiği Fâtih Camii'nin yanındaki Fâtih Darüşşifası'nın başhekimliğine getirilmiştir.

Daha sonraları Âhî Ahmed Çelebi'yi, İkinci Bayezid, Hassa Emîni yaparak, saraya almış ve özel hekimlik makamına getirmiştir.

Kendisini çekemeyenlerin uydurduğu bazı yalanlar üzerine görevden alınmış ve fakat doğruyu öğrenen Sultan, onu görevine tekrar getirmiştir. Reisül-etibba yani Baş Hekim olarak vazifelendirmiştir.

Yavuz Sultan Selim ve Kânûnî Sultan Süleyman zamanlarında da önemli görevlerde bulunmuştur.

H.930 (M.1523) yılında doksan yaş-

nı aşkın olarak gittiği hacdan dönerken Mısır'da vefat etmiş ve İmâm-ı Şâfi hazretlerinin kabri yakınına defnedilmiştir.

Özellikle üroloji (idrar yolları) üzerinde çalışmış olan Âhî Ahmed Çelebi, böbrek ve idrar torbasında meydana gelen taşlarla ilgili "Risâle-i Hasât-ül-Kilye vel-Mesane" adlı eserini yazmıştır. Bu eserde özellikle doğal ilaçları ve şifalı sularla banyo yapmayı tavsiye etmekteydi.

Ayrıca İbn-i Nefis'in Arapça "El-Mûcezz" adlı bir tıp kitabını da Türkçeye tercüme etmiştir.

Hekimliği yanında cömert ve hayır sahibi bir kimse olan Âhî Ahmed Çelebi, İstanbul'da Yemiş İskeleyi yakınlarında bir cami, Edirne'de bir medrese, okul ve kendi adıyla anılan meşhur hamamı yaptırdı.

Çorlu'ya bağlı üç, Hayrabolu'ya bağlı üç, Çelebi Çiftliği diye meşhur olan yirmi üç ve Anadolu'daki Şibli kazasına bağlı on bir köyün kendisine ait olan gelirini, yaptırdığı eserlere vakıf yaptı.

Vakıfnamesinde arazilerinden elde edilen ürünlerin fazlasının Medine-i Münevvere fakirlerinin ihtiyaçlarını sağlamak için gönderilmesini şart koşmuştu. Ayrıca Âhî Çelebi'nin oğlu Rûhullâh Çelebi'nin kızı Ayşe Hatun da H.934 (M.1528)'de 10.000 akçe nakit ve yıllık 1.250 akçelik bir meblağı vakfa ilave etmiştir.

ÂHİ ÇELEBİ CAMİİ'NİN GEÇİRDİĞİ HASARLAR VE ONARIMLAR

Kanlı Fırın Mescidi ve Yemiş-çiler Camii olarak da bilinen Âhî Çelebi Camii 2 Temmuz 1539 ve 18 Mayıs 1653 yıllarında iki kez yanmış ve 1892 depreminde büyük hasar görmüştür.

Tezkiret'ül Ebniye'de Mîmar Sinan'ın eserleri arasında gösterilen tarihi yapı 2006 yılında restore edilmiştir.

Âhî Çelebi'nin 1524'te ölmesi ve yapının bu tarihten önce yapılması Mîmar Sinan eseri olup olmaması yönünde tartışmalar doğurur. Ancak genel görüş Mîmar Sinan'ın bu camiyi baştan sona onarıp yeni bir görünüm kazandırdığıdır. (Tuhfetü'l Mîmârîn Sa'î Çelebi) Mîmar Sinan caminin ilk mimarı olmasa da onu yeniden inşa eden mimardır.

Âhî Çelebi Camii'nin mîmârîsine bakacak olursak oldukça farklı bir iç mîmârîye sahip olduğunu göreceğiz. Kapıdan içeri girdiğimizde caminin iki eşit bölümden oluştuğunu görürüz. İlk bölüm ayakkabılıkların bulunduğu "son camaat" bölümüdür. Burası altı kubbeden oluşmuş ve kemerli görünümüyle akla hemen Karaköy'deki Yeraltı Camii'ni getirir. İkinci kapıdan da girince basık kubbesi, küçük balkonuyla, renkli camları, minberi ve camlarıyla bir bütünlük sağlayan mihrabını görürüz.

1653 yangınında, 1894 depreminde ağır hasar alan cami yakın zamana kadar harebe durumdaydı. Zemini kaymış, minaresi yıkılmış durumdaydı ve çelik kafeslerle ayakta durmaktaydı. 2005 yılında başlayan restorasyon çalışmaları 2007 yılında bitmiş ve ibadete açılmıştır. 2011 yılı itibarıyla etrafı düzenlenmiştir.

Tarihte Falaka ve Kırbaç

Bir sibyan okulunda yaramaz bir çocuğun falakaya yatırılmasının canlandırılması.

Falaka, tarih boyunca, çeşitli şekillerde uygulanmış bir ceza ve işkence aracıdır. Osmanlı imparatorluğu zamanında dayak, doğrudan doğruya bir cezalandırma aracı olarak kullanılmıştır. Bu da falaka şeklinde uygulanırdı.

Kırbaçlama ancak bir işkence aracıydı. Falaka ise, okul sıralarındaki çocuklardan, yeniçerilere varıncaya kadar herkese uygulanan bir ceza şekliydi.

YENİÇERİLER NASIL DÖVÜLÜRDÜ?

Zamanın geleneklerine göre, bir yeniçeriye, kendi subaylarından başka, hiçbir kimse dövmezdi. Suç işleyen yeniçeriye dayak atılması gerekiyorsa, bağlı bulunduğu ortanın (tabur) kumandanı olan çorbacı (binbaşı) ortanın diğer subaylarını toplardı. Bu toplantıda yeniçeriye vurulacak değnek sayısı kararlaştırıldıktan sonra, sıra dayak merasimine gelirdi.

Dayağın, ortanın bütün fertlerinin önünde atılması adet haline gelmişti. Bunun için, önce orta ve o ortanın subayları toplanır, daha sonra falakaya yatırılacak yeniçeri meydana getirilirdi. Uygulanacak yöntemine göre yeniçerinin ayakkabı ve çorapları çıkarıldıktan sonra, sırt üstü yatırılır, sonra ayaklarının altına belirlenen sayıda değnek vurulurdu. Falaka sırasında, bir yeniçerinin değil bağırması, en küçük bir ses çıkarması bile çok ayıp sayılan bir hareketti. Bu

bakımdan falakaya yatan yeniçeri arkadaşlarının gözünde küçük düşmemek için çit bile çıkarmamaya gayret ederdi.

DENİZCİLERDE FALAKA

Falaka ile cezalandırma yöntemi donanmada da uygulanırdı. Buradaki uygulama şekli de yeniçerilerdeki gibi olurdu. Gemisine geç gelen, veya her hangi bir şekilde başka bir suç işleyen bir levent, subaylarının verdiği karar üzerine, geminin güvertesinde falakaya yatırılır ve bu dayak merasimi sırasında arkadaşları ve subaylar da hazır bulunurdu.

Falaka, küçük, büyük, herkesin gözünü korkutan bir cezaydı. Bir rivayete göre, Turgut Reis'in donanmadan ayrılarak serbest korsanlığa başlamasın», falakadan kaçması neden olmuştur. O zamanlar, bir levent olan Turgut Reis, gemisine dönme saatini geçirip de, geç kalınca, falakaya yatmaktansa, kaçmayı tercih etmiş ve serbest korsanlığa başlamıştı.

Avrupa ülkelerinde dayak cezası, doğrudan doğruya kırbaçlama şeklinde uygulanırdı. Bu, her halde falakaya göre çok daha şiddetli ve sert bir ceza olmalıdır. Çünkü kırbaç yemekten ölen birçok kimse bulunduğu halde, falakadan ölene raslanmamıştır denilebilir.

İngilizler, dayak cezasını en sistemli bir şekilde sokmuş olmakla ünlüdürler. Onlarda

dayağa mahkûm olanı kırbaçlamanın belirli kuralları vardır.

İNGİLİZ HAPİSHANELERİNDE KIRBAÇ CEZASI

«İlk kırbaç sırtımda şakladığı zaman, bir yandan ayak parmaklarıma, öte yandan ellerimin tırnaklarına varıncaya kadar her yanıma yayılan tarifsiz bir acı hissettim. Sırtıma saplanan bir bıçak vücudumu ikiye ayırmış gibiydi. İkinci kırbaç birinciden birkaç santim aşağıda şakladı. Bu, bana birincisinin acısını unutturmuştu. Şimdi o ilk vuruş hafif bir okşayış gibi geliyordu. Bundan sonra bir sağ omuzuma, bir de sol omuzuma yedim. Dayanılması imkânsız bir şeydi bu. Tepeden tırnağa bütün etlerimin en küçük hücrelerine varıncaya kadar titrediğini hissediyordum.»

Bu satırlar bir kırbaç mahkûmunun kaleminden çıkmıştır. Çok eski zamanlardan beri çeşitli suçlara geniş ölçüde uygulanan bu ceza, daha sonraları da, İngiltere, Kanada, A.B.D.'de ve bazı Doğu Asya ülkelerinde de uygulanmıştır.

Daha ondokuzuncu yüzyılın başlarında dayak cezası açık olarak uygulanıyordu ve üstelik kadın, erkek ayırt edilmezdi. İngilizler 1689 yılında mahkûmlara dayak atma işinde «dokuz kuyruklu kedi» dedikleri bir kırbaç çeşidini kullanmaya başlamışlardı. O sıralarda vurulan kırbaç sayısının da çok olması sık sık ölümlere sebep oluyordu. Çünkü eskiden birkaç yüz kırbaç yeme cezasına çarptırılmak olağan bir şey sayılırken bonraları vurulacak kırbaç sayısı 30'u geçmemektedir. Bunun sonucu olarak da ölüm oranı 1/1000'e düşmüştü. Daha sonraları «dokuz kuyruklu kedi»nin de kullanılmasından vazgeçilmiştir.

Dayak mahkûmlarının cezası, suçluyu özel bir sehpaye bağlayarak infaz ediliyordu. Dayak sehvası hapisanenin jimnastik salonundaydı. Mahkûm buraya ayakta olduğu halde el ve ayaklarından bağlanırdı. Kırbaçtan korumak için tam ensesine, kulaklarının altından sırtına kadar olan kısmı koruyan özel bir muhafaza sarılır, karnı hizasında yumuşak bir yastık bulunurdu. Karnı yastığa gelmek üzere belinden de bağlandıktan sonra dayak yemeye hazırlanmış olurdu. Dayak atılacak mahkûmun sırtı tamamen çıplaktı. Bundan sonra kuvvetli bir gardiyan, mahkûmun sağında veya solunda durarak dövme isine baslardı. Suçluların dayak sırasında doktor kontrolünde bulundurulması ölümlerin azalmasını sağlamıştır. Dayağın serserileri ürküten en büyük ceza olmaktadır.

Dokuz kuyruklu kedi: İngiliz hapisanelerinde kullanılan ve serserileri kısa zamanda yola getiren kırbaç cezasının uygulanma şekli.

İstanbul'un Aynası

Mir'at-ı İstanbul

Yazan: Mehmed Raif

Günümüz Türkçesine Çeviren: H.Veyssel Güteryüz

İstanbul bütün âlemlerden, başka bir âlemdir Acem'ler, İsfahan Dünya'nın yarısı deselerse de

(Sayı 2'den Devam)

Tahsin Paşa – Harb Okulu'ndan mezun olmuş ve padişah emir subayı rütbesinde iken eski ordu komutanı Yaver Paşa'ya damat olmuştur. Albay ve sonra tümgeneral olmuştur. 30 Aralık 1882'de genç yaşta ölmüş ve Haydarpaşa'ya gömülmüştür. Mezarının üzerinde olan tarih aşağıdadır:

*Dirîga kıldı çarhı-ı kîne-ver Tahsin Paşa'ya
Bu yektâ gevheri hayfâ ki kıldı hâk ile yeksân
Düşüb bir derddâr-u düşmen-i derman-
fersâya*

*Dokuz yıl oldu bu renc-i umman-suz ile nâlân
Henüz kırk yaşını doldurmamışdı eyledi rihlet
Gam-ı hicr ile kıldı cümle hişâvendân-ı giryân
Şehîdân ile haşr olsun livâû'l-hamd altında
Habîbi aşkına Hak zâtın etsin mazhar-ı
gufrân*

*Hudâyâ hazret-i sıbtân-i Ekrem'e merhamet
kıl*

*Ola Tahsin Pâşâ'nın makâmı ravza-ı Rıdvân
1303*

Anlamı:

*Tahsin Paşa'ya düşmanlığına yazıklar olsun
Bu benzersiz mücevheri yazık, yerle bir etti
Dermansız bırakan bir derde düşüp
Dokuz yıl oldu bu çok eziyetli acı ile inleyen
Henüz kırk yaşını doldurmamıştı ki vefât etti
Üzüntü ve keder ile bıraktı tüm ağlayan akra-
balarını*

*Kıyamette şehitler ile birlikte olsun
Sevgisi aşkına Allah onu affına mazhar etsin
Allahım şerefli soydan gelene merhamet et
Tahsin Paşa'nın makamı, cennet meleği olsun
1885*

Pertev Mehmed Bey - Mabeyinci İzzet Paşa'nın kardeşidir. Bir çok kez taşra memurluklarında bulunmuştur. 1852'de ölmüş ve Kadıköy'e gömülmüştür.

Cemaleddin Mehmed Efendi – Zeynîza-de: Saltanat imamı Zeynel Âbidin Efendi'nin ikinci oğludur. Medrese hocasıdır. 1841'de İzmir ve bir süre sonra Bursa mollası olmuş, daha sonra Mekke pâyesi ve Eylül 1848'de İstanbul pâyesi ile ödüllendirilmiştir. 1849'da Polis Müftüsü ve 1851'de Büyük Meclis üyesi olmuş, 1852'de Sağlık Bakanı olmuştur. Haziran 1854'de Anadolu pâyesi ile şereflendirilmiştir. Temmuz 1857'de Anadolu kazaskeri olup Kasım 1857'de Rumeli pâyesine erişmiş ve 1858'de Hekimbaşı olmuştur. 1861'de görevden ayrılmış. 1862'de birinci,

Mayıs 1868'de ikinci, Mart 1874'de üçüncü ve 1878'de dördüncü olarak Rumeli Kazaskeri olup en kıdemli Rumeli Kazaskeri iken 14 Mayıs 1884'de ölmüş ve Haydarpaşa'ya gömülmüştür.

Hâkim Mehmed Efendi – İstanbullu'dur. Kaleminden yükselerek hocalardan oldu. 1759'da Cebeciler ve bir sene sonra Sipâh Kâtibi olup daha sonra İkinci Rûznâmeçi olmuş ve 1765'de görevden ayrılmıştır. Bir süre sonra Maliye Tezkerecisi ve Devlet Tarih-çisi ve iki sene sonra ikinci olarak Cebeciler Kâtibi olmuştur. 1771'de ölmüş ve Ayrılık Çeşmesi'ndeki kabrine gömülmüştür. Kendi yazdığı tarih kitabı vardır. Arapça ve Farsça bilirdi, şairdi. 1754'de Sütlüce ile Eyüp arası donduğu zaman söylediği tarih aşağıdadır:

*Buz üstünden bir kimse geldi dedi târihin
Deniz altmış sekizde dondu bendeniz geçtim.*

Anlamı:

*Buz üstünden bir kimse geldi dedi târihini
Deniz atmış sekizde dondu ben geçtim*

Hüsameddin Ömer Efendi – **Âtıfzade** - Sadrazamlardan Celâl Efendi'nin torunudur. 1799'da doğmuş, 1830'da Kayıt Memuru olmuştur. 1848'de Selânik Mollası olup bundan sonra bilâd-ı hamse (beş şehir) ile Mekke ve Ocak 1850'de İstanbul pâyelerini almıştır. Daha sonra Anadolu pâyesi ile ödüllendirilip Maarif Meclisi üyesi olmuş, Ekim 1857'de Maarif Meclisi Başkanı olmuştur. Kendisine 1859'da Anadolu Kazaskerliği ve 1861'de Rumeli pâyesi verilmiştir. 1863'de Şeyhülislâm olmuş, üç yıl sonra görevden ayrılarak 1868'de Büyük Meclis'e memur olmuştur. 1871'de ölmüş Haydarpaşa'ya gömülmüştür. Âlim, iyi huylu, sakın, zarif, târih bilir idi. Yaşamını dünyadan soyutlanarak geçirmiştir.

Hasan Efendi - Kâmil Ahmed Paşa'nın damadıdır. Kaleminden yetişip hocalık verildi. Bir ara binâ sorumlusu ve Ağustos 1786'da Teşrifatçı 1788'de vekâleten Devlet Tarihçisi ve protokolcusu oldu. iki sene sonra Mutfak Amiri olarak 26 Temmuz 1797'de ölmüş ve Haydarpaşa'ya gömülmüştür. Çok akıllı ve zeki idi.

Hasan Tevfik Paşa – Kurmay subay olarak Harb Okulu'ndan mezun olmuştur. Hasa Ordusu Komutanı iken Nisan 1887'de öl-

müş ve Ayrılık Çeşmesi'ne gömülmüştür.

Halil Hamîd Paşa – Burdurlu'dur. Babası Polad Paşa'nın kölesi ve hazinedarı ve Çelik Mehmed Paşa'nın kapı kethüdası (devletle ilgili işlerine bakan görevlisi) olan Gürcü Hacı Mustafa Ağa'dır. Gençliğinde İstanbul'a gelip Dîvan Kalemî'ne girerek, Eflâk kapı kethüdâsına kâtip oldu. Râ'if İsmail Paşa'nın gayreti ile Bakanlar Kurulu Kalemî'ne girip sonradan Bakanlar Kurulu başkâtibi olarak, Dîvan Kalemî Başkanı Mustafa Refet Efendi'ye vekâlet etti. Sadakati ve Allah'a inancı nedeniyle 1779'da Büyük Tezkereci ve bir süre sonra Reisül-Küttâb ve 1780'de Sedâret Kethüdâsı olup 1781'de azlolundu. Bir süre sonra Tersâne Emîni ve 1782'de daha sonra Sadrazam Kethüdâsı oldu. 1783'de vezirlikle Sadrazam olmuş 1785'de görevden ayrılarak Cidde Valisi olmuş fakat bir süre sonra azledilmiştir. Görevden alınmasının yirmi yedinci günü ölmüştür. Haydarpaşa'da gömülüdür. Güteryüzlü, şakacı, cömert, yazardır. Kalem kullanmakta çok ustaydı. Davud Paşa İskeleyi'nde (Cerrahpaşa Hastanesi ve Davudqaşa Camii'nin çevresine verilen isim) bir tekkesi ve Bâb-ı Âli (Vilayet) yakınında bir sebili vardır.

Râsih Mehmed Efendi – Nakşibendî Mehmed Han Efendi halifelerindendir. 1843'de ölmüş ve Ayrılık Çeşmesi'ne gömülmüştür. Hünerli bir hattattı.

Hacı Tâhir Mehmed Efendi – İstanbullu'dur. Müneccim (Astrolog) olup matematik ilminde ünlüydü. 1863'de İkinci Müneccim ve Kasım 1867'de İzmir pâyesi verilerek Birinci Müneccim oldu. Ekim 1871'de Maarif Meclisi ikinci başkanı olmuş ve daha sonra birinci başkan olmuştur. Meclisin lağv edilmesinden sonra 1877'de Mekke ve İstanbul ve Anadolu pâyelerini de almıştır. Temmuz 1880'de ölmüş ve Ayrılık Çeşmesi'ne gömülmüştür. Akıl bilimleri, hadis ve tefsir ilimlerinde ve özellikle matematikte bilgisi genişti. Düzenli çalışan, yumuşak huylu, ağır başlıydı.

İsmail Rahmi Paşa – Tepedelenlizâde Veli Paşa'nın oğludur. Tepedelenli Ali Paşa öldükten sonra kardeşi Selim Paşa ile beraber İstanbul'a geldi. Temmuz 1828'de Kapıcıbaşı olup harbe memur olmuştur. Sonra Mirâhûr-u Sâni (İkinci Ahır Yöneticisi) olduysa da, o görevin kaldırılması ile Başbaki

Kulu (defterdarlığa bağlı yoklama ve vergi bakâyâ tahsili ile görevli âmir) oldu. 1847'de Tırhala Mutasarrıfı ve o sene vezirlikle Trabzon ve daha sonra Edirne ve Aralık 1847'de Yanya ve Eylül 1852'de Akdeniz Cezayir'i ve 1854'de Halep Valisi olmuştur. Görevden alındıktan sonra Ocak 1857'de Edirne ve 1857'de Silistre Valisi olmuştur. 1858'de görevden alınmıştır. Ağustos 1859'de Selanik ve daha sonra Girit ve Haziran 1862'de Tırhala Valisi olmuştur. Görevden alındıktan sonra Temmuz 1866'da Kastamonu ve bir süre sonra Bursa Valisi olmuştur. Bu görevlerden ayrıldıktan sonra 1869'da Prizren Valisi ve 1872 sonunda Danıştay üyesi ve bunu izleyen Ceza Dairesi Reisi olmuştur. Aynı yılın içinde Islâhat Komisyonu üyesi ve 1873'de tekrar Danıştay üyesi olmuştur. 29 Mayıs 1875'de ölmüş ve Haydarpaşa'ya gömülmüştür. Zarif, sakin, cömert her yönüyle zevk sahibi bir kişi idi.

İzzet Ahmed Paşa - Hakkı Mehmed Paşa'nın soyundandır. 1798'de doğmuştur. Kapıcıbaşı ve Yeni İl Voyvodası olup Selim Paşa ile Rusya harbinde bulunarak Tümgeneral oldu. Ağustos 1837'de Korgeneral ve Ankara'ya memur olup oradan Bağdat Korge-nerali ve Ali Rıza Paşa'ya damat oldu. Daha sonra İzmit ve 1840'da Adana'nın katılmasıyla Cidde Vali Kaymakamı ve Şubat 1842'de Sayda Valisi olup o yıl Kıbrıs Muhafızı olmuştur. 1843'de yine Adana ve Şubat 1844'de Bolu Valisi olmuştur. 1845'de vezirlikle Diyarbakır ve Kasım 1846'da Erzurum ve daha sonra Sivas Valisi olmuş ve Kasım 1847'de azl edilmiştir. Mart 1848'de Yanya ve bir süre sonra Trablusgarp Valisi olmuştur. Temmuz 1852'de azl edilerek 1853'de Belgrad ve 1855'de Yanya ve Ekim 1856'da Trabzon ve Şubat 1857'de Şam Valisi olmuştur. Kasım 1858'de Meclis-i Valâ (islahat hareketlerinin nizâm-nâmelerini hazırlayan meclis) üyesi ve 1859'da ek olarak Trabzon Valisi olup Ağustos 1860'da görevden alınmıştır. Ekim 1861'de Konya Valisi olup Haziran 1867'de ayrılmış ve 1868'de Hüdavendigâr Valisi olarak Nisan 1870'in son günlerinde görevden alınarak emekli edilmiştir. 1 Mart 1876'da ölmüş ve Haydarpaşa'ya gömülmüştür. İyi bir yönetici, Allah'tan korkan, yetki sahibi, cömert, ikramcı bir kişiydi.

Abdullah Kâmil Paşa – Askerlikten yetişerek 21 Eylül 1879'da Tümgeneral iken ölmüş ve Haydarpaşa'ya gömülmüştür. Nakşibendî tarikatında mensup, Allah'tan korkan bir kişi idi.

Üsküdar

Üsküdar beldesi İstanbul Belediyesi'ne bağlı bir kasabadır ve Marmara kıyısında bulunur. Selimiye Kışlası yakınındaki Harem İskelesi'nden başlayarak güney-doğudan kuzey-batıya ve aynı zamanda güney-batıdan kuzey-doğuya kadar uzanan sahil ile sınırlıdır.

Birinci sâhil Harem İskelesi'nden Şemsi Paşa arsasına kadardır. İkincisi bu arsadan Paşa Limanı'na kadar uzanır.

Bu belde, iç taraftan Bağlarbaşı'ndan Karaca Ahmet'e gelen cadde ve Karaca Ahmet Mezarlığı ile Selimiye Kışlası'yla sınırlanmıştır.

Üsküdar, kuzey-doğusunda bulunan Kuzguncuk köyü ile gerek sâhilen ve gerek-

se iç taraftan bağlantılıdır. Çamlıca, Bulgurlu ve Alemdağı'na giden yolun başlangıcı da Üsküdar'dadır.

Bu belde, aslında iki sırt üzerine kurulmuştur ki ortasından geçen hat Karaca Ahmet'ten gelip Ahmediye ile Çarşı Boyu'ndan geçer. Yönü güney-doğudan kuzey-batıya doğrudur. Bu hattın sol tarafındaki sırtın iki yamacı vardır. Biri kuzeye, diğeri güney-batıya yöneliktir. Bundan dolayı, birinci yamacın havası ılımlı ve bazı yerleri sert ise de ikinci yamacın havası lodosa karşı bulunduğundan sıcaktır. Fakat İstanbul ve Marmara'ya olan manzarası eşsiz derecede güzeldir. Bu hattın sol tarafı, birçok hatlar arasında kuşatılmış küçük yamaçlardan oluşmuştur. Havası genellikle iyi değildir. Asla poyraz almaz. Ancak bu yamacın kıyıya paralel olan kısmının havası hem sert hem de yumuşaktır. Genelde evlerin çoğu bahçeler ve ağaçlarla çevrilidir. Halkı [50.000] elli bin kişi civarında olup 38 mahalleye bölünmüştür. 74 camisi, 47 tekkesi, bir çarşısı, bir darüşşifâsı (hastanesi) ve bir Harb Okulu ile ortaokulu ve lisesi ve Ravza-i Terakki (gelişme bahçesi) adında bir de özel okulu vardır.

Camilerinin en büyükleri İskele Camii (Mihrimah Sultan Camii), Çinili Cami, Yeni Valde Camii, Ayazma Camii, Atik Valde Camii ile Selimiye'deki, Sultan Üçüncü Selim Camii'dir. Üsküdar Çatması adıyla ipekten çok güzel yeni bir döşemelik kumaş yapıldığı gibi diğer ipek kumaşlarla, yerli bezler de dokunur.

Eskiden Üsküdar [*Üsküdar sözü Menzil-Hane anlamını taşıyan Farsça bir kelimedir*] Anadolu, İran ve Arabistan'a gidip-gelen kervanların son durağı olduğundan ticari önemi çok olsa da bugün bu ticaret denizden yapıldığından Üsküdar'ın ticarî önemi kalmamış ve ticaret merkezi İstanbul'a geçmiştir.

Çarşısı yalnız Üsküdarlılar ile çevresinin ihtiyaçlarını karşılar. Yalnızca hayvan pazarı çok hareketlidir.

Anadolu demiryolunun Bağdat'a ve oradan Hindistan'a kadar uzatılması saye-sinde bu şehrin eski ticari önemini yeniden artırmaması muhtemeldir. Üsküdar'ın üstünde Çamlıca ve Bulgurlu gibi dağ, bahçe, köşk ve sayfiyeleri içeren birçok yer bulunur. Güney-batı yönünde bir büyük mezarlık vardır. Burası servi ağaçları ile dolu olup uzaktan izlenlere bir orman gibi görünür.

Üsküdar çok eski bir şehirdir. Eski adı [*Hirisopolis*] yâni Altın Şehir idi. İsimlendirilmesinde çelişki vardır. Bir rivâyete göre [*Agamemnon*]'un oğlu [*Hiris*] tarafından kurulmuş olması ve diğer bir rivâyete göre de İranlıların burada bir hazine oluşturarak bu çevrenin vergilerinden oluşan altınları saklamaları nedeniyle bu isim verilmiştir.

Güneşin batışı sırasında buraya verdiği sarı renkten böyle isimlendirilmiş olması bile diğer bir ihtimâldir.

Bu şehir eski zamanlarda Bizans'tan yâni eski İstanbul'dan daha büyük ve daha önemli olup, daha sonra Bizans «Kostantaniyye»nin büyümesi ile Hirisopolis doğal olarak ikinci derecede kalmış ve gitgide bu şehrin mahallelerinden sayılmaya başlanılmıştır. Daha sonraları Hirisopolis adı [*Üsküdarî*] yani Üsküdar'a dönüşmüştür. Bu ikinci isim ile anılmasının nedeni anlaşılmalıdır. Fakat orada [*Sküdar*] adında bir

imparator sarayı bulunmasından ya da İranlıların [*Eskidar*] demelerinden kaynaklandığı ve bu beldenin bu isim ile anılmasına neden olduğu söylenmektedir.

Anadolu Tarafı

Üsküdar'da bulunan Bağlarbaşı'ndan başlayarak doğuya doğru bir cadde vardır. Bu cadde Kısıklı ile Bulgurlu Köyü'ne ulaşır. Burada yol ikiye ayrılır; bir kısmı güneyden ve Libâde'den geçer, diğer kısmı ise kuzeyden geçerek biraz ileride birinci yol ile birleşir. Birleşim noktasından başlayarak doğuya doğru devam eder. Sonradan kuzeye bir kol ayrılır ve bu kolun ayrıldığı noktanın deniz seviyesinden yüksekliği 134 metredir. Bu kol Hekimbaşı Çiftliği'nden geçerek Küçüksu'ya ulaşır. Sonuçta Küçüksu'yu solda bırakarak deniz seviyesinden 135 metre yükseklikte bulunan Dudullu köyüne ve oradan yine doğuya doğru devâm ederek Süvârî Karakolu'na kadar gider. Bundan sonra Sultan Çiftlik üzerinden Ermeni Köyü'ne ulaşır. Bu köyün deniz yüzeyinden yüksekliği 156 metredir.

Dudullu'nun denizden yüksekliği 135 metre olduğuna göre Göksu kolu ayrıldıktan sonra yol hemen hemen dik demektir.

Çamlıca

Dünyanın cenneti niteliği ile övülmeye değer olan Çamlıca, ilkbahar, sonbahar gibi dünyayı süslü mücevherle dolduran iki latif mevsimde, kazandırdığı büyük ruh hâli ile eşi benzeri olmayan tazeliği, dünyanın hiç bir noktasında tanık olunamayacak şekilde bir güzellik mekânı olur. Çamlıca o kadar hoş gösteren bir aynadır ki, bakışlar hangi tarafına çevrilirse, orada insan yapısı birçok güzel eser görülür. Bir taraftan Marmara gibi hoş bir denize doğru aydınlık manzara uzanır gider. Bir taraftan koylarıyla, körfezleriyle, her iki kıyısındaki göz alan yalılar ile görmeye gelenleri hayrân eden Boğaziçi görülür. Diğer taraftan ise hoş ağaçlıklara sahip verimli zemini olan ve yükseklikçe birbirinden çok az farkı bulunan dağlara rastlanır. İşte insan o yüksek yerden çevresine göz atarsa tabiat güzelliğinden bir sergi kurulmuş sanır:

*Çıkmasın âdem olan taşraya asla andan
Bilelim kadrini cennet gibidir İstanbul*

Anlamı:

*Asla oradan dışarıya hiç bir kimse çıkmasın
Kıymetini bilelim cennet gibidir İstanbul*

Çamlıca, Üsküdar'ın doğu ve kuzey doğusunda bir dizi olup küçük ve büyük adıyla ikiye ayrılmıştır. Ortasında Kısıklı denilen ferahlık veren bir yer vardır. Büyük Çamlıca tepesi İstanbul çevresinde bulunan tepelerin en yükseğidir ve deniz seviyesinden yüksekliği 268 metredir. Beylerbeyi'nin güney-doğusuna düştüğünden Boğaz'a, Marmara'ya ve İstanbul'a güzel manzarası vardır. Küçük Çamlıca'nın deniz seviyesinden yüksekliği 185 metredir. Çamlıca tepesinin üzerinde bulunan ağaçlar ile Selimiye Kışlası'nın batı tarafındaki kuleden geçen hat Kumkapı ve Yenikapı önündeki sığ yeri hudutlandırdığından bu hattın güneyinden geçen gemiler için hiç bir tehlike yoktur. Fakat bu tepenin manzarası ufka kadar devam ettiğinden gözleri yormakta ve izleyeni

usandırmakta hatta sıkılmaktadır. Bu nedenle üzerine çıkıp da çevreyi seyir etmek isteyenlerin çekeceği eziyeti unutturamaz.

Büyük Çamlıca'da cennetlik merhûm Gâzî Fatih Sultan Mehmed tarafından 1482 yılında yapılarak inşâ edilmiş bir çeşme vardır. Bu çeşme 1660 yılında Sultan Dördüncü Mehmed'in yardımları ile tâmir edilmiş ve suyu da getirilmiştir. Tâmirinin yapım tarihini o zamanın şairlerinden Nâlî Efendi söylemiştir:

*Hazret-i Sultan Mehmed Cem-şukûh
Nâsır-ı şâh-ı nebî zıllı hudâ
Genc-u veş tâb şerifi bir sühar
Açdı devletle bu cây-ı dil-küşâ
Oldu câri emri-âli kıldılar
Bir müferrih çeşme kim şâha sezâ
Kevser-âsâ âbi reşk selsebil
Havz-ı Firdevs irem ayn-ı şifâ
Şehr-i yâre nûş-ı cân olsun müdâm
Hıfzetle zâtın Cenâb-ı Kibriyâ
Ola câri tâ kıyamet âb-veş
Emr-ü fermânî mânî cihâna dâimâ
Nâlî'den sordum dedi târihidir
Çeşme-i aynü'l-hayât-ı cân-fezâ 1071*

Anlamı:

*Ulu Sultan Mehmed hazretleri
Allah'ın gölgesi Peygamberin yardımcısı
Gence (1) gibi güçlü mübarek bir sihir
Bu gönül açan mevkii saadetle açtı
Padişahın emri ile suyu aktı
Bu ferahlık veren çeşme padişaha layık
Kevser'e benzer seller gibi akan su kıskandırır
Cennet havuzuna benzeyen şifa veren
Sevgili şehre sürekli can veren olsun
Allah zâtını ezberlesin
Suyu kıyamete kadar aksın
Cihana, her zaman emir ve fermanı
Nâlî'den sordum dedi tarihtir
Hayatın ta kendisi çeşme cana can katar 1660*

(1) Gence : Kuzey Azerbaycan'ın Bakü'den sonra en büyük şehri.

Bu çeşme mekânı cennet olsun Adil Sultan Mahmud zamanında da tâmir edilmiş ve üzerine yapım tarihi işlenmiştir:

*Kulzüm-ı rüşd-i fetânet dâver-i deryâ-nevâl
Menba'-ı cûd u inâyet Hazret-i Mahmûd Hân
Her harâbe-zârı cûd-u şefkati ma'mûr eder
Her dil-i mahzûnu eyler iltifât-ı kâmurân
Teşne-gânı kandırır âb-ı zülâl-ı lûtfuna
Akıtıb sular gibi ihsânın ol şâh-ı zaman
İşte ez-cümle harâb olmuş görüb bu çeşmeyi
Nusret-ü tevfiik-i Hakla eyledi inşâ hemân
Etdürüb mecrâsını tathîr suyun buldurup
Eyledikçe hükmün icrâ mihrimâh-ı âsumân
Gül-ü gişdan eyleyüb tathîr dehri ser-te-ser
Tâ-be-mahşer ede Hak fark-ı enama sâye-bân*

Anlamı:

*Deniz gibi doğru, zekî, deniz gibi bağışlayan
Mahmud Han Hazretleri bu su kaynağını lutf etti*

*Cömert sevecenliğiyle her harabeyi onarır
Hüzünlü herkesin kalbini hoşlukla mutlu eder
Susamışa, berrak suyu ikram ederek doyurur
O devrin padişahı, iyiliğini sular gibi akıtır
İşte özellikle harab olmuş bu çeşmeyi görüp
Allah'ın yardımı ile hemen yapımını uygun buldu*

*Suyunu buldurup kaynağını temizleterek
Gökteki güneş ile ay gibi hükmünü uygula-
dıkça*

*Zamanla baştan başa kötülüklerden
temizleyip
Allah mahşere kadar insanların koruyucusu
olsun*

Bu güzel yerde 1800 yılında, yani Sultan Üçüncü Selim devrinde, Haremeyn rütbesini (İstanbul Pâyesinden önce alınan rütbe) kazanan Benlizâde Ahmed Râşid Efendi tarafından da bir çeşme yaptırılmıştır. Küçük Çamlıca'da Sultan Dördüncü Mehmed tarafından hayır için yaptırılmış bir çeşme vardır. Yapımına o zamanın şairlerinden Cevrî Efendi aşağıdaki tarihi söylemiştir:

*Hazret-i Sultân Mehmed Hân-ı İskender-serîr
Kim odur hurşid-i evc-i saltanat zıll-ı Hudâ
Ol şehin-şâhin bahâr-ı adli bâğ-ı âleme
Verdi revnak hatırı olsun küşâda dâimâ
Oldu hâlâ Çamlıca makbûl-ü tab'-ı hurremi
Buldu feyz-i iltifâtın bu fezâ-yi hoş-havâ
Lûtfuna lâıyk görüb bu bî-muâdil menzili
Eyledi ihyâ olundu suffa-yü çeşme binâ
Yeryüzünde gül-şen-i cennet gibi ziyet bulub
Oldu şâhâne mesîre dil-güşâ cây-ı safâ
Bu makâm-ı çeşmenin Cevrî dedi târihini
Cennet-âbâd-ı müferrih ayn-ı âb-ı cân-fezâ
1064*

Anlamı:

*İskender (2) tahtlı Sultan Mehmed Han
hazretleri
Ki saltanatın yüce güneşi Allahın gölgesi
O dünya bahçesinin güzel adaletli şahlar şahı
Açılışına gönlünden her dem parlaklık verdi
Şimdi Çamlıca parlak güzelliğin hoşluğun-
da oldu
Bu hoşluğu artan hava çok iltifat gördü
Eşi olmayan bu yeri iyiliğine layık görüp
Taştan çeşme yaparak canlandırdı
Yeryüzünde Cennetin gül bahçesi gibi
süsleyip
Gönül açan zevk yeri, şahane mesire oldu
Bu çeşme yerine Cevri tarihini söyledi
Cennet gibi ferah yerin hayat suyu ruha
ferahlık verir 1654*

(2) İskender: Makedonya kiralı Phylippe'in oğlu olup, Aristo'dan ders almış ve yirmi yaşında hükümdar olmuştur. Büyük İskender, Divan Edebiyatı'nda İskender-i zü-l-karneyn (=iki boynuzlu İskender), İskender-i Rumî, şeklinde geçer.

Bu çeşme, Adil Mahmûd Han zamanında onarılmış ve üzerine onarım tarihi yazılmıştır:

*Bendesî Râsih dedi tecdidine târih-i tâm
Eyledi icrâ bu ayn-ı Zemzemi Mahmûd Hân
1251*

Anlamı:

*Rasih kölesi yenilenmesinin tam tarihini dedi
Bu Zemzem pınarını Mahmud Han yaptı 1835*

Bulgurlu

Üsküdar'ın doğusunda ve Küçük Çamlıca dağının arka tarafından bulunan bir yerdir. Burası yüksekte olduğu için havadardır. Deniz seviyesinden olan yüksekliği, yani râkımı 100 metredir. Burada bir mescid, bir mektep, şadırvan ve bir çeşme vardır. Mescid, Baltacılar Bölüğünden Mehmed Ağa ismindeki kişi tarafından yaptırılmış ve minberi de vezirlerden Bayram Paşa tarafından konul-

اسکدار اسکلهسی
Üsküdar Iskelesi

muştur. Yakınında bulunan mektep Sultan Birinci Mahmud'un silâhtarlarından Süleyman Ağa adındaki bir hayır sahibinin esridir ki 1750 yılında yaptırılmıştır. Yakınında olan hamam ve Bulgurlu'nun çeşitli yerleri, Aziz Mahmud Efendi Tekkesi'nin vakıfları arasındadır. Bulgurlu'nun ortasında oldukça geniş bir meydan ile birkaç çınar ağacı vardır. Bu meydana üzerinde yapım tarihi bulunmayan büyük bir çeşme bulunur. Caminin haziresinde gömülü kişinin mezarının üzerinde aşağıdaki beyitler yazılıdır.

*el-Emel ta'vil ve'l-ömr kâsir
Beni bunda du'â ile ananı
Yarınki gün yârlıgasın Hak ânı 895*

Anlamı:

*Uzun sürmesini istediğim ömrüm kısa oldu
Bu halde beni dua ile ananı
Allah onu yarınki gün yargılasın 1489*

Hamam civarında bulunan çeşme üzerinde yazılı olan âyet şudur:

*Kale'llâhu taâla
Ve sekîhüm Rabbübüm şarâben tahûrâ
1292*

Anlamı:

*Yüce Allah buyurdu:
(İnsan / 21) [Rableri onlara tertemiz bir içecek içirecektir]
1875*

Şadırvanın duvarında 1852 tarihi yazılıdır. Bu şadırvan 1872 tarihinde yenilenecek tâmir olunmuş ve bir tarafına Hicrî bin iki yüz seksen dokuz (1872) tarihi yazılmıştır.

Kısıklı

Üsküdar ve Alemdağı caddesinin Çengelköy ve Havuz Başı'ndan gelen yol ile birleşmiş olduğu yerdir ve Bulgurlu'nun hemen yanındadır.

Buradaki mescidi yaptıran Sultan Üçüncü Murad Han hazretlerinin Bostancıbaşılarından Abdullah Ağa'dır. Bu kişi 1591 yılında ölmüş ve mescidin haziresine gömülmüştür. İstavroz'da (Beylerbeyi) ve Lânga'da birer camisi daha vardır.

Libâde suyuna giden yol üzerinde bir çeşme vardır ki üzerinde [ve mine'l-mâi külle şey'in hayym] âyeti ile alt tarafında şu ayet yazılıdır:

*[kurenâ-yı hazret-i şehriyâriden merhum
Mehmed Besim Bey'in zevcesi Fatma Nazîre
Hanım tarafından sevâbı rûh-u müşârin-*

ileyhe hediye olmak üzere rızâen-lilâh müceddeden inşâ edilmiştir.]

Anlamı:

[(nur - 45) Allah, bütün canlıları sudan yattı] âyeti ile alt tarafında [Padişahın yakınlarından merhum Mehmed Besim Bey'in eşi Fatma Nazire Hanım tarafından sevabı, o kişinin ruhuna hediye olmak üzere Allah rızasıyla yenilenecek inşâ edilmiştir.] ibâresi yazılıdır.

Çeşmenin üst tarafında bir namazgâh vardır. Mihrâb taşı üzerinde [innehu-min Süleymâne ve innehu bismillâhir-rahmânir-rahîm] [külle mâ dehûle aleyhâ Zekeriyye'l-mihrâbe] âyeti ile, alt tarafında şu ayet yazılıdır:

[sâhibü'l-hayrât ve'l-hasenât Süleyman Ağa ser-serrâciyân-ı hazret-i şehriyârî] ibaresi yazılıdır.

Anlamı:

[(Neml - 30) Mektup, Süleyman'dan gelmiştir. O, "Bismillâhirrahmân-irrahîm"] diye başlamakta [Zekeriya, onun bulunduğu bölmeye her girişinde] âyetleriyle, alt tarafında [Hayır ve hasenat sahibi Padişahın Saraçlar Başkanı Süleyman Ağa]

Libâde suyu'nun kaynağında dikili olan sütunlardan birisi üzerinde yazılı olan ibâre şudur: [Üsküdar'da Vâlîde-i Atik civarında Arâkiyeci Mahallesi'nde Bâbü's-saâde Ağası esbâk-ı merhûm Cedîd Yâkûb Ağa'nın binâ ve inşâ etmiş olduğu Libâde suyu 1180] ve yanı başındaki diğer sütun üzerinde de şu ibâre yazılıdır:

[Dâr-üs-saâdeti'ş-şeriife ağası Abdullah Ağa tarafından iki masura su dahî ilâve edilerek suyun mikdârı tezyîd edilmiştir.]

Anlamı:

[Üsküdar'da Atik Valde civarında Arakiyeci Mahallesi'nde eski Bâbü's-saâde Ağası merhum Cedîd Yâkûb Ağa'nın yaptırıp ve inşâ etmiş olduğu Libâde suyu 1766]

Yanı başındaki diğer sütun üzerinde de aşağıdaki ibare yazılıdır: [

Dârüs-saâde ağası Abdullah Ağa tarafından dakikada 9 litre su daha eklenerek suyun miktârı arttırılmıştır.]

Şemsi Paşa Camii'nin denizden görünümü.

Şemsi Paşa Camii kapı kitabesi

Altûnizâde

Beylerbeyi Sarayı arkasından başlayarak Tophanelioğlu'na ve oradan Haydarpaşa'ya inen caddenin, Üsküdar'dan Bulgurlu'ya gelen cadde ile birleşmiş olduğu en yüksek yerin ismidir.

Bu yerde anılmaya değer olarak sadece 1871'de Altûnizâde İsmail Paşa tarafından yaptırılmış bir cami vardır. Caminin kapısı üzerinde yazılı olan târih aşağıdadır:

Râh-ı Hakda, hayredip Altûnizâde eyledi
Ma'den-i cûd-ı sâhasından nisâr-ı sîm-ü-zer
Yapdı bir câmi ki oldu câmi-i nûr-u mübîn
Kit'a-i elmasdan resm-i lâtif-i hûbter
Senin târihi mücevher olsa şâyandır Senin
Oldu İsmâ'il Efendi ma'bedi hayrû'l-eser 1282

Anlamı:

Altunizade, Hak yolunda hayırla yaptı
Cömertlik kaynağından altın ve gümüş saçtı
Bir cami yaptı ki bu caminin nuru besbelli
Elmastan parça, görünümü çok güzel ve hoş
Senin tarihin mücevher olsa yaraşır
İsmail Efendi mabedi hayırlı eser oldu 1865

Şemsipaşa

Üsküdar'ın batısının sonunda bulunup bir taraftan Boğaz'a ve diğer taraftan Marmara'ya öbür taraftan da Haliç'e doğru tam manzarası olan çok hoş ve havadar bir yerdir.

Burada bulunan camiyi yaptıran mekânı cennet olsun Sultan Süleyman Han hazretlerinin nedimleri ve dostlarından Şemsi Paşa'dır. Şemsi Paşa'nın atalarından soyu Halid bin Velid (Allah ondan razı olsun) hazretlerine ulaştığı rivayet olunmaktadır. Alimlerden olup kültürlü ve ustalık sahibi eğitimli bir kişiydi. Yazılarında ve şiirlerinde kud-retliydi. Şilâhşörlükte ve avcılıkta eşi bulunmazdı.

Şemsi Paşa, Sultan Süleyman'ın ve sonra Sultan Süleyman'ın oğlu Sultan Selim'in ve daha sonra Sultan Murad'ın dostu olmuştur. Kendi ismiyle anılan meşhur kasır Murad Hudâvendigâr hazretleri için yaptırılmıştır. O nedenle yakınında bir cami ile bir medrese yapımına da muvaffak olmuştur. Caminin kapısı üzerinde yazılı târih aşağıdadır:

Şemsî Paşa eyledi bu camii bünyâd çün
Umarız kim ola merhûmun yeri Dâr-üs-selâm
Ulviyâ hatîf görünce dedi kim târihini
Secdegâh olsun habîbin ümmetine bu
makâm 988

Anlamı:

Şemsi Paşa bu camiyi yaptırdı
Merhumun yeri, umarız Cennet olsun
Göz kamaştırıcı görünce Ulvi tarihini dedi
Bu makam dostlarının secde yeri olsun 1580

Şemsi Paşa, camisinin yapımı sırasında

ölmüş ve yanında hayır dua edilen kendi türbesine gömülmüştür. Türbede olan târih aşağıdadır:

Türbesini kenâr-ı deryâda
Şemsî anıncün eyledi bünyâd
Geçerken kenâr-ı deryâdan
Âşinâlar du'â ile ede yâd
Yâ ilâhî be-hakk-ı nûr-u nebî
Nârdan eyle ol kulun âzâd

Anlamı:

Deniz kenarında türbesini
Şemsi kendisi için yaptırdı
Geçerken deniz kenarından
Tanıyanlar dua ederek ansınlar
Ya Allah, peygamberin nurlu hakkı için
Kulunu ateşten azâd et

Ölümüne:

[Bugün gözden dolundu Şemsî Paşa = 988]
[Küsûf-u şemsü'l-maârif = 988]

Anlamı:

[Bugün gözden kayboldu Şemsi Paşa = 1580]
[İlim güneşi tutuldu = 1580]

Mısırâları ile târih verilmiştir.

Aşağıdaki beyitler Şemsi Paşa'nın eseridir:

Kapında kullarından kim durur dersen
sühânperver
Birisî Şems bendendir biri şâhını Cenâbidir
Anlamı:
Güzel söz söylemesini bilen kullarından
kapında kim durur
Güneşin biri bendendir biri padişahımdandır

Aşağıdaki beyitler İran alimlerinden Elkas Mirza'nın İstanbul'a sığınması sırasında söylenmiştir:

Şehâ kapımda benden oldu Elkâs
Karabağın kızıl kan etdi Tahmâs
Saadet hâtemin görüb elinde
Süleyman'sın sana râm oldu Hannâs
Güneş baş eğdiği çün tıpkı
Kesilmez gerdeninden tığ-i elmas
Safâlar geldi gamlar gitti Şemsî
Gönül âyinesinde kalmadı pas

Anlamı:

Padişah, kapında kulun oldu Elkas
Tahmas Karabağ'ı kızıl kan etti
Saadet mührünü görüb elinde
Süleyman'sın sana boyun eğdi şeytan
Tıpkı güneşin baş eğdiği gibi
Elmas kılıç boynundan ayrılmaz
Şemsi, üzüntüler gitti huzur geldi
Gönül aynasında kalmadı gam

Bu civarda bulunan bir çeşme üzerinde yazılı olan târih aşağıdadır:

Menbaü'l-hayrât Sultân Ahmed-i âdil ki'odur

Tâc-bahş-ı husrevân sermâye-i emn-ü emân
Mefhar-ı şâhenshân İskender-i nusret-sezâ
Âleme mâül-hayât-ı lütfüsün irvâ eyleyib
Etdi irvâhı sirâb ol şâhenshâh-i kişverküşâ
Hayr ile me'lûfdur ol hüsrev-i zî-şân ki
Ehl-i beyt-i izz-ü ikbâli dahî subh-u mesâ
İşte seyret bu musaffâ çeşmeyi etdi revân
Mâder-i Abdülhamîd şehzâde-i cüd-âzîmâ
Sal'-i târihin gelib hatîf dedi Rahmî ânın
Mâder-i Abdülhamîd şehzâdeye kıldı redâ
1141

Anlamı:

Bu hayır kaynağı adil Sultan Ahmed'indir
Taç sahibi hükümdar emniyet ve güven sahi-
bidir

Şahlar şahı İskender'in üstünlük övücü ona
yakışır

Etrafa hayat suyunu lütfederek suya kavuş-
turdu

Ülkeler fetheden o şahlar şahı, canları suya
doyurdu

O şerefli hükümdar hayıra alışmıştır
Sabah ve akşam bile Ehl-i beyt'in yüce bahtı
İşte bu çeşmeyi temizleyip suyunu akıttı
Şehzade Abdülhamid'in annesinin büyük cö-
mertliği

Onun yıl olarak tarihini Rahmi gelip sesli
harflerle dedi

Şehzade Abdülhamid'e annesi süt verdi 1728

Deniz kenarına yakın harap bir çeşmenin
üzerinde aşağıdaki yazı yazılmıştır:

[Sahibül-hayrât ve'l-hasenât Mihrişâh
Sultân veled-i Sultân Mustafâ Hân]

Anlamı:

[Hayır ve iyilik sahibi Mihrişah Sultan'ın
oğlu Sultan Mustafa'dır]

Adliye Camii

Deniz kenarına yakın olan bu camiye yap-
tıran, mekânı cennet olsun, adaletli Sultan
Mahmud Han hazretleridir. Şemsi Paşa adı
ile tanınan kasrın, padişahın emri ile 1816
yılında yeniden yapılması sırasında, bu ca-
minin yapımına da ferman çıkartılmıştır. Tek
şerefeli bir minaresi olup hünkâr mahfili de
vardır. Kapısı üzerinde yazılı olan tarih aşâ-
ğıdadır:

Câmiü'l-ihsân-u himmet zîb-dest-i saltanat
Gâzî Sultân Mahmûd-u Adlî-şân imâmü'l-
müslimîn

İ'tibâr edib şeref-âbâd'a ol şâh-ı cihân
Kıldı bu nev ma'bed-i âli ile eşreflerin
Gerçi Sultân Mustafâ-yı Sâlis'in bir mescidi
Var idi bu caddede ol lîk bî-vakf-ı metîn
Hüsrev-i âlem binâ kıldıkda huddâmın dahî
Eyledi vakf-ı hümayûndan vazîfe ile mekîn
Yazdim itmâmında Vâsîf mısra'-ı târîh-i tâm
Kıldı hakka ma'bedi tecdîd şâh-ı kâm-bîn
1230

Anlamı:

Saltanatın güzel elinin himmetiyle camiye
bağışladı

İslamın imamı, adeletli Gazi Sultan Mahmud
O cihan şahı ebedi yüceliğiyle şerefendirip
Bu yeni büyük mabedi daha şerefli yaptı
Her ne kadar Sultan Üçüncü Mustafa'nın bir
mescidi

Bu caddede sağlam bir vakfı vardı ama
Alemin padişahı binayı yaparken hizmetlile-
rine de

Saltanat vakfından devamlı gelir verdi
Tamamlanmasına Vâsîf, tam tarih mısrası

yazdim
Mabedi Allah için yeniden yaparak muradı-
na erdi
1814

Caminin yanındaki çeşme üzerinde yazı-
lı olan tarih şudur:

Şâh-ı İskender-sülûk-u mâbe-el-fahr-i mülûk
Kutb-u bî-zann-ü şükûk âgâh hâkân-ı celil
Ya'nî Hân Gâzî Mahmûd-u kemâl-i feyz ile
Cümle kârında olub tevfik-i Yezdânı delil
Nice âsâra muvaffak eyledi zâtın Hudâ
İşte ez-cümle biri bu çeşmesâr-ı bî-âdil
Resmi dil-cû tarh-ı ra'nâsı güzel âb-ı lezîz
Olamaz âlemde bu nev hayra mânend-ü
misil

Sen de tahrîr eyle bir târîh-i a'lâ Vâsîfâ
Kıldı âb-ı Zemzemi Mahmûd Hân nâsa sel-
sebîl 1229

Anlamı:

Şah İskender yolundaki mülkün ulu sahibi
Şüphesiz bilginlerin büyüğü Ulu hakan
Yani Gazi Mahmud Han mükemmel ilmi ile
Bütün hayırlarında Allahın yardımına tanık
olup

Allah nice eserde onu başarılı kıldı
İşte bunlardan biri bu benzersiz suyu bol çeş-
me

Gönül çeken, hoş, süslenmiş, güzel, lezzetli su
Bu yeni hayırın misli benzeri alemde olamaz
Vasif sen de şerefli bir tarih yaz
Mahmud Han halka çeşmeden Zemzem su-
yunu akıttı 1813

Caminin üst tarafındaki karakol, mekânı
cennet olsun, Sultan Abdülmecid Han haz-
retlerinin padişahlığı zamanında yapılmış
ve kapısı üzerine yapım tarihi yazılmıştır:

Hâmî-i âlem emîrül-mü'mînîn Abdülmecîd
Pâdişâh-ı mâşuk-u mağrib penâh-ı müslimîn
Şemsi Paşa da karagulhânenin îcâdını
Eyledi ilhâm ol hâkâna Rabbü'l-âlemîn
Söyledim bu tarz-ı nev inşâsını ben de Lebib
İki cevherdâr târîh ile bir beyt-i bihîn
Pâdişâh-ı dâd-bahş-ü pür-kerem sâhib-ni'am
Bu karagulhâneyi yaptırdı pek bâlâ metîn
1258

Anlamı:

Müminlerin başı, alemin koruyucusu Abdül-
mecid
Doğudan batıya müslümanların koruyucu
padişahı

Rum Mehmet Paşa Camii.

Rum Mehmet Paşa Camii'nin kitabesi

Şemsi Paşa'da karakolun meydana getirilme-
sini

Alemlerin Rabbi, o hakana ilham verdi
Ben de Lebib olarak yeni mekanın yapımını
söyledim

İki süslü tarih ile, bir güzel beyiti
Nimet sahibi adaletli cömertlik dolu padişah
Bu karakolu çok yüce, sağlam yaptırdı 1842

Rum Mehmed Paşa

Burada, Fâtih Sultan Mehmed Han'ın ve-
zirlerinden olan Rum Mehmed Paşa'nın yap-
tırdığı bir cami vardır. Paşa, 1470 yılında öl-
müş ve caminin arkasındaki küçük türbesi-
nin içine gömülmüştür. Bu camide Hüdâyi
Hazretleri Tekkesi'nin bir kolu pazar geceleri
ayın yapmaktadır.

1728 yılında Sultan Ahmed Han hazretle-
ri tarafından bir çeşme yaptırılarak üze-
rine yapım tarihi yazılmıştır:

Hazret-i Sultân Ahmed Hân-ı İskender-zafer
Pâdişâh-ı bahr-ü-ber dârâ-yı ahsem iklim-i
sehâ

Adl-ü insâf-ü mürüvvet cüd-u lütf-u merha-
met

Zâtına hasîsadır bâ-avn-ü te'yîd-i Hüdâ
Üsküdar'ı âb-ı rûh-efzâ ile ihyâ edüb
Eyledi sükkânını müstağrak-ı bahr-ı atâ
Bu mahalli duher-i sa'd-ahter-i zî-şânına
Kıldı ta'yîn ol meh-i rahşende-i evc-i a'lâ
Nâmdaş-ı Ümmü Gülsüm nûr-u çeşm-i zill-ı
Hak

Hazret-i sultân-ı vâlâ-şân-ı ismet-intimâ
Bu muallâ çeşmesârı yapıdırıb ihlâsla
Kıldı âtşândan devâm-ı ömrüne celb-i du'â
Şâkirâ dedim sitâyiş birle târihin ânın
Akdi iç bu çeşmeden mâ-i hayât-ı cân-fezâ
1141

Anlamı:

İskender kadar başarılı Sultan Ahmed Han
Hazretleri
Denizler kadar geniş maiyetli, cömert iklimin
padişahı

Adaletinde insaf ve insaniyet, cömertlik ve
merhamet
Allahın yardımını güçlendirmesi kendine öz-
güdür

Üsküdar'ı, ömür arttıran su ile canlandırıp
Halkına bağışlayarak deniz kadar suya gark
etti

Bu yeri bahtı açık kızı şerefine
O parıldayan yıldızı en yüseklerle çıkarttı
Allah'ın gölgesi Ümmü Gülsüm ile adaş gözü-
nün nûru

Masum, şânı yüksek Sultan hazretleri
Bu yüce çeşmeyi temiz yürekle yaptırdı
Ömrünün devamına susamışlardan dualar
aldı

Şakir onun tarihini överek dedim ki
Akti, iç bu çeşmeden can arttıran, dirilik veren
suyu 1728

Gelecek sayıda: Ayazma Camii

Beylerbeyi Camii

“Hamid-i Evvel Camii”

1778

Yazan: H.Veysel Güteryüz

Barok üslubundaki selâtin camilerin devamı olan, Beylerbeyindeki “Hamîd-i Evvel Camii” olarak da bilinen Beylerbeyi Camii, Boğaziçi’nde Beylerbeyi islesinin yanında ve deniz kıyısındadır.

Beylerbeyi Camii, hamam, sıbyan mektebi, muvakkıthane ve çeşmelerden oluşan külliye ortasında yer almaktadır.

Külliye, Sultan Birinci Abdülhamit tarafından, annesi Râbi’a Şermî Sultan adına, Mîmar Tâhir Ağa’ya 1778 yılında inşa ettirilmiştir.

Bir selâtin külliye inşa ettirmek isteyen Sultan Birinci Abdülhamit, daha önceleri İstanbul’un çeşitli semtlerinde inşa edilen selâtin camiler ve külliyele nedeniyle yeterli alan bulamadığından, Yenîcamî’nin arka tarafında Bahçekapısı’nda bir külliye yaptırmaya karar vermiştir.

Burada, Reisülküttâb Ra’if Efendi’ye ait arsayı satın almış ve üzerine 23 Cemaziyelâhır 1189’da (21 Ağustos 1775) külliye inşaatını başlattırıştır.

Hafız Mustafa Ağa’nın binâ emîni olduğu, imaret, mescid, sebîl, çeşmeler, kütüphane, sıbyan mektebi ve medreseden oluş-

şan külliye inşaatı 14 Zilkade 1191’de (14 Aralık 1777) tamamlanmıştır.

Ancak arsanın küçük olması nedeniyle bir selâtin cami yapımı mümkün olamamıştır.

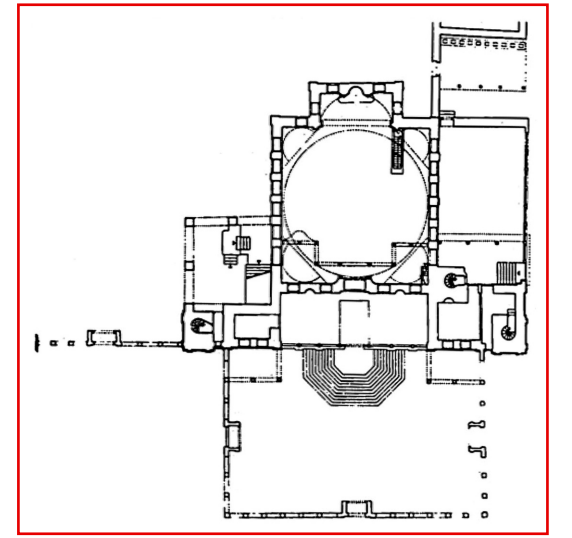
İşte bu nedenle, Beylerbeyi Camii, Bahçekapısı’ndaki külliye inşaatının bir devamı olarak yapılmıştır, denilebilir. Buradaki hamam ve sıbyan mektebi de külliye inşaatının doğal bir devamı olarak sayılabilir.

Hatta gene aynı nedenle, Boğaziçi’nin karşı kıyısında, Emîrgân’da, genç yaşta ölen şehzadesi Mehmet’in ruhu ile onun annesi Hümâşah Kadın için bir hamam, fırın ve değirmen ile çeşmeye sahip, “Emîrgân Hamîd-i Evvel Camii ve Külliyesi”ni de yaptırmıştır.

Ancak tarihçi yazar Reşat Ekrem Koçu, “Sultan’ın Bahçekapısı’ndaki projesinin yer sınırlarından ziyade imâret yapmanın daha hayırlı olduğu düşüncesiyle” yapıldığını belirtmiştir.

Böylece, selâtin külliyelede cami ile külliye inşaatının diğer binalarının farklı yerlerde yapılması geleneği başlamıştır.

Daha önceleri, Yeni Fatih Camii ile Lâleli Camii’ni inşa eden Tahir Ağa, bunlardan on-

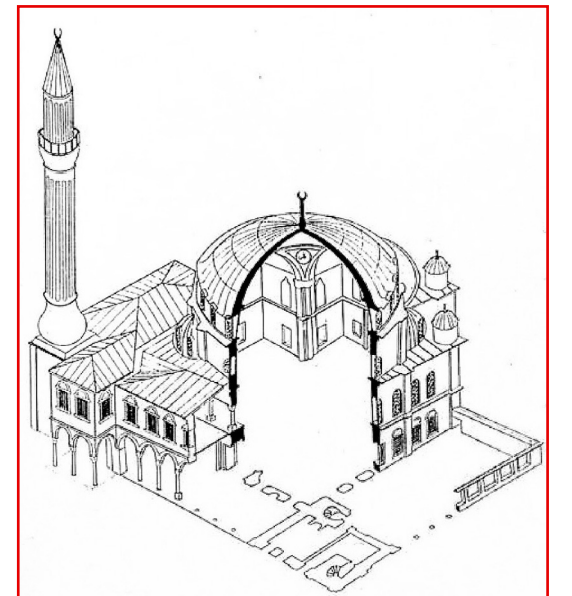
Beylerbeyi Camii’nin planı.

beş yıl sonra inşa ettiği Beylerbeyi Camii ile ustalığının zirvesinde olduğunu kanıtlamıştır.

Caminin inşaatı 3 Nisan 1777’de başlamış ve 15 Ağustos 1778’de bitirilerek, kılınan bir Cuma namazı ile ibadete açılmıştır.

Hadikatü’l Cevâmî’de cami ile ilgili olarak, burada daha önceleri bulunan “İstavroz Sarayı’nın hırka-i şerif hücresi dairesi mahalinde bir minareli olarak bina buyurmuşlardır.” denilmektedir. Bu nedenle bu bölgenin geçmişine bir göz atmamız gerekmektedir.

Beylerbeyi ve çevresinin tarihi, Doğu Roma İmparatorluğu (Bizans) dönemine ka-

Caminin perspektif planı.

Caminin boğaziçinden bir görünümü.

Birinci Abdülhamid'in bir portresi.

dar gitmektedir. Bu bölge Bizans'ın önemli yerleşim bölgelerindendi. İmparator II. Constantinus (II. Konstantin) Beylerbeyi'nde bir kilise yaptırmıştı. Kilisenin ana kubbesinin üzerinde çok büyük bir haç bulunmaktaydı.

Bu nedenle Bizans döneminde bu bölgeye "Stauros" denilmekteydi. İmparator Justinianus (Jüstinyen) kilisenin yanına bir de saray inşa ettirmişti.

Osmanlılar bu bölgeyi feth edip yerleştikten sonra "Stauros" kelimesi "İstavroz"a dönüştürülmüş ve bölge İstavroz olarak anılmaya başlanılmıştı.

Beylerbeyi Camisi yapılmadan önce, çevreye yerleşen müslümanların ibadeti için, bugünkü Beylerbeyi İskelesinin yanı ile Beylerbeyi Camii'nin bulunduğu yerin arasına, günümüzde çay bahçesi olarak kullanılan yerde bir namazgâh yapılmıştı.

Daha sonraları bu namazgâha Sultan İkinci Mahmut tarafından dört yüzlü küçük bir meydan çeşmesi eklenmiştir. Çeşme, günümüzde çay bahçesinin tam ortasında bulunmaktadır.

Caminin avlu kapısı kitabesi:

*Pâdişâh-ı heft-kişver mâ'il-i âsâr-ı hayır
Yâ'ni zıllullah adl-ârâ-yı Hân Abdülhamîd
Asr-ı pür-nasrında ol şâh-ı mekârim-gûsterin
Âlemîn el'ân leyl-i kadr ü yevm-i subh-ı îd
Taht-ı âli-baht-ı Osmânîye câlis olalı
Hayr ü birri nev-be-nev olmakda sıdk ile mezîd
Oldı ihyâ himmet-i şâhâne ile bu mahall
Vâdi'-i heyhât iken şeh'r oldu mâ'mûr ve cedîd
Eyledi bünyâd bir cami' ki envâr-ı Hudâ
Hâricden olmada meşhûd-ı ahrâr ü abîd
Çünkü zabt-ı sâl bir şey'i mühimdir lâ-cerem
Eyledi mektûbî Nâmîk bendesi fikr-i sedîd
Geldi bir hâtîf bu tarz üzere didi târihini
Ma'bed-i islâm nev-bünyâd-ı Hân Abdülhamîd.
1192*

Kitabenin Türkçe çevirisi

*Hayırlı eserler yapmaya meyilli yedi ülkenin pa-
dişahı
Yani Allahın gölgesi adaletli Abdülhamid Han
Devrinde herkese yardımcı olduğunu gösterdi-
ği yerde
Alemin gecisinin ve bayram sabanında
Osmanlı tahtına yüce bahtıyla geldiğinden beri
Yeni hayırlar yapmakta temiz yüreyiyle çoğalta-
rak
Şahane yardımlarıyla bu yer ihya oldu
Kötü durumda iken yeni ve bayındır şehir oldu
Bir cami yaptı ki Allah'ın nuruyla
Dışarıdan hür olanlar ve köleler görmekte
Çünkü bu yüzyılda fetihler şüphesiz önemli
Yazar Namık kulu doğru fikrini yazdı
Gaipten bir bir ses geldi bu şekilde tarihini söyledi
Müslümanların mabedini Abdülhamit yeni yaptı
1778*

Evliya Çelebi'nin Seyahatnâmesinde bölgenin adı "İstavroz" olarak geçmektedir. Beylerbeyi Sarayı'nın inşaatı ile semtin adı değişmiştir. "Beylerbeyi" adı ilk olarak, Ermeni asıllı Gugious İnciciyan'ın 18. yüzyıl İstanbul'unu anlatan eserinde geçmektedir. İstavroz Bahçesi olarak anılan bölgenin yanında Çengelköy ile Kuzguncuk arasında Türklerin yaşadığı bir "Beylerbeyi Bahçesi" bulunmaktaydı. Bu nedenle bölgeye daha sonraları "Beylerbeyi" adı verilmiştir.

SULTAN BİRİNCİ ABDÜLHAMİT

Sultan Birinci Abdülhamit, Sultan Üçüncü Ahmet ile Râbi'a Şermî Kadınefendi'nin oğlu olarak, 5 Receb 1137'de (20 Mart 1725) dünyaya gelmiştir. Babası tahttan indirildiğinde Topkapı Sarayı'nın Haremindeki Şimşirlik dairesine kapatılmıştır. 44 yıla yakın bir

süre kafes hayatı yaşamış ve çok iyi bir eğitim almıştır.

Tarihçi yazar Halil İnalcık, Abdülhamit'in "klasik tanımlamayla padişahlığın bütün yeteneklerine sahip olduğunu mutlak iktidarın bir sembolü olduğunu" belirtmektedir.

8 Zilkade 1187 (21 Ocak 1774) Cuma günü geleneklere uygun olarak düzenlenen bir törenle tahta geçmiştir. Ancak hazinenin boş olması nedeniyle cülûs bahşişi dağıtılamamıştır.

Sultan Abdülhamit'in "Hemen herkes akçe deyü can verir. Hazînedede yok darbhânedede yok" sözü o dönemde Osmanlı'nın ne derecede maddî sıkıntı içerisinde olduğunu açık bir göstergesidir.

Bütün bunlara rağmen, Bahçe-kapısı'nda bir külliye ile Beylerbeyi ile Emirgân'da selâtin camiler inşa ettirmiştir.

Caminin ana cadde tarafındaki kapısından avlusunun görünümü.

Caminin kubbesinin avludan görünümü .

Deniz tarafındaki avlu giriş kapısı.

Caminin deniz tarafındaki platform.

1782 yılında büyük İstanbul yangını nedeniyle yanıp-yıkılan birçok eseri onartmış ya da yeniden inşa ettirmiştir.

Bunlardan başka, Beşiktaş Sahil Sarayı, Aynalıkavak Tersane Behçesi Sarayı ve Galata Sarayı da Sultan Birinci Abdülhamit tarafından yaptırılmıştır.

Sultan Birinci Abdülhamit, 15 yıllık saltanatı sonrasında 11 Recep 1203 (7 Nisan 1789) tarihinde ölmüş ve Bahçekapısı'ndaki kendi türbesine defnedilmiştir.

CAMI

Hadâkatü'l Cevâmî'deki Beylerbeyi Camii ile ilgili yazıdan Türkçeleştirilerek alınan birkaç bölüm aşağıdadır:

"Yaptıran, mekanı cennet olsun Abdülhamîd Hân -Allah'ın rahmeti ve bağışlaması üzerine olsun- hazretleridir ki, İstavroz Sarayı'nın hırka-i şerîfe hücresi dâiresi yerinde bir minareli olarak bina buyurmuşlardır ve selatin camilerdeki gibi her türlü gereksinimleri "hünkâr mahfilî ve diğer mahfilleri ve min-

ber ve abdest muslukları ve her türlü gereksinimi tamam olarak ve dışında yapılan binasıyla yetinilip, yonca taşdan olmak üzere minare yapılmış, iki imâm ve bir hatîp ve bir kaç müezzin ve kayyumlar ve devrhânlar (Kur'an-ı Kerim'i devamlı okuyup devreden kişi) ve cuma vâizi ta'yîn olunmuştur ve yanında fevkani (zeminden yüksek) okul da yapılmıştır. Caminin dışında üç adet kapısı içinde iki kapı açılmıştır.... Sultân Mahmut Han hazretleri şanı yüksek babasının hayratı olan bu caminin tek minareli olmasını uygun görmeyip bir minare daha eklemiş ve meydana koyarak bu camiyi tamîr ve genişletip ve süsleyerek, deniz tarafına rıhtım ve kârgîr iskele ile bir muvakkithâne de eklemiştir.... ve mihrap tarafında bir büyük hamam da yaparak ve inşa etmiştir ki, eşi bulunmayacak derecede bir ender eserdir. Bu caminin yapımında Şehremîni (Belediye başkanı) Hafız-el-Hâcc Mustafâ Efendi bina emîni tayîn edilmiştir ki, bu kişi bir

yıl sonra, İstanbul'da Bahçekapı içinde bulunan türbe ve medrese ve imaret ve sebile bina emîni terfi ve tayîn edilmişti...."

Not: Yazıdaki konu dışında olan bölümlür çıkartılıp, buraları (...) olarak işaretlenmiştir.

Caminin dış avlusunun üç kapısı vardır. Bunlardan biri cadde yönünde, diğeri deniz tarafında ve bir diğeri de batı yönündeki muvakkithanenin yanındaki sokağa açılmaktadır. Cadde tarafındaki kapının önünde, padişahın ata binmesini kolaylaştırmak için yapılmış bir binek taşı bulunur. Bu taş İstanbul'da günümüze kadar gelebilen tek örnektir. Dış avlunun içerisi bir bahçe şeklinde düzenlenmiştir ve burada bir kuyu bulunmaktadır.

Sol tarafında padişahın atına su vermek için yapıldığını sandığımız bir duvar çeşmesi bulunan dış avlunun cadde tarafındaki ahşap kapısının üzerinde caminin yapım kitâbelerinden biri bulunmaktadır. Kitâbenin metni ayrıca verilmiştir.

Denizdeki dalgalardan camiyi korumak için, deniz tarafındaki dış avlu kapısının önü genişletilerek bir platform oluşturulmuştur. Deniz tarafındaki dış avlu kapısı ile iç avlu kapısı bu platforma açılmaktadır.

Dış avlunun bu yöndeki kapısının üzerinde de ortasında tuğra olan bir yapım kitâbesi daha vardır. Kitâbenin açıklaması ve resmi ayrıca verilmiştir.

Deniz tarafındaki platformdan, üzerinde yalnızca padişahın tuğrası bulunan bir kapı ile, pek kullanılmayan iç avluya girilmektedir. İç avluda bir şadırvan yoktur. Buradan son cemaat yerine 10 basamaklı bir merdivenle çıkılmaktadır.

Deniz kenarında olan cami, yapay dolgu alüvyon tabakası üzerine inşa edilmiştir. Temelin altına kısa ahşap kazıklar çakılmış ve Mîmar Sinan'ın bazı camilerin inşaatında yaptığı gibi, bir ızgara sistemi meydana getirilmiştir.

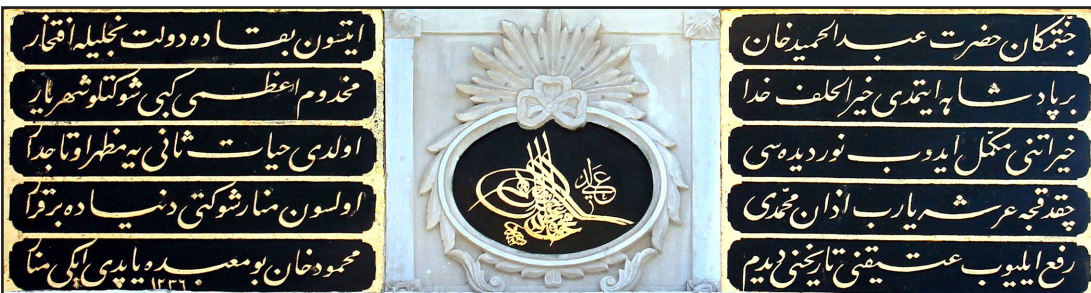
Merdivenle çıkılan son cemaat yerine, üzerinde bir kitâbe bulunan, sonradan cam

Caminin deniz tarafındaki avlu kapısı kitabesi:

Cennetmekân hazret-i Abdülhamîd Hân
İtsün-i beka'da devlet-i necl ile iftihâr
Bir pâdişâha itmedi hayr-u halef Hudâ
Mahdum-u âzam-ı gibi şevketlû şehri-yâr
Hayrâtını mükemmel itüb nûr-u dîdesi
Oldu hayât-ı sâniye mashar o tâcîdâr
Çıkdıkça arşa Yâ Rab ezân-ı Muhammedî
Olsun menâr-ı şevketi dünyâda ber karâr
Ref eyleyüb atîkini târihini dedim
Mahmûd Hân bu ma'bede yaptı iki menâr.
1226

Kitabenin Türkçe çevirisi

Mekânı Cennet olsun Abdülhamit Han
hazretleri
Evlatları ile iftihar ederek devam etsin devleti
Bir padişaha böyle hayırlı evlatlar vermedi
Allah
Büyük oğlu gibi azametli hükümdarlık
Hayırlarını mükemmel yapıp nur yüzlüsü
O taç sahibinin hayatı uzun olsun
Allahım, göklere çıktıkça "ezan-ı Muhammet"
Yüce minaresi dünyada devamlı olsun
Değerini yücelterek tarihini söyledim
Mahmut Han bu mabede iki minare yaptı
1811

Caminin, üzerinde kitabe bulunan kapılardan biri.

kapı takılan, bir kapıdan girilmektedir. Padişahın annesi Râbi'a Şermî Sultan adına camiyi yaptırdığını anlatan bu kitâbenin metni aşağıdadır:

“Rûh-ı âlî-güher-i valide sultân için
Kasr-ı firdevs gibi Hazret-i Abdülhamîd
Yaptı bu câmi-i pâki ede ecrin îsâl
O şehin validesi Râbi'a Sultâna mecîd”

Günümüz Türkçesi ile anlamı:
“Yüce mücevher ruhlu valide sultan için
Cennet köşkünü, Abdülhamit hazretleri
Yaptı bu temiz camiyi, mukafatlandırısın
O padişahın annesi Râbi'a Sultânı Allah”

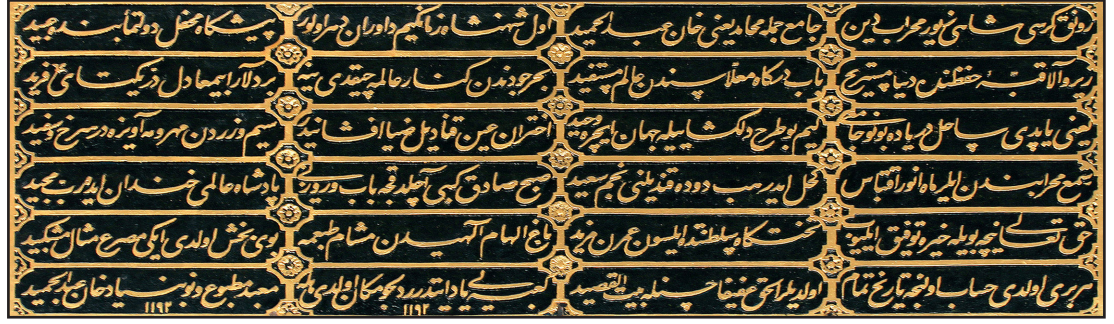
Son Cemaat yeri altı sütunla desteklenen, köşelerde yarım payeler ile taşınan yedi adet kemerle örtüldür. Ortasındaki cümle kapısının her iki kenarında birer mihrapçık vardır.

Mermerden yapılmış ve herhangi bir süsü olmayan ahşap kapılı cümle kapısının üzerinde gene bir kitâbe daha vardır. Bu kitâbenin metni ve resmi yazıda verilmiştir.

Deniz tarafından bakıldığında, Bayezit Camii'nde olduğu gibi yayvan bir görünümüne sahiptir.

Son cemaat yerindeki kitabe:

Rûh-ı âlî güher Vâlide Sultân için
Kasr-ı firdevs gibi hazret-i Sultan Hamîd
Yaptı bu câmi-i pâki ide ecrin îsâl
O şehin vâlidesi Râbi'a Sultân'a Mecîd

Cümle kapısındaki diğer kitabe:

Revnâk-ı kürsî-i şâhî zîver-i mihrâb-ı dîn
Cami'-i cümle mehâmid ya'nî Hân
Abdülhamîd
Ol şehinşâh-ı zemân kim dâverân-ı dehr olur
Pîşgâh-ı mahfil-i devlet-me'âbında abîd
Zîr-i vâlâ-i kubbe-i hıfzında dünyâ müsterih
Bâb-ı dergâh-ı mu'allâsında âlem müstefid
Bahr-ı cûdundan kenar-ı âleme çıktı yine
Bir dil-ârâ bî-mu'âdil dürr-i yektâ-yı mezîd
Ya'ni yaptı sâhil-i deryâda bu nev cami'i
Kim bu tarh-ı dilgüşâ ile cihan içre vâhid
Ahterân ayn-ı kanâdil-i ziyâ-efşândır
Sîm ü zerden mihr ü meh avizedir sûrh ü sefid
Şem'-i mihrâbından eyler mâh-ı enver iktibas
Kûhl ider heb dûde-i kandilini necm-i sa'îd
Subh-ı sâdik gibi açıldıkça bâb ü revzeni
Pâdişâh-ı âlemi handân ide Rabb-i Mecîd
Hakk te 'âlâ nice böyle hayre tevfiik eyleyüb
Tahtgâh-ı saltanatda eylesün ömrin mezîd
Bağ-ı ilhâm-ı ilâhiden meşamm-ı tab'ıma
Bûy bahş oldı iki mısra' misâl-i müşgbîd
Her biri oldı hisâb olunca târîh-i temâm
Oldılar el-hakk Afifâ hüsnile beytü-l-kasîd
Kâ'beyi yâd itdürür dil-cû mekân oldı hele
1192(1778)
Ma'bed-i matbu' ve nev-bünyâd-ı Hân
Abdülhamîd
1192(1778)

me sahip olan caminin yan kanatlar üzerinde yükselen kubbesi bütün kütleyle hakim olarak görünmektedir.

Nuruosmaniye Camii ile Lâleli Camii'nde olduğu gibi çok basamaklı merdiven kullanılarak, yapı zeminden yükseltilmiş ve bir âbide görünümüne kazandırılmıştır.

Kitabenin Türkçe çevirisi

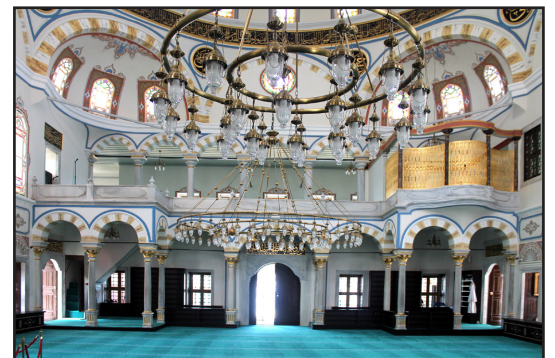
Valide Sultan'ın mücevher gibi yüce ruhu için
Sultan Hamit Cennet kasrı gibi
Bu temiz camiyi yaptı, hizmetini ulaştırsın
O padişahın annesi Rabia Sultan'da, Allah

Kitabenin Türkçe çevirisi

Dinin süslü mihrabı, kutsal şahının parlaklığı
Herkes merhamet gösteren Abdülhamit Han
O devrin şahlar şahı ki, zamanın talihidir
Huzuru, kullarının devletin sığınacak yeridir
Yüksek ve alt sınıflar için kubbesi altında dünya huzurludur
Yüce dergahıhıh kapısından herkes yararlanır
Cömertlik denizinden ortaya çıktı gene
Gönülleri çeken, benzersiz bir sıra inci
Yani deniz kenarında bu yeni camiyi yaptı
Ki bu yürekleri çeken yer ile dünyada tek
Yıldızlar gibi kandilleri ışık saçmaktadır
Gümüş ile altından, güneş ile ay gibi kırmızı ve beyaz avizedir
Mihrabının ışığından, ayın nuru örnek alır
Sürme yapar kandilinin isini uğurlu yıldızlar
Sabah olup da açıldıkça pencereleri ve kapısı
Padişah ve herkesi neşelendirdi'n Allân
Allah bunun gibi birçok hayırlara yardım edip
Saltanatının tahtında ömrünü uzun etsin
İlahiden ilham gelerek burnuma
Koku geldi, iki mısra sanki misk gibi
Her birinin hesabı yapılıncâ tarihi tamam
Oldular, doğrusu ey Afif güzelce beyit ve kaside
Kabeyi andırır gönülleri çeken yer oldu
1778
Abdülhamit Han'ın yeni yapılan güzel mabedi
1778

14,60m.x14,60m boyutlarında kare bir plâna sahip olan cami, iki kasnaklı bir kubbe ile beş yarım kubbeye sahiptir. 13,90m çapındaki ana kubbe, dış ölçüleri 17,00mx17,00m olan kargir duvarlar üzerine oturtulmuştur. Kubbeyle geçişler pendentiflerle sağlanmaktadır.

Kubbenin kasağında yirmi tane yuvarlak kemerli pencere vardır. Kubbe, hafifletilmiş olarak, içten bağdâdî siva ve dıştan kurşun kaplı ahşap bir iskelete sahiptir. Bu hafifletme, arazinin denizden kazanılmış olması nedeniyle, zeminin direncine olan güvensizlikten kaynaklanmaktadır.

Caminin içinden kapısına doğru görünümü.

Cümle kapısı üzerindeki kitabe:

Muktedâ-yı ehl-i sünnet dâd-ger
Şâh-ı sâhib-i cûd Hân Abdülhamîd
Şehryâr-ı feyz-bahşâ kim olur
Birr ü ihsânından âlem müstefid
İşte ez-cümle misâl-i latîfdır
Bu dil-ârâ câmi'-i hûb ü cedîd
Tarh-ı takrîb-i sürûr eyler dile
Kit'a-i cennet disem olmaz ba'îd
Aks-i kandîl-i menârın dir gören
Âbe düşmüş bir dizi ikdü 'l-ferîd
Mü 'minîne secdegâh oldukça bu
Sâye-i ikbâl in it yâ Rabb medîd
Derc olub bir beyt-i cevher bârid
İki târih oldı ey Sermed bedîd
Râh-ı Hakk'da hayra niyyet eyleyüb
1192(1778)
Ma 'bed ihya itdi hakka Hân Hamîd
1192(1778)

Kitabenin Türkçe çevirisi

Sünnet ehlinin insaflı önderi
Cömertlik sahibi padişahı Abdülhamit Han
Bolluk sunan hükümdarı ki odur
Hayırları ve iyiliklerinden alem yararlanır
İşte tümüyle iyiliklerinin anlamıdır
Bu gönülleri süsleyen yeni ve güzel cami
Vesilesiyle dillere sevinç ve neşe sunar
Cennet'in bir parçası desem yanlış olmaz
Minaresinin kandillerinin ışığını gören der
Suya düşmüş bir dizi inci gerdanlık
Müminlere secde yeri oldukça bu
Ey Allah bahtını koru ve devam ettir
Noktalı harflerle bir beyit dere gibi aktı
Ey Samet benzersiz iki tarih oldu
Allah yolunda hayıra niyet edip
1778
Hamit Han mabedi tümüyle canlandırdı
1778

Ana kubbe ve küçük kubbeleri çepeçevre kuşatan yuvarlak kemerli pencereler, tepe kısmında hafifçe çıkıntı yapmaktadırlar.

Kubbe kasnağında, Yesârî-zâde'nin celî-sülûs'le yazdığı ve 1945 yılında yapılan onarımda Hattat Halim tarafından yenilenmiş olan, "Esmâ-i Hüsnâ" çevresel olarak bir kuşak halinde dolanmaktadır.

Kargir duvarlar zeminde 1m kalınlığında olup en üstte 60cm'e kadar incelmektedir. Bu duvarlara oturan ana kubbenin yükü mihrap önündeki yarım kubbe ile desteklenmektedir.

Dikdörtgen şeklinde dışa doğru çıkıntı

yapan alan içerisindeki mihrabın tam üstündeki çini panoda "İhlâs Suresi" yazılıdır. Her iki yanındaki kalem işli alçı çerçeveli pencereler bitki süslü renkli camlarla bezenmiştir.

Mermer mihrap hücresi "S" ve "C" kıvrımlı bir kemerle taçlandırılmıştır ve iki yanında hilâl aemli birer mermer sütun vardır.

Mihrabın iki yanından başlayan ve pencerelerin arasından devam eden, üzerinde "Âletü'l Kürsî" yazılı çini panolardan oluşan bir kuşak vardır.

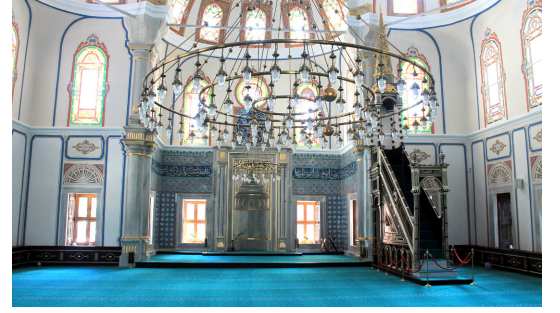
Minber, renkli mermerden yapılmıştır. Üzeri ahşap süslerle kaplı ve sedef kakmalı olan minber, Barok üslubunda süslemeli ve

Camideki diğer bir kitabe:

MuktedâŞeh-i şâhân-ı hân Abdülhamîd'in
hüsn-i eltâfi
Şerefle hatm idince bu ta'allümgâh-ı Kur'anî
Tülû' itdi derûne mihr-veş târih-i cevherdâr
Münevver mekteb-i nev-maşrık-ı envâr-ı
Furkânî
1192(1778)

Kitabenin Türkçe çevirisi

SünnetŞahlar şahı Abdülhamit Han'ın iyilik ve güzelliği
Şerefle hatim edince bu Karan talim yerini
İçinde doğdu ay gibi noktalı harflerle tarih
Nurlu yeni okul doğuyu Kuranın ışığıyla aydınlatı
1778

Caminin minrabına doğru görünümü.

üzeri yüksek sivri külahlıdır.

Kemerle dört sütun üzerinde yükselen Hünkâr Mahfili altın kaplamalı şebeke ile çevrelenmiştir.

Müezzin mahfili de gene dört adet kemerli sütun üzerinde yükselmektedir. Caminin vaiz kürsüsü ahşap olup sedef kakmalıdır.

İlk inşaatı sırasında tek minareli olarak yapılan caminin depremler ve yangın nedeniyle eğilen minaresi, Sultan İkinci Mahmut döneminde yıktırılarak, caminin doğu ve batısında son cemaat yerine bitişik olarak birer minare yaptırılmıştır.

Böylece cami iki minareli hale getirilmiştir. Batı yönündeki minarenin kaidesinde bir de güneş saati bulunmaktadır.

HÜNKÂR KÖŞKÜ

Beylerbeyi Camii'nin doğu yönündeki beden duvarına bitişik olarak, zeminden yüksek ve sütunlar üzerinde bir Hünkâr Köşkü vardır. Diğer camilerde olduğu gibi burada eğimli bir giriş yolu bulunmamaktadır.

Dış avludan, Hünkâr Köşkü'ne merdivenle çıkılmaktadır. Kapısındaki kitâbede;
"İbâdetgâh-ı vâlâ-mahfil-i Sultân-ı âlî-şân
Bu tarh-ı pak ile hüsn-i hitâma olucak vâsil
Yazıldı cevheri târih Tefvîk'â bu dergâha
Saadetle şehinşâha hümâyûn ola bu mahfil
1192"

Günümüz Türçesi ile anlamı:
"Ünü yüksek sultanın yüce mahfili

Ahşap vaiz kürsüsü.

Camideki levhalardan biri.

Bu temiz bölme ile güzel sonuca ulaşacak
Tevfik tarafından noktalı harflerle bu makama tarih yazıldı
Şahlar şahına güle güle mübarek olsun bu mahfil
1778" yazılıdır.

Hünkâr köşkü son cemaat yerinin üzerine ikinci kat olarak yapılmıştır. Hünkâr Mahfili'ne bağlantısı olan köşkte, Cuma namazı için camiye gelen padişah istirahat etmekteydi..

Tarihçi-yazar Prof.Dr.Semâvî Eyice "Son cemaat yerinin iki yanında ileri çıkan iki kanadın yanındaki minarelerin yeni bir anlayışı gösterdiğini ve 19. Yüzyılın başından itibaren yapılan camilerin son cemaat yerlerinin üstünde, yanlarında padişah dinlenme salonlarının olduğunu ve minarelerin de bunlara yapışık olarak yapıldığını" söylemektedir.

HAMAM

Cami ile beraber H.1192 (M.1778) yılında yaptırılan hamam, caminin kible tarafı ile

Caminin mihrabı.

cadde arasında yer almaktadır Yan tarafında sokak yönündeki bir kapıdan girilmektedir. Soyunma yeri mermer zeminli, yüksek ahşap tavanlı ve ahşaptan yapılmıştır. Girişin sağında bir çeşme yer almaktadır. Buradan geçilen soğukluk bölümü, sağında iki ve solunda tuvaletler dahil olmak üzere dört odaya sahiptir.

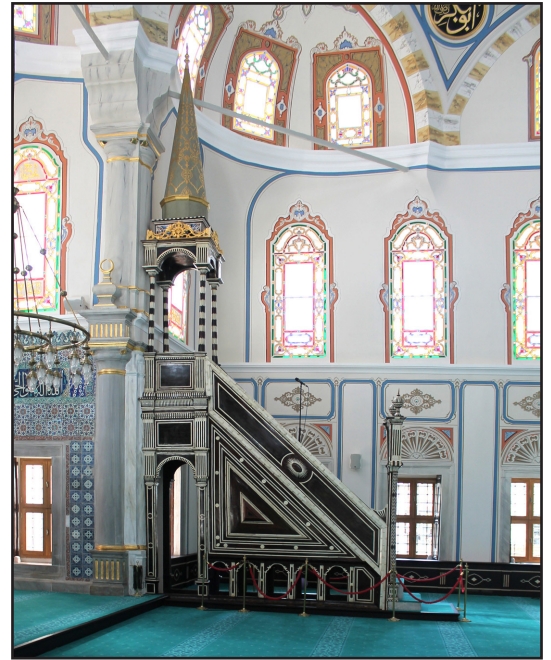
Sıcaklık bölümü, birbirinden geçilerek girilen iki büyük alandan oluşur ve dört kubbe ile örtülüdür. Orta sıcaklıkta bulunan birinci kısım iki bölümlüdür.

Sol taraftaki halvet üç, sağdaki ise dört kurnalıdır.

Daha sıcak olan arka kısımdaki sıcaklık bölümünün tam ortasında kırık kare şeklinde mermerden bir göbek taşı bulunmaktadır. Hamam günümüzde nöbetleşe olarak hem erkek ve hem de kadınlar hamamı olarak kullanılmaktadır.

SIBYAN MEKTEBİ

Beylerbeyi Camii'nin ilk yapımı sırasında,

Caminin ahşap minberi.

son cemaat yerinin üzerinde bulunan sıbyan mektebi, Sultan İkinci Mahmut'un camide yaptırdığı değişiklikler sırasında bugünkü yerinde ahşap olarak yapılmıştır. Caminin Beylerbeyi İskelesi yönündeki sokak üzerinde bulunan ana girişinin solunda bulunan iki kapıdan biri, üzerindeki kitâbeden anlaşıldığına göre mektebe ait olmaktadır. Bu kitâbenin metni aşağıdadır:

"Beylerbeyi-Birinci Abdülhamid Mektebi
Şeh-i şâhân-ı dehr Abdülhamid'in hüsn-i eltâfi

Şerefle hatmedince bu ta'allümgâh-ı Kur'ânı
Tulü' etti derûna mihr-veş târih-i cevherdâr
Münevver mekteb-i nev maşrik-ı envâr-ı
Furkânı 1192"

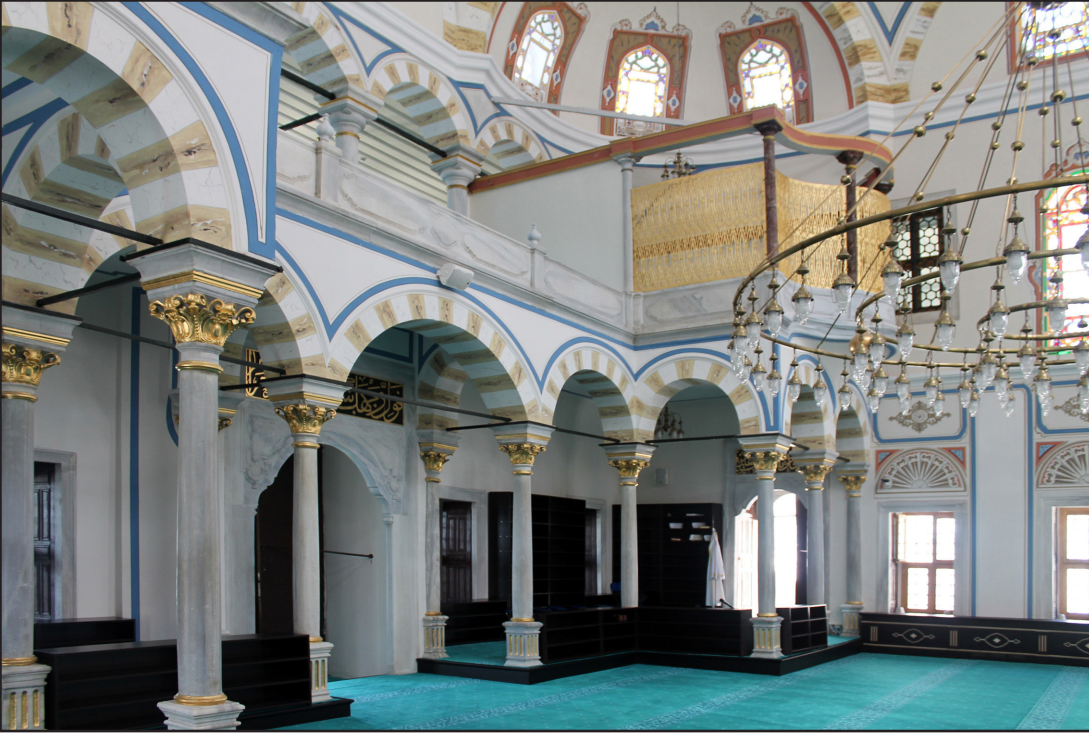
Günümüz Türkçesi ile anlamı:

"Beylerbeyi-Birinci Abdülhamit Okulu
Devrin şahlar şahı Abdülhamit'in güzel lütfu
Şerefle ezberleyince bu Kuran eğitim yerini
Gönüllerdi doğdu güneş gibi tarihi mücevher gibi

Doğuyu aydınlatarak doğruyu yanlıştan ayıran feyz veren bu yeni okul 1778"

Caminin içi süslü kubbesinin içeriden görünümü.

Caminin içinden diğer bir görünüm.

Sonradan yapılan sıbyan mektebi, muvakkithâne ile cami arasında yer almakta ve iki katlı sade ahşap bir yapıdır.

Günümüzde meşrûta olarak kullanılan sıbyan mektebi genel olarak esas durumunu korumakta olmasına rağmen ilk yapımındaki bölümlerinden pek azı günümüze ulaşabilmiştir.

Kapısının üzerinde ikinci bir kitâbe vardır ve metni aşağıdadır:

"Muktedâ-yı ehl-i sünnet dâd-ger
Şâh-ı sâhib-cûd Hân Abdülhamîd
Şehriyârî feyz-bahşâ kim olur
Birr ü ihsanından âlem müstefîd
İşte ez-cümle meâl-i lutfudur
Bu dil-ârâ câmi-i hûb u cedîd
Tarh takrîb-i sürür eyler dile
Kıta-i cennet desem olmaz baîd
Aks-i kandil-i minârın der gören
Âba düşmüş bir dizi ikdû'l-ferîd
Mü'minîne secdegâh oldukça bu
Sâye-i ikbâlin et yâ Rab medîd
Dere olup bir beyt-i cevherdârda

Caminin hünkar mahfili.

İki târîh oldu ey Sermed bedîd
Râh-ı Hakda hayra niyyet eyleyip
1192 (1778)

Ma'bed ihya etdi hakka Hân Hamîd
1192 (1778)"

Kitabenin açıklaması fotoğrafının yanındadır.

MUVAKKITHÂNE

Caminin batı yönündeki sokak üzerinde ve sıbyan mektebi ile caminin ana girişi arasında bulunmaktadır.

Sebil görünümlü "U" biçimindeki ince uzun bir plâna sahip olup iki katlı olarak inşa edilmiş bir binadır. Muvakkithâne, Sultan İkinci Mahmud tarafından yaptırılmıştır.

İlginç bir görünüme sahip olan muvakkithânenin cepheleri yuvarlak kemerli ve demir şebekeli pencerelere sahiptir. Pencerelerin üzerinde bir kuşak gibi dolaşan yapım kitâbesi vardır.

Bir vakıf tarafından 1987-1988 yıllarında onarılan muvakkithâne, bugün Diyanet İşleri Başkanlığı'na bağlı Dinî Yayınlar Kütüphanesi olarak kullanılmaktadır.

ÇEŞME

Daha önce de anlattığımız gibi, caminin batı yönünde deniz kıyısında, günümüzde çay bahçesi olarak kullanılan ve evvelce var olan Beylerbeyi Namazgâh'ının ortasında dürt yüzlü küçük bir meydan çeşmesi vardır. Sultan İkinci Mahmud'un Beylerbeyi Camii'ne yaptırdığı eklentiler sırasında, sultan bu çeşmeyi de inşa ettirmiştir. H.1226'da (M.1811) yapılan, mermerden iki cepheli

Sıbyan mektebinin kitabesi..

Muvakkithânenin görünümü.

dört tarafında kitâbesi olan çeşmenin üzerinde Sultan İkinci Mahmud'un tuğrası bulunmaktadır. Kitâbenin metni aşağıdadır.

Birinci yüzünde:

"Eidip fermanın icra âb-ı şimşiriyle Hân Mahmûd

Harîm-i beytini tathîr kıldı Hayy-ı ma'bûdun
Getirdi Zemzemi emreyleyince fâtihi-i Ka'be
Bu yolda sa'yi meşkûr oldu elhak ebr-i pür-cûdan"

Günümüz Türkçesi ile anlamı:

"Mahmut Han kılıcıyla suyu akıtmayı ferman edip

Kirlenmişti harimnin içini temiz yaptı
Getirdi Zemzemi emredince Kabe'nin fâtihi
Bu yolda bulut gibi çabası meşhûr oldu doğrusu temiz sudan"

Bu yüzün tam arkasındaki ikinci yüzünde:

"O bahr-i lutf ile Iskender-i leb-teşne tartılsun
Terâzû-yı hiredde yoksa farkı kulzüm ü rûdun
İlâhî vâlid-i şâh-ı cihâna sahn-ı cennetde
Nişîmengâh ola sûy-ı kenarı havz-ı mevrûdun"

Günümüz Türkçesi ile anlamı:

"O deniz gibi lutfu ile Iskender'in susamış dudağıyla tartılsın

Akıl terazisinde, yoksa farkı deniz ve nehirlerden

Doğuştan cihan şahı, Cennet avlusunda
Yeri olsun oluşan havuzun kenarı"

Cami tarafındaki yüzünde:

"Revân-ı vâlid için eyledi bu çeşmeyi icâd
O şâhenşâhın oldu ekseri bu hayr-ı mevcudun"

Günümüz Türkçesi ile anlamı:

"Babası için yaptı bu çeşmeyi yeniden

Muvakkithanenin kitabesinin bir bölümü.

O şahlar şahının bu hayırı var olan hayırlarından oldu"

Bu yüzün tam arkasında:

"Behakk-ı Merve yokdur bir sözüm izzet bu târihe

Safâ-yı bal ola iç Zemzem'inden Hân

Mahmûd'un

1236 (1820-21)"

Günümüz Türkçesi ile anlamı:

"Merve hakkı için yoktur bir sözüm İzzet bu târihe

Safa bal olsun iç Zemzem'inden Mahmut

Han'ın

1820-21"

CAMİNİN GEÇİRDİĞİ ONARIMLAR

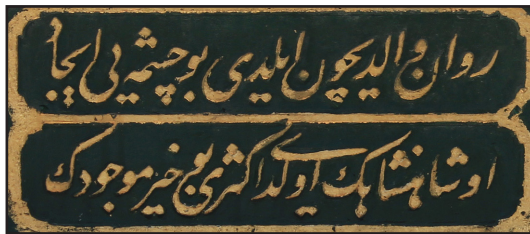
Deniz kenarında olan caminin zemini sürekli olarak suyun etkisi altında olduğundan, zarar gören kısımlar 1810-11'de Sultan İkinci Mahmut döneminde onarılmış ve bazı değişiklikler yapılmıştır. Bu cümleden olarak son cemaat yeri değiştirilmiş ve tek olan minaresi yıkılarak yerine iki minare inşa edilmiştir. Ayrıca bir muvakkithane eklenmiş ve deniz kıyısına dört cepheli bir meydan çeş-

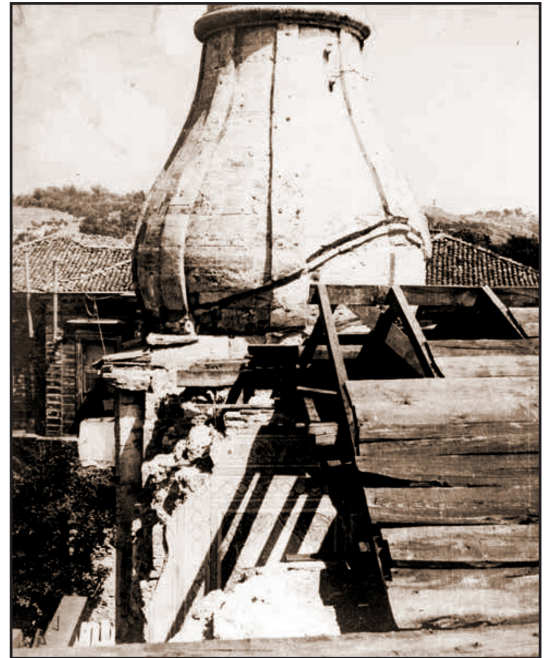
İkinci Mahmut çeşmesi.

mesi yapılmıştır. Bu arada rıhtım sağlamlaştırılarak, Hünkâr Köşkü de eklenmiştir. İlk yapıldığında cami içerisinde olan sıbyan mektebi, bulunduğu yerden kaldırılarak, muvakkithanenin yanına yeni bir bina olarak inşa edilmiştir.

Zaman içerisinde çeşitli onarımlar gören

Çeşmedeki kitabeler.

1983 yılında Debreli İsmail Paşa yalısında çıkan yangının camiye sıçramasıyla yanıp harap duruma gelen cami.

camii 1894 depreminde büyük ölçüde hasara uğramıştır. Kubbesi yerinden oynamış, döşemeleri çökmüş ve beden duvarlarında çatlaklar olmuştur.

1913 yılında rıhtıma demir kazıklar çakılıp, betonarme döşeme yapılmıştır. Ancak beton zemin yapının su almasına ve bu nedenle duvarların nemlenmesine ve kalem işlerinin bozulmasına neden olmuştur. 1945 yılında yerinden oynayan ahşap kubbe yerine oturtularak bir kuşakla takviye edilmiş, çatlaklar onarılmış ve pencereler değiştirilerek yazılar ve süslemeler yenilenmiştir. Zaman içerisinde oluşan depremler ve deniz suyunun etkisiyle minarelerin şakulünden kayması nedeni ile 1961-64 yılları arasında her iki minare kaidelerine kadar sökülerek yeniden yapılmışlardır. 13 Mart 1983 gecesi caminin yanındaki Debreli İsmail Paşa yalısının restorasyonu sırasında çıkan yangın camiye sıçramış ve caminin ahşap kubbesi tutuşarak çökmüş, kurtarılamayan avize enkaz altında kalmış ve söndürme suyunun etkisinde kalan maun ağacından fildişi kakmalı minber zarar görmüştür. Yangının ardından Vakıflar Genel Müdürlüğü camiyi onarmıştır. Son olarak cami Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından 2014 yılında yeni baştan onararak restore edilmiştir.

Caminin yanıp harap duruma gelen kubbesi.

İstanbul Çeşmeleri

BEREKETZADE ÇEŞMESİ

Galata kulesinin arkasındaki duvarın önünde bulunan duvar çeşmesini ilk yaptıran, kitabesinden öğrendiğimize göre Fatih'in müezzinbaşısıdır. Çeşmenin karşısındaki sokağın solunda H.1241-M.1825 de tamir edilen Bereketzade Hacı Ali bin Hasan'ın camisi vardır. Hadikat-ül Cevâmî'de anlatıldığına göre, Bereketzade İstanbul'un fethinden sonra Galata kalelerine Fatih tarafından tayin edilen ilk Dizdardır (kale komutanı). Dizdar, Galata'nın hâkim bir noktasına camisini yaptırmış, Fatih'in müezzinbaşısı da yanına da küçük bir çeşme yaptırmıştır.

Ancak burada bulunan bu çeşmenin Bereketzade mahallesinde bulunmasından başka Bereketzade ile hiç bir ilgisi yoktur. M.Mamboury'nin çeşmeyi Fatih Sultan Mehmed'in müezzin Bereketzade tarafından yapılmış gibi göstermesi ve İkinci Mahmud'un annesi tarafından da tamir edildiğini söylemesi yanlıştır. M.Mamboury çeşmenin tarihini ve üstündeki kitabeleri tetkik etmeden bu hatalı hükmü vermiştir. Bugün ayakta duran çeşmeyi ilk defa H.1145-M.1732 yılında Birinci Mahmud'un Başdefterdarı Mehmed efendi yaptırmış, H.1260-M.1844, yılında Abdülmecid'in annesinin emri ile hazinedar Azmi Cemal tamir ve canlandırmıştır. Çeşme, yapım sanatı yönünden çok yüksek değer taşıyan bir eserdir. Ayna taşı ve teknesinin iki taraf setleri üzerinden başlayıp kitabesinin etrafını çepeçevre kaplayan cephesinin çok ince mermertraşlık hünerleriyle göz alıcı durumu, yerli ve yabancı herkesi hayranlık içinde bırakmaktadır. Galata'nın bir adı da Galata'yı ilk defa fetheden ve Arap camisini kuran Arap komutan; Müsellime'ye nisbetle Müsel-

Galata kulesinin yanındaki Bereketzade çeşmesinin görünümü.

lime Âbâd'dır. Müsellime âbâd ve Tophane halkı Birinci Mahmud zamanında su sıkıntısı çektikleri için padişahın annesi su getirtmiş ve kendi çeşmelerine akıttıktan sonra da artanını çeşme yapanlara dağıtmıştı. İşte defterdar Mehmed efendi de bu çeşmeyi yapmış ve valide sultanın suyundan almıştır. Bunun için kitabenin başında valide sultanın adı hürmet ve şükranla anılmıştır.

Bizde batılılaşma devrimini ilk kuran ve bu devrim uğrunda kanını akıtan, hayatını veren Nevşehirli İbrahim Paşa'nın sadrazamlığı ve Üçüncü Ahmed'in hükümdarlığı zamanın-

da İstanbul'un imarı için büyük bir faaliyet devri açılmıştı. Başta Bab-ı hümayûn önündeki çeşme olmak üzere Sultan Ahmed'in muazzam eserleri, Nevşehirli İbrahim paşanın Şehzadebaşı'ndaki şaheser sebili, irfan manzumesi ve daha bir çok yapılar işte bu devrin yadigarlarıdır.

Bu gelişme devrinin mimarisinde de batının etkileri görülmiye başlamıştı. Büyük gelişimci Nevşehirli İbrahim paşanın boğulmuş ve padişahının da hal edilmiş olmasına rağmen, bu devrin verdiği hızla inşaat hevesi biraz daha devam etmiştir. İşte anlattığımız bu çeşme de Nevşehirli damat paşanın ölümünden iki sene sonra yapılmıştır. Çeşme o devrin en başarılı eserlerinden birisidir. Uç kısımdan oluşmaktadır, ortada alçak yalıklı asıl çeşme ve yanlarında da ikişer maşrapalığı bulunan ve yalnız yolcuların su içmesine özgü olan iki kanadı vardır.

Yanlarından birisinin, üstünde «besmele» diğerinin üstünde de «Aynen fiha!..» âyeti yazılıdır. Maşrapalıkların üstünde dokuzar ışıklı tavus kuyruğu şeklinde açılmış zarif oymalar ve üstlerinde de yedişer diş halinde küçük sarkıklar göze çarpar.

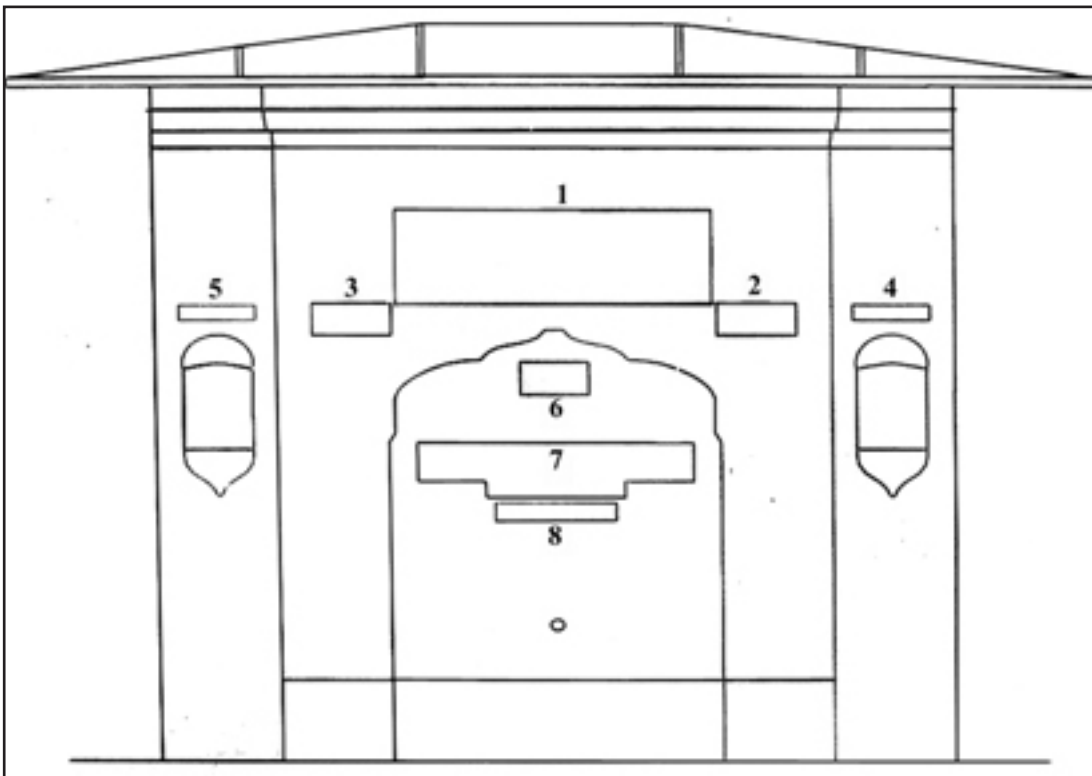
Asıl çeşmenin lülesinin iki tarafında kabartma birer servi ve ortasında «Mührü Süleyman», sağ ve solunda birer vazoda güller, armut ve seftaliler görülmektedir.

Çeşmedeki Kitabeler:

Kitabe 8:

“Ve minel mai külle şey'in hayy, e fela yu'minûn”
Kitâbe-8'in Günümüz Türkçesi ile Anlamı:
(Canlı olan her şey sudan –yaratılmış- dir, hâlâ inanmıyacıklar mı?)
Enbiyâ sûresi, 30

Bereketzade çeşmesinin önden görünüm planı. Plandaki rakamlar, kitabelerin bulunduğu yerleri göstermektedir.

Kitâbe 1:

Ayn-i şefkat, menbâ-ı âb-ı zülâl-i merhamet
Mehd-i şevket, mâder-i Sultan Mahmûd-ül
fiâl

Derc-i ismeti vâlide sultân ki oldu dâimâ
Kâr-ı fikri bakıyat-ı sâlihata iştigâl
Sıdkla bir hayrı cârî etdi kim girmez ele
Su yerine kılsalar mahzen dolusu bezl-i mâl
Yâni şehri Müslime âbâd (*) ile Tophânenin
İhtiyâc-ı âbdan etdikde halkı arzuhâl
Gûş edüb tâbında cûy-i merhamet cûş eyledi
Hızr-ı tevfi ki ilâhî oldu râh-i hayre dâl
Eyledi tâ ki binş bir gün kemerler semtine
Nûr-i ayni, hazreti hâkânî İskender misâl
Gör şu te'yidi hakkı, tevfi ki feyzi mutlâkı
Suyu sâfi, âbı vâfi eylemekde eyler hayâl
Âb-ı rûyin gûhsâr etdi ayağına iş'âr
Kıldı yaşın çeşme-i hayvân yolunda hâk-i mâl
Etdiler hem çeşmeler bünyâd edüb irvâ-yi
dehr

Kıldılar hem fazlasın taksîmi eshâbı celâl
İşte ezcümle bu cû-yi Kevser âsâ çeşmeyi
Defteri şıkkı evvel yapıdı ba'ih-i lâsibâl
Ol Muhammed nâm-ü Mahmûd-ül me'asir
kim odur

Hayr-ı hâhî saltanat, âb-ı rûyi ehl-i kemâl
Su gibi ezberleyib «Hâfız» okur târihini
İç Muhammed aşkına mâ çeşmeden âb-ı
zülâl
1145

(*) Müslime Âbâd: Galata'nın bir adı da Galata'yı ilk defa fetheden ve Arap camisini kuran Arap komutan; Müsellime'ye nisbetle Müsellime Âbâd'dir.

Kitâbe-1'in Günümüz Türkçesi ile Anlamı:
Şefkat pınarı, tatlı suların merhamet kaynağı

Faziletli işlerin sahibi
Sultan Mahmud'un annesi Vâlide Sultan
Aklı fikri hep vakıf eserler bırakmakta idi
Âbâd olan Müslüman şehrin Tophâne
ahâlisi

Su ihtiyacını arzu-hâl edince
Mahzendeki su mislince servete değer
Ele avuca sığmaz bu çeşmeyi sâdikâne akıttı

Cömertlik timsali, göz nûru pâdişah
Kemerler semtine uğramışkan bir gün
Fıtratındaki merhamet pınarı coştı ve
Allahın yardımıyla onun bu eseri çıktı ortaya

Gör artık şu âşikâr yardımı, bu hakîki bereketi

Saf ve çağıldayan bir su idi hayalindeki
Onun hürmetiyle dağlar ayağına serildi
Canlılar onun yolunda gözyaşıyla can ver-

diler

Çeşmeleriyle zaman suya kandı, fazlasını da
Dağıttı fazilet sahibi yârân
Neticede defterdar, Kevser akan bu çeşme-
yi

İhlasıyla bala çevirdi âdetâ.
Saltanatın fazileti, ehl-i kemâelin iftihar,ı,
Övülen eserler sâhibi o Muhammed'dir
Su gibi ezberleyip okur târihini Hâfız,
İç Muhammed aşkına bu suyu tatlı çeşme-
den
1732

Kitâbe 2:

Hafizâ bir olup dü mısra eder
İki tarihi çeşmeye taksim
Kitâbe-2'nin Günümüz Türkçesi ile Anlamı:
(Şâir) Hâfız tek cümlede zikredilen iki güzel
mısra
ile iki târihi çeşmeye taksim eder.

Kitâbe 3:

Ma bu nesimi cûyi cennetten - 1145
Aktı iç aynanı tecriyani naim - 1145
Kitâbe-3'ün Günümüz Türkçesi ile Anlamı:
Bu su Cennet ırmağı "tasnim" (gibi) dir-1732
Aktı işte gel iç "Naim" Cennet pınarın-
dan-1732

Kitâbe 4:

Bismillahirrahmanirrahim

Kitabe 7

Kitabe 5:

"Aynen fi hâ tüsem mâ selsebillâ"

Kitâbe-5'in Günümüz Türkçesi ile Anlamı:
Orada –Cennette- bir pınar ki ona selsebil de-
nir (İhsan sûresi, 18)

Kitabe 6:

Hâşâ Allah

Kitabe 7:

Bânîsi oldu, mukaddem Fatih'in müezzini
İşbu izzetle bu ayni böylece inşa' kılan
Bunları devri felek kıldı harâb ender harâb
Her taraftan kalmadı bânîsini yâd eyleyen
Mehd-i ulyânın mübârek dîdesine rastgelüb
Derakab ihyâsına emr-eyledi ol sâyeden
Hazînedar «Azmi Cemâl» kim sâyesinde nâm
alub

Can ve baş üzre deyüb tâmirin ihyâ etdiren
Mehd-i ulyâya duâ kılsa sezâ ehli zemîn
Bir taraftan zat-i pâki, bir tarafta bendeden
Cümle hayrâta sa'î oldular Allâh için
Rahat olmya bunu inkârla olan lâfzen
Binde bir düşer didi Nâzım «Nazîf» târihini
İç bu ma'i Kevseri «Azmi Cemâl» icrâ eden
1260

Kitâbe-7'nin Günümüz Türkçesi ile Anlamı:
İlk bânîsi olan Fâtin Sultan'ın müezzini
hâtıralardan silinip

Çeşmesi de zamanla tamâmen harab olmuş
iken,
Pâdişah (Abdülmecid) Vâlidesinin dikkati-
ni çekti
Ve o devrin tanınmış Hazînedârı Azmi Cemâl'i
derhal

Çeşmenin ihyâsı için görevlendirmiştir.
Bütün insanlık bu vâlideye
Dua etse yeridir.

Zîrâ hem kendisi hem yakınları Allah için nice
Hayır ve hasenat eserler yapıp insanlığa vak-
fettiler.

Hattâ boş sözlerle

Bunca nimeti inkar eden o kıymet bilmezler,
Rahat yüzü görmeyeler!

Binde bir düşer dedi Nâzım «Nazîf» târihini
"Gel sen de iç Azmi Cemâl'in akıttığı bu çeş-
meden"

1844

Eski İstanbul Abideleri ve Binaları

Şehrin Kuruluşundan Osmanlı Fethine Kadar

Yazan: Prof. Dr. Celal Esat Arseven

Günümüz Türkçesine Çeviren: H.Veyssel Güteryüz

Çevirenin Notu:

Prof. Celal Esat Arseven'in 1910 yılında yazdığı ve Osmanlıca olarak basılan bu eser daha önce Paris'te Fransızca olarak basılmıştır. Çelik Gülersoy Vakfı tarafından 1989 yılında, kitabın Osmanlıca olarak yeni harflerle okunma şekli bir kitap haline getirilerek basılmıştır. Ancak tamamen Osmanlıca olması ve Arapça, Farsça kelimeler ile tamlamalara sahip olması nedeniyle günümüzde okunup anlaşılması olanaksızdır. Bu nedenle kitabı Osmanlıca aslından okuyarak günümüz Türkçesine çevirdim. Sitemde belirli aralıklarla bölümler halinde yayınlamaktayım. Aşağıda kitabın devamı yer almaktadır.

(Sayı 2 den Devam)

Padişah, İsfendiyaroğlu'nu ikinci kez olarak imparatora göndererek, "boş yere kan dökülmemesi ve teslim olduğu takdirde kendisine bir prenslik verileceği" teklifinde bulduysa da moralleri bozulmuş olan Rum başkanlarının ısrarlarına rağmen imparator "Allah'ın kendisine teslim ettiği şehri tek bir insan kalıncaya kadar korumakta direneceğini ve ancak şehrin kuşatması kaldırılırsa padişaha yıllık bir vergi vereceğini" söylemesi üzerine Sultan Mehmet Han büyük hücum hazırlığını hızlandırdı.

Askere büyük ödüller sözü verildi. Kaleye ilk çıkan ve şehre ilk girenlere sancak ve timar gibi ödüller verileceği ve kaçarak savaşa katılmaktan kaçınanların idam edilecekleri tellallerla ilan edildi. Osmanlı Ordusu'nda bulunan bütün müezzimler, askerler arasında vaaz ve nasihatler vererek dolaşüyor ve her tarafda zikirler ve dualar ediyordu. Tekrar eden hücum gününden bir önceki akşam büyük bir donanma düzenlendi [Buna mum donanması denilmiştir].

Surları çeviren askerler arasında, Haliç'deki gemilerde, Beyoğlu ve Kasımpaşa sirtlarında, sözün kısası şehrin her tarafında meşaleler ve çırallı ağaçlar, yağa bulanmış paçavralar yakılarak şenlikler yapıldı. Askerlerin mızraklarının ucunda meşaleler yanıyor. Her tarafda ilâhiler, zikirler, şarkılar işitiliyor ve İstanbul'un ortalarına kadar gelen bu sesler kuşatılmış olan Bizanslılar büyük bir korku ve dehşete kaçışıyordu.

Rumlar Hazret-i Meryem'in resmi önünde ağlayarak dua ediyorlar, İmparator ise soğukkanlılığını koryarak bütün askeri mevkileri kendisi teftiş ediyor ve askerlerin moralini düzeltmeye çalışıyor. Cüstiniani yıkılmış duvarları büyük bir tamir ettiriyor ve Osmanlı gülleleriyle harap olan Topkapı'nın arkasında geniş hendekler açtırıyor. Fakat kendisini çekemiyen diğer komutanlar onu çekemiyerek görevlerini sonlandırmamaya çalışıyorlardı. Özellikle imparatorun veziri ve başkomutanı olan Lukus Notara **Lucas Notaras**, Cüstiniani'yi **Guistiniani** kiskanarak istediği topları vermekten kaçınmıştı. Bu iki komutan o

kadar büyük bir tehlikenin önünde bile birbirlerini çekemiyorlar ve birbirlerini küçük görüyorlardı. İmparator tehlikenin ciddiyetini göstererek bunları barıştırmak istediği halde başarılı olamadı. Aynı zamanda şehrin içinde din ve mezhep kavgaları devam edip gidiyordu.

Fakat hücumun kararlaştırıldığı gün birden bire Osmanlı Ordusunda bir söylenti yayıldı. Sanki Macarlar ve İlatyanlar'dan oluşan bir ordu İstanbul'un yardımına geliyormuş. Bu haber üzerine hücumdan vazgeçilerek iki gün arkadan gelen düşmana karşı korunma düzeni alındı.

Bu haberin Romalıları'a zaman kazandırmak için Halil Paşa tarafından uydurulduğu sanılmışsa da yazarlar bu konuda fikir birliği yapmamaktadırlar. Aslında Sultan Mehmet Han bu durumu daha önce dikkate alarak süvarinin bir bölümünü Avrupa'dan gelecek yardıma karşı koymak üzere arkada bırakmış ve hatta İstanbul'un fethinden sonra Avrupa ile oluşabilecek olan bir savaşı bile göze aldirmişti.

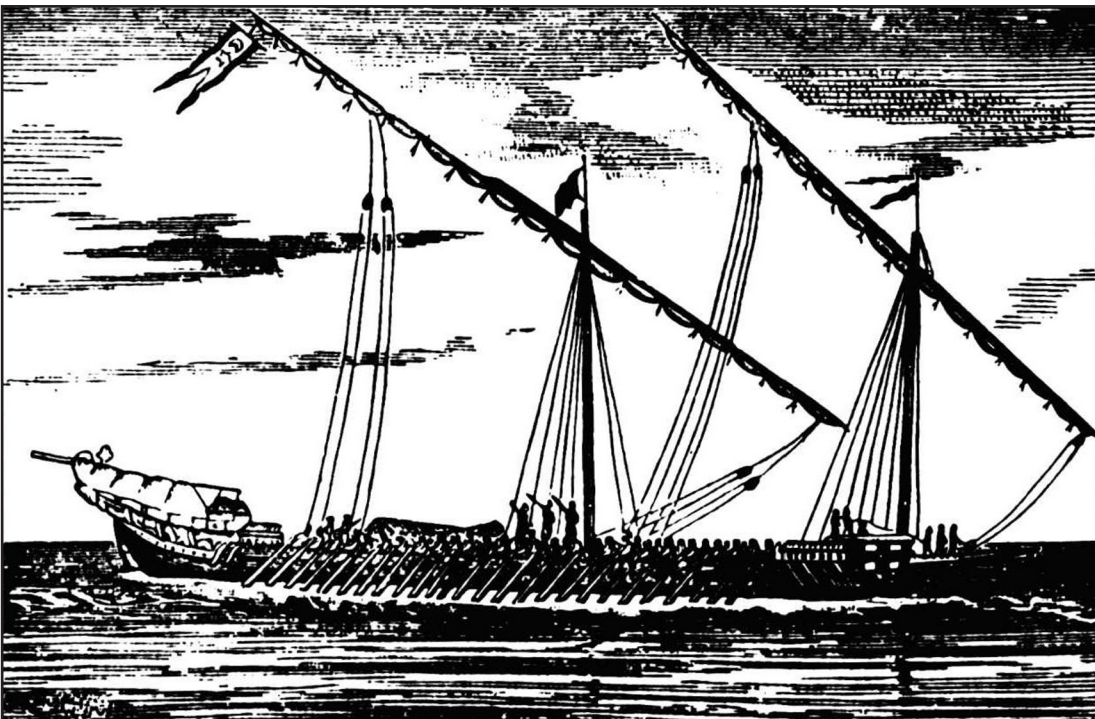
Osmanlı Ordusu ansızın ortaya çıkan böyle bir haber üzerine bir iki gün beklediği sırada bir fırtına çıkarak şimşekler ve yıldırımlar şehre yayılmaya başladı.

Gökyüzü kıpırmızı oldu. Rumları büyük bir telaşa düşüren bu gökyüzü olayı tam tersine Osmanlılar'ın cesaretini artırdı ve umut verdi. Hem de Rumların bir çoğu Osmanlı tarafına geçerek Müslümanlığı kabul ettiler.

1453 yılının 28'inci Pazartesi akşamı, ertesi gün genel nücum yapılması için ikinci kez olmak üzere bir padişah emri ilan edildi.

İmparator da aynı günde Ayasofya'da büyük bir dini merasim yaptırdı.

1453 yılı Mayıs'ının 29'uncu Salı gecesi hücum başladı. Her tarafta davullar çalınıyordu. İmparator zirhını giymiş olarak Edirnekapı civarındaki Tekfur Sarayı'nda bulunuyordu. Edirnekapı'dan Bayrampaşa deresine doğru olan eyimli kısım hücum cephesi olarak seçilmiş ve oklar, taşlar, güller, ateşler, yağlı bezler, yağmur gibi her tarafa yağıyordu. Osmanlılar hendekleri çalı çırpı toprak ve taşla doldurarak yüksek merdivenlerle duvarlara tırmanıyorlardı. Yaralıların sesleri davul gürültülerine karışıyor, her taraftan Allah Allah ve ur ha ur ha [42] sesleri işitiliyordu.

Bir Osmanlı kadirgasi (Esfâr-ı Bahriye-i Osmâniye "Osmanlı Deniz Kuvvetleri'nin Seferleri" resimlerinden).

[42] *Ur ha sözü Osmanlılar tarafından savaş sırasında kullanılırdı. Avrupalılar bunu alarak (hurra) diye kullanmaktadırlar.*

Duvarlar boyunca korkunç bir savaş devam ediyor, Osmanlıların üstüne kuşatılanlar tarafından atılan taşlar ve sıcak sular ve ateşlerin altında inleyenlerin sayısı çok fazlaydı. Çavuşların ağızlarından çıkan komutlar bu manzaraya büyük bir dehşet veriyordu.

Şehrin bütün çanları çalınıyor ve halk büyük bir korku ve dehşet içinde nereye kaçacaklarını şaşırıyorlardı. Haliç tarafında Rum ateşi deniz üstünde ateşden yılanlar gibi dolaşüyor ve duvarlara yaklaşmak isteyen Osmanlı gemilerini tutuşturmak için atılan yakıcı maddelerden çıkan siyah dumanlar büyük bir firtuna gibi ortalığı karanlıkta bırakıyordu. Kuzey rüzgârı bu dumanları tümünü hücum edenlerin üzerine gönderiyordu.

Bu sırada Ulu-âbâdlı (**Ulbatlı**) Hasan adında bir asker ilk kez olmak üzere surların üstüne kadar çıkmayı başardı. Fakat yukarıdan atılan bir büyük taş onu aşağıya yuvarladı. Kendisiyle birlikte olan arkadaşları duvarın dibinde ruhlarını teslim ederken, Hasan gene yaralı olarak duvara tırmanarak çıkmak istemiş fakat çevredeki kuleden atılan bir taş onu şehit ederek yere yuvarlamıştır.

İki saatten beri savaş devam ediyordu. Surların birçok kısmında delikler açıldı. Bunlardan biri Topkapı ile Edirnekâpı arasında ve Silivri Kapı tarafında, biri Bayrampaşa deresinin Topkapı tarafında, biri Edirnekâpı'nın kuzeyindeydi. Avrupalı yazarların öne sürdüklerine göre bu sırada Cüstiniani **Giustiniani** bir ok ile yaralanarak şehri terk etmeye karar vermiş ve imparatorun ricasına karşın gemilerinden birinin üstüne çıkmış ve bu olay askerin moralini çok fazla bozmuştu.

Bu geminin Haliç'te olmadığı açıktır. Çünkü Fatih Haliç'te gemilerin tümünü parçalayıp batırmış ve bir kaçını da almıştı. Marmara tarafındaki limanlardan birinde olan Venedik gemilerinden birine kaçtığını kabul etmek daha uygundur. Tâcü't-Tevârih'de (43) Osmanlılar'ın ilk olarak gediklerden girdiği sonra kapuların açıldığını ve ilk açılan kapının Edirnekâpı olduğu gösteriliyor.

(43) *Tâcü't-Tevârih: Şeyhülislâm Hoca Saadedtin Efendi'nin 2 ciltlik meşhur Osmanlı târihi [I. Selim'in nedimi Hasan Can'ın oğludur],*

Yabancı tarihlerde anlatıldığına göre, Serko Porta **Kerko Porta** denilen küçük bir kapıdan elli kadar Osmanlı askerinin girerek ikinci sıra duvarlar üzerinde görülmesiyle, Rumlar ne yapacaklarını şaşırıp kapılara doğru kaçmaya başlamışlar ve biraz sonra oraların da tümüyle Osmanlılarla çevrildiğini görür görmez şehrin içine doğru kaçmışlardır.

Osmanlılar artık kapıları açarak her taraftan şehre girmişlerdir. Rumların bir kısmı Haliç kıyılarına, bir kısmı Marmara tarafına ve bir kısmı da Ayasofya'ya doğru kaçmışlar ve sanki "Türkler Ayasofya'ya kadar gelecek ve At Meydanı yanında gökten bir melek inip oradaki bir ihtiyara bir kılıç verdikten sonra tekrar Rumlar zafer kazanarak Osmanlıları şehirden atacağı" söylentisine inanan birçok ahmaklar Ayasofya mabeti içine dolmuşlardı.

Osmanlı askerinin bir kısmı Topkapı ile Edirnekâpı arasındaki surları zaptederken bir kısım asker de o civardaki imparator sarayına hü-

cum etmişlerdi. İmparator Konstantin Dragezes **Konstantinos Dragenes** fetihden haberdar olunca kaçmaya yeltenmiş, yolda Türklerle savaşan bir Rum grubuna rastlayarak savaşa katılmış, yaralı olarak yerde yatan bir azeb [44] askerine hücum etmesi üzerine asker can havliyle kalkarak imparatoru öldürmüştür [Kristovulos'un *Târih-i Sultân Mehmed Hân-ı Sâni'sinde denilir ki, şehrin kurucusu olan Konstantin'in **Konstantinos** annesi Eleni'ydi. Tuhafıdır ki son hükümdar da Konstantin **Konstantinos** olup annesi de Eleni'dir.]*

[44] *Birçok tarihlerde (z)'nin noktası çıkılarak Arab okunduğu için Arap diye yazılmış ve hatta yabancı tarihlerin birçoğunda bu askeri bir Arap olarak göstermişlerdir. Azeb askeri bekârlardan oluşan bir asker gurubuna denilmiştir.*

Orta Çağdaki her savaşta olduğu gibi burada da şehir yağma edilmiş, kiliselerdeki kıymetli eşya alınmış, fakat Lâtinlerin İstanbul'u aldığı zaman yaptıkları vahşiliğin onda biri bile yapılmamıştı.

Halkın bir kısmı küçük kayıklarla tarafsız kalan Galata tarafındaki Cenevizliler'e sığınmışlar, bir kısmı yelkenli kayıkları ve gemilerle Marmara'ya doğru kaçmışlardı.

Ayasofya içerisinde on bin kişiden fazla toplanmıştı. Kapılar sağlam bir şekilde kapatılmış fakat hücumun kuvvetne dayanamıyarak açılmışlar ve içeridekiler teslim olmuşlardı.

Böylece İstanbul 54 gün kuşatılma ve savaştan sonra 1453 yılı Mayıs'ının yirmi dokuzuncu ve Hicri 857 yılı Cemâziyel-evvelinin yirminci Salı [45] günü fethedilmiştir.

[45] *O zamandan beri Rumlar Salı gününü uğursuz saymaktadırlar.*

İstanbul'un fethedilmesi hakkında tarih kitapları birbirine uymamaktadır. Fakat Fatih hazretleri tarafından Mısır Sultanı'na yazılan ve Molla Gürânî hazretleri tarafından yazılan Fetihname'de sadece 26 Rebiyyül-evvelinde (6 Nisan) başlayıp elli dört gün savaştan sonra Cemâziyel-evvelin yirminci Salı (29 Mayıs) günü tan yerinin ağarması zamanında hücum yapıp güneşin doğuşundan önce fetih oluştuğu yazılmıştır.

Bir söylentiye göre, fetih sırasında Balıklı Manastırı'nda bulunan Rum papazları balık kızmakla uğraşmakta olup kendilerine şehrin alındığı haberi gelince buna inanmak istemişler «Tavadaki bu balıklar şu havuza fırlarsa o zaman İstanbul'un alındığına inanırız.» demişler ve sanki balıklar da yarı pişmiş olarak tavadan sıçrayıp havuza düşmüşler.

Günümüzde halka bu kırmızı balıkları gösterirler. Fakat bu masala inanmak pek saflık olur. Çünkü fetih sırasında askerin bu manastırı işgal etmediğini düşünmek ne kadar yanlış olursa papazların da o kadar gürültü ve tehlike sırasında balık pişirmeyi düşünmeleri ve hatta balık bulabilmeleri de olanaksızdır.

Osmanlılar şehri zabtedip barışı ve güvenliği sağladıktan sonra Fâtih Sultan Mehmet Han hazretleri bir at üstünde yanındakilerle birlikte şehre girerek büyük caddeden geçip Ayasofya'ya kadar gelmiş ve orada atından inerek Ayasofya'nın içerisini ziyaret etmiş [46] ve hemen camiye çevrilmesini ferman etmiş ve sonra imparator sarayını görmeye gitmiştir.

[46] *Bazı yabancı tarihlerde Fatih'in hemen fe-*

Konstantin Dragenes

tih günü at üstünde Ayasofya içine girerek yerlerde serili olan cesetleri çiğneyerek mihrabın bulunduğu yere kadar girip orada kana bulanmış olan pençesini bir direk üstüne sürmüş olduğu söylenerek, o pençenin biri hâlâ gösterilmekte ise de bu söylentinin ne kadar yanlış olduğu biraz düşünerek ile anlaşılabilir. Eğer kilisenin içerisindeki kişilerin hepsinin ölmüş olduğu düşünül bile oluşacak ceset tabakasının yarım metreyi geçmeyeceği gibi bir buçuk metre yüksekliğinde bir at üstünde bulunan padişahın sekiz on metre kadar yüksekte gösterilen bölgeye kadar ulaşamayacağı açıktır. Evliya Çelebi tarafından bu pençenin Fâtih'in önünde bir solak tarafından yapıldığı söyleniyorsa da buna da doğru olarak bakılamaz.

Sarayın terk edilmiş ve harap durumunu görünce:

*Büm nevbed mi-zened der gümbed-i Afrasiyab
Perdedârî mi-küned der kasr-ı Kayser ankebü*

Meşhur Farsça beyitini söylemekten kendisini alamamıştır.

Pâdişah şenre girdikten sonra Rum veziri Lucas Notaras'ı **Lucas Notaras** çağırılmıştır. Lucas padişaha hazineyi teslim etmiş ve Fatih'in bu paraları neden halka harcamadıklarını söylemesi üzerine "Kendilerine teslim etmek üzere sakladığını" söylemiş ve o zaman Fatih "Mademki bana verecektin neden bu kadar çok zaman geçirdin" deyince.

"- Efendim sizin paşalarınız tarafından gelen mektupar bize savunmaya devam etmemizi söylüyordu."

Demiştir. Padişah aslında daha önceden beri Halil Paşa'nın ihanetinden şüphelendiği için onu Yedikule hapishanesine attırdı ve Rum vezirinden Bizans ileri gelenlerinin isimlerini isteyerek onlara bazı ayrıcalıklar verdi.

İmparatorun ceseti aranıldı ve ayağındaki kartal işlemeli kırmızı ayakkabılardan bulundu.

Fetihden üç gün sonra ilk Cuma namazı Fatih hazretleri hazır bulunduğu halde Ayasofya camisinde kılındı. Padişah kendisi minbere çıkarak hitabeyi okudu.

Anlatılanlara göre o güne kadar kilisenin bir tarafında saklanmış olan bir rahip o gün saklı olduğu yerden çıkarak Müslümanlığı kabul etmiş ve padişaha kilisenin hazinesini göstermiştir.

Aylık Tarih

O gün Galata'daki Cenevizliler'e elçiler gönderildi ve onlarla yeni bir antlaşma yapıldı. Bu antlaşma gereğince Cenevizliler Galata'nın duvarlarını yıkacaklardı.

Şehirde huzur ve rahatlık sağlandıktan sonra padişah Kasımpaşa tepelerinde Okmeydanı'nda orduya büyük bir ziyafet verdi. Bu ziyafette Fatih vezirlerine ikramı kendisi yapıyor ve «*Bir milletin padişahı o milletin hizmetçisidir.*» sözlerini tekrarlıyordu. Şenlik ve ziyafet günlerce sürdü.

Sultan Mehmet Han, Rumlara ve diğer Hıristiyanlara kendi mezheplerinde kalmak üzere birçok ayrıcalıklar verdiği gibi kiliselerinin bir çoğunu da kendilerine bıraktı.

Öte yandan Anadolu'dan çok sayıda halk getirerek şehire yerleştirildi ve Osmanlı ülkesinin her tarafından gelen Osmanlılar birer mahalle oluşturular.

2. Bölüm

Bizans'ın Topografya (47) Durumu 1 – Daireler (48)

Konstantin (**Konstantinos**) zamanında Bizans şehri ancak beş tepe üzerine kurulmuş olup şimdiki Avrat Pazarı (*Kadınlar Pazarı*), Fâtih tepeleri surların dışındaydı. Fakat halkın çoğalmasından dolayı şehir yeterli gelmeyerek surların dışına mahalleler oluşmaya başlamış ve İmparator İkinci Teodosyos (**Theodosios**) bu mahallelerin korumasız bırakılmasının uygun olamayacağını düşünerek diğer bir surla çevrelemiştir. Konstantin'in (**Konstantinos**) yaptırdığı duvarlarla Teodos'un (**Theodosios**) yaptırdığı duvarlar ki –*günümüzde görülen duvarlardır*– arasındaki kısma kır anlamında (Cwra) ve Eksokiyonyon (**Exsokionion**) (**Exwcteonion**) da diyorlardı.

(47) *Topografya: Bir kara parçasının doğal engebe ve özelliklerini kâğıt üzerinde çizgilerle gösterilmesi.*

(48) *Daire: Osmanlı İmparatorluğu zamanında Şehremaneti'nin (belediye) belediye şubeleri.*

Bu son deyimden nedeni ise imparatorları Konstans gibi Aryen mezhebinde olan Got korycu askerlerinin Ortodoksluğu kabul etmeleri nedeniyle birinci Teodos (**Theodosios**) tarafından şehir içerisinde bulunmalarına izin verilmiş ve Konstantin'in (**Konstantinos**) duvarları sırasında Konstantin'in (**Konstantinos**) sütunu bulunduğundan bu sütundan dışarı anlamında kendilerine (**Exokionite**) yani (sütundan dışarıda oturanlar) ismi verilmişti. İşte o zamandan beri o kısma (**Exokioni**) yani sütundan dışarı deyimi ile adlandırılmıştır.

Şehrin Got koruyucu askerlerine özgü olan bu topraklar yedi mahalleye ayrılmış ve bunlara «Mösyö Dötiyer'in» (**Mösyö Dethier**) [49] deyimleriyle perüton (birinci), döteron (deuteron) (ikinci), triton (üçüncü), penpton (beşinci) hebdomon (yedinci) gibi isimler verilmiştir.

(49) *Dr.Mordtmann: Esquise topographiquede Constantinople.*

Dethier: Le Bosphore et Constantinople.

Daha sonra Atilla'nın orduları önünde Balkan halkı ülkelerini terk ederek İstanbul'a gelip yerleştikleri zaman buralarda yerleşmişler ve kalabalığı çoğaltmışlardı. İmparator İkinci Teodos (**Theodosios**) zamanında İstanbul valisi olan Antomyus (**Anthemios**) bu mahallelerin çevresini bir surla ile çevrelemiştir. Teodos (**Theodosios**) duvarları adını alan bu surlar günümüzde görmekte olduğumuz surlar olup İstanbul'u tıpkı

Roma gibi yedi tepeye tamamlamıştı. O zaman İstanbul'un mahalleleri gene Roma gibi on dört daireye (belediyeye) bölünmüş ve her bir dairenin yönetimi Curator veya Regionarchis denilen bir müdüre verilmişti. Bu müdürün yönetiminde bir vekil ile beş gece-muhafızı bulunurdu.

Birinci Daire – Birinci daire Aya Varvara (Topkapı) kapısından başlayarak hipodomun güney-doğusundan geçer ve Küçük Ayasofya kilisesinden dolaşır.

Putperestlik zamanında Jüpiter mabedini içermekte olan Akropol tepesi (şimdiki Topkapı Sarayı'nın bulunduğu yer) ile Ogüsteon (Agusteon) (Ayasofya Meydanı) ikinci ve üçüncü daire ile aralarında birbirini ayıran sınır oluştururdu. Bu dairenin içerisinde 29 sokak, 118 ev, 2 çarşı, 4 hamam, 2 imaret vardı.

İkinci Daire – İkinci daire Akropol ile senato ve Ayasofya, Aya İrini (silah müzesi) ve Ogüsteon (**Augusteion**) ve 34 sokak, 98 ev, 4 çarşı, 3 imareti içermekteydi.

Üçüncü Daire – Üçüncü daire Zoksip (**Zeuxippe**) hamamlarından başlıyor ve hipodrom ile Mese (**Mésè**) denilen şimdiki Divanyolu caddesinin güney kısmını içererek denize kadar iniyor ve Sofyan Limanı (**Port Sophien**) diğer adı (*Portum Novum*) yani Yeni Liman (Kadırga Limanı) bu daire içinde bulunuyordu. 7 sokak, 98 ev, 4 çarşı, 4 imaret bulunuyordu.

Dördüncü Daire – Dördüncü dairenin küçük bir kısmı Mese (**Mésè**) caddesi yanından geçiyor ve duvarları izleyerek (Timasue) iskelesine kadar iniyordu.

Ogüsteon'un (**Augusteion**) (Ayasofya Meydanı) ortasında bulunup da eski Bizans şehrinin kapısı olarak sayılan tanınmış Milier (**Miliare**) binası [50] Aya Yani, Dipyon (**Diippion**), Kal-koperatya (**Chalkopratia**) kiliseleri bu daire içine rastlıyorlardı. Bu dairede 32 sokak, 375 ev, 4 çarşı vardı.

[50] *Eski Bizans şehri surlarının kara tarafında bir kapısı sayılan bu bina Bizans sarayları hakkındaki eseriyle tanınmış olan Mösyö Labart (**Labartie**) tarafından yapılan haritada Ayasofya Meydanı'nın ortasında olacak şekilde gösterilmiş ise de Doktor Mortimen (**Mordtmann**) bu kapının yerini Ayasofya'nın batı tarafında ve Zoksip (**Zeuxippe**) hamamlarının kuzeyinde ve ana cadde denin yani şimdiki Divanyolu'nun bulunduğu yerde aranması gerektiğini uzun uzadıya kanıtlamıştır. Buna göre, bu kapının yerinin şimdiki Millet Bahçesiyle (Gülhane Parkı) Ayasofya camisi arasında ve tramvayın döndüğü yerde olması gerekmektedir.*

*Roma'da Milier (Miliare), İmparator Ogüst'ün (**Augustus**) koyduğu sade bir sütundan ibaret olup şehirden başlayarak (mil) olarak ölçülen uzaklıklar bu taştan başlayarak sayılırdı.*

Beşinci Daire – Beşinci daire bir taraftan üçüncü ve diğer taraftan dördüncü dairelerle sınırlanmış olup Haliç kıyısında Prosforyanus (**Portus Prosporianus**) kapısı, Kadıköy iskelesi (şimdiki Sirkeci)'yi içerir ve gemiler hububatı buraya boşaltıyorlardı. Strateciyum (**Strategium**) (şimdiki Babıâli yerindeki bina) bu daire içerisinde bulunuyordu.

Altıncı Daire – Altıncı daire ikinci ile üçüncü tepeler arasında Konstantin (**Konstantinos**)

Meydanı'ndan (Çenberlitaş) Haliç'e kadar olan kısmı kapsıyordu. Neoriyum (**Neorium**) bu daire içine rastlıyordu. Beşinci ve altıncı daireler sonradan Ceneviz ve Venedikliler'e ayrılmıştı.

Yedinci Daire – Bu daire kuzey tarafından Büyük cadde (Divanyolu) ile sınırlandırılmış olup Konstantin (**Konstantinos**) Meydanı'ndan (Çenberlitaş) doğru (Bayezit) Meydanı'na kadar uzanıyor ve güneyden Marmara kıyısına kadar inerek Kontoskaliyon (**Contoscalion**) limanını kşatıyordu.

Sekizinci Daire – Sekizinci daire tümüyle üçüncü tepelyi içermekte olup Forum Konstantin'den (Konstantinos) (Çenberlitaş) Haliç sırtlarına doğru devam ediyordu. Bu daire Haliç'in kıyısına kadar iniyordu. Bu nedenle üçüncü dairenin yokuşlarını altıncıdan ayırıyordu. Kuzeyden Macros Embolos (Uzunçarşı)'ya kadar devam ediyordu.

Dokuzuncu Daire – Üçüncü tepenin yamacında bulunan bu daire yedinci daireden Tavşan Taşı yokuşuyla ayrılıyor ve doğudan Fildelfiyum (**Philadelphium**) (Şehzadebaşı)'ndan (Aksaray)'a inen ana cadde ile ayrılıyor ve on ikinci daire içinde bulunan Teodos (**Theodosios**) (Lânga) limanına ulaşıyordu.

Onuncu Daire – Üçüncü tepenin doğu yamacını içeriyor. Konstantin'in (Konstantinos) ilk duvarlarına en yakın bir daire olup doğudan Ana Cadde'ye geçiyor ve Marsiyen (**Markianos**) sütunu (Kız Taşı) ile Yenmefeyum (**Nymphem**) (su terazisi) ve on birinci daire içine rastlayan Sen Aputer (**Saints Apotres**) (Fatih) Meydanı ile sınırlandırılmış bulunuyordu.

On Birinci Daire – Dördüncü tepenin doğu yamacına rastlıyor ve Likus (**Lycus**) (Bayram Paşa) deresine kadar iniyordu. Bu daire Forum Bovis (Aksaray'a) kadar uzanıyor ve orada on birinci daireyi on ikinciden ayırıyor ve on birinci daire sekizinci daire gibi denize ulaşıyordu.

On İkinci Daire – Likus (**Lycus**) (Bayram Paşa) deresi ile sınırlandırılmış olan on ikinci daire doğu tarafından surlara kadar gidiyor ve yedinci tepede Marmara'ya kadar olan mahallelerin hepsini içeriyordu. Büyük Teodos (**Thodosios**) Limanı (Lânga) ve Arkadiyus (**Arkadios**) sütunu (Kadınlar Pazarı) bu daire içine rastlıyorlardı.

On Üçüncü Daire – Tüm Galata tarafını içeriyordu.

On Dördüncü Daire – Balat üstüne rastlayan Vlakarna (Blakherna) Sarayı ve mahallelerini içermekte olup Konstantin (Konstantinos) duvarlarından dışarıdaydı. Bu daire onuncu daireden Haliç kıyısındaki bir takım boş topraklar ile ayrılmıştı.

3.

Sokaklar ve Meydanlar

Şimdiki Topkapı Sarayı'nın bulunduğu tepede, ilk Bizanslılar zamanında Roma imparatoru Septim Sever (**Septimus Severus**) tarafından yaptırılmış olan Akropol vardı. Bu Akropol günümüzde Atina'da kalıntıları görülen Akropol gibi birkaç mabetle genel oyunlar oynanmasına ve halkın toplanmasına özgü bölümlerle

ri içermek üzere çevresi duvarlarla çevrelenmiş olup şehrin kalesi yerine geçmekteydi. Osmanlılar İstanbul'u aldıktan sonra o yerdeki harabeler üzerine Yeni Saray denilen Topkapı Sarayı'nı yapmışlardır. [51]

[51] Fatih ilk sarayı Eski Saray denilen Bâb-ı Ser-askerî (Harbiye Nezareti) yerinde yapmıştı. Bu saray daha sonra yapıldığı için Yeni Saray denilmiştir. Burası şimdiki İstanbul Üniversitesinin merkez binasıdır.

Mese (**Mésè**) denilen büyük ve çevresi dikmelerle (sütunlarla) çevrelenmiş bir cadde şehrin bir tarafından öbür tarafına kadar devam ederdi. Bu cadde Ogüsteon (**Augusteon**) denilen ve etrafı (Direklerarası'ndaki gibi) direkler ve kitapçı ve diğer dükkânlar ile dolu olan Ayasofya Meydanı'ndan başlar ve şimdiki Divanyolu'nu izleyerek Çenberlitaş Meydanı'na gelirdi.

Ogüsteon'un (Augusteon = Ayasofya Meydanı) doğu tarafında (şimdiki Ayasofya Hamamı bulunan yerde) büyük sarayın duvarları ve Kalke (**Chalké**) kapısı denilen resmî kapı ile Monotiros (**Monoiyros**) kapıları bulunurdu. Bu meydana halkı yağmur ve güneşin etkisinden koruyabilmek üzere Kostantin (**Konsantinos**) tarafından yaptırılmış olan iki sıra direkli yollar, geçen zaman içerisinde harap olduklarından daha sonra Ayasofya'yı yaptıran Jüstinyen (**Iustinianos**) bunları yeniden tamir ettirmişti. Meydanın zemini o zaman her yerde olduğu gibi çok iri taşlarla düşünmişti. Bâzi eserlerde Ogüsteon'un (**Augusteon**) ortasında birkaç küçük kilise gösteriliyorsa da bunlar yanlışdır. Meydanın ortasında sütun ve heykellerden başka bir şey yoktu.

Genel meydanların hepsine Forum ismi veriliyordu. Şimdi çevresindeki yapılar ile çok daralmış olan Çenberlitaş'ın yeri o zaman çok geniş ve yuvarlak bir meydan olup üzerinde Konstantin'in (**Konstantinos**) heykeli bulunan Çenberlitaş dediğimiz sütun da bu meydanın ortasında bulunuyordu ki bu sütunun bir kısmı günümüzde varlığını korumaktadır.

Çenberlitaş'da o zaman bu çenberler yoktu. Büyük bir yangında tekrar sakatlandığından

bunlar daha sonra konulmuştur. Yakın zamanlarda tekrar tamir edilerek demir kuşaklarla sağlamlaştırılmıştır.

Büyük Cadde, bu meydanı geçtikten sonra Forum Tauri (Bayezit Meydanı)'na doğru geliyordu. Şimdi yangın kulesi olan bu meydan o zamanlar büyük bir meydan olup, Öküz Meydanı anlamında Forum Tauri olarak isimlendiriliyormuş. Mösyö Dötiye (**Dethier**) meydana bulunduğu tarihlerde adı geçen Birinci Teodos (**Theodosios**) sütununun şimdiki yangın kulesi (Bayezit Kulesi) yerinde rastladığını ve bu sütun Sultan Birinci Selim zamanına kadar muhafaza olunup o zaman bir fırtına ile yıkıldığı ve İkinci Teodos'un (**Theodosios**) Tetradiziyon (**Tetradision**) denilen heykeli ile Tâk-ı Zafer'in (kemerli yapı) bile bu meydana bulunduğunu yazıyor. Eskiden Osmanlı Müzesi müdürü olan Mösyö Detiye (**Dethier**) Bâb-ı Ser-askerî (Harbiye Nezareti) meydanının kazılması sırasında rastladığı büyük bir taş kemer parçasına dayanarak bu kemerin yaklaşık şekli hakkında fikir verdiği gibi at üstünde olması gereken heykel hakkında da diyor ki:

Genel meydanların hepsine Forum ismi veriliyordu. Şimdi çevresindeki yapılar ile çok daralmış olan Çenberlitaş'ın yeri o zaman çok geniş ve yuvarlak bir meydan olup üzerinde Konstantin'in (**Konstantinos**) heykeli bulunan Çenberlitaş dediğimiz sütun da bu meydanın ortasında bulunuyordu ki bu sütunun bir kısmı günümüzde varlığını korumaktadır.

Çenberlitaş'da o zaman bu çenberler yoktu. Büyük bir yangında tekrar sakatlandığından bunlar daha sonra konulmuştur. Yakın zamanlarda tekrar tamir edilerek demir kuşaklarla sağlamlaştırılmıştır.

Büyük Cadde, bu meydanı geçtikten sonra Forum Tauri (Bayezit Meydanı)'na doğru geliyordu. Şimdi yangın kulesi olan bu meydan o zamanlar büyük bir meydan olup, Öküz Meydanı anlamında Forum Tauri olarak isimlendiriliyormuş. Mösyö Dötiye (**Dethier**) meydana bulunduğu tarihlerde adı geçen Birinci Teodos (**Theodosios**) sütununun şimdiki yangın kulesi (Bayezit Kulesi) yerinde rastladığını ve bu sütun

Sultan Birinci Selim zamanına kadar muhafaza olunup o zaman bir fırtına ile yıkıldığı ve İkinci Teodos'un (**Theodosios**) Tetradiziyon (**Tetradision**) denilen heykeli ile Tâk-ı Zafer'in (kemerli yapı) bile bu meydana bulunduğunu yazıyor. Eskiden Osmanlı Müzesi müdürü olan Mösyö Detiye (**Dethier**) Bâb-ı Ser-askerî (Harbiye Nezareti) meydanının kazılması sırasında rastladığı büyük bir taş kemer parçasına dayanarak bu kemerin yaklaşık şekli hakkında fikir verdiği gibi at üstünde olması gereken heykel hakkında da diyor ki:

«Bu İkinci Teodos'un (**Theodosias**) heykeli başkası olamaz, Çünkü Birinci Teodos'un (**Theodosias**) gerek meydana ve gerekse Ogüsteon (**Augusteon**) meydanındaki heykeli ayakta olup burmalı bir sütun üstündeydi.»

Mese (**Mésè**) büyük caddesinin pek çok kısmında iki taraf sanki bu günkü direklerarası gibi, önü direklerle kormalı dükkânlarla kaplıydı. Bu direklerarasındaki kemerler o zamanki yapım yöntemi gereğince yuvarlak kemerlerden oluşmaktaydı. Dükkânlar güneş veya yağmurun etkisinden orunaklı olarak satacakları eşyaları dükkânlarının önüne dizerlerdi. Günümüzde Şehzâdebaşı'nda bir örneği görülen bu direkli yollara Rumlar çarşısı anlamında Emdolov Embulo (**Embolos**) derlerdi.

Forum Tauri denilen Bayezit Meydanı bugün olduğu gibi o zaman da şehrin en büyük meydanlarından biriydi. Şehrin ortasında bulunan bu meydan birçok büyük caddelerin birleştiği yerde olduğundan çok kalabalıktı. Bu meydana iki yol Haliç'e iner, iki yol da biri Forum Konstantin (**Konstantinos**) (Çenberlitaş) meydanından, diğeri de Forum Teodos (**Theodosios**) ile Forum Artopolion'dan (**Artopolion**) geçerek Ayasofya'ya kadar gitmekteydi.

Bu ikinci yol Kapalı Çarşı'nın yapısı altında kalmıştır. Tauri meydanının batı tarafına da bir yol Valens (Bozdoğan) kemerini izleyerek Fatih'e kadar giderdi.

İmparatorların alaylarında izledikleri yol Filadelfiyum (**Philadelphium**) (Şehzâdebaşı)'ndan geçen ve Amasteriyon (**Amastrianon**) denilen küçük meydana şimdiki -Şehzade Camisi'nin bulunduğu yere rastlar. İkiye ayrılarak biri Fatih'e diğeri de Fokus (**Phocas**) Sarnıcı (Çukur Çeşme yakınında)'ndan geçerek Forum Bovis (Aksaray)'a inerdi.

Fatih'e giden iki yol, Fatih'de birleştikten sonra Sarisiyus (**Charisios**) (Edirnekapı) kapısına giderdi. Bayezit Meydanı'ndan şimdiki tramvay yolunu izleyerek Aksaray'a inen yol orada Forum Amasteriyon'dan (**Amastrianon**) gelen yolla birleşir ve oradan şehrin çeşitli kapılarında son bulmak üzere birkaç caddeye ayrılıyordu. Bunlardan biri şimdiki Topkapı Caddesi'ni izleyen Sen Romen (**Saint Romain**) kapısına (Topkapı) diğeri yedinci tepeye (Hobyar'a) çıkarak Forum Arkadius (**Arkadios**) (Kadınlar Pazarı)'na gelirdi. Bu meydanın ortasında İmparator Arkadius'un (**Arkadios**) heykelini taşıyan bir sütun vardı. Zلزelle ile harap olun bu sütunun şimdi yalnız temeli var olup Bir dükkânın bahçesine rastlamaktadır.

Bizans'ın protokoluna ait 7'nci Konstantin (Konstantinos) tarafından yazılan (Céremonies) kitabında İmparatorun saraydan kalkarak Balıklı Kilisesi'ne gitmek için izlediği yol şu şekilde tanımlanıp ve sıralanıyor:

1- Chalké Sarayın Kalke kapısı (Ayasofya Camisi yeri).

2- Zeuxippe ou Achille Zokip ve Aşil (Belediye

Romadaki Forum (Eski hali).

bahçesi).

3- L'Augustéon Ogüsteon Meydanı (Ayyasofya Meydanı).

4- Million Million Kemerleri (Ayasofya'da Tera-mevayn dendiği yer).

5- Saint Jean Théologos Sen Jan Teologos.

6- Lausus Lojus sarayı sütunları.

7- Prétoire Pratovar.

8- Anti Forum Anti Forum (Çenberlitaş).

Forum Konstantin (Konstantinos) (Çenberli Taş)'dan Filadelfiyum'a (**Philadelphium**) (Şehzade Başı)'na

1- Macros Embolos de Maurien Makros Embolos dö Moryen (Kapalı Çarşı yönü).

2- Artopolia Artopolya.

3- Forum Tauri Forum Tori (Bayezid Meydanı).

4- Vierge Diaconissa Viyeraj Diyakonisa Kilisesi.

5- Modios Modiyos.

6- Philadelphium Filadelfiyum.

Filadelfiyum'dan (**Philadelphium**) Zoodokus Piyi (Balıklı)'ya kadar:

1- Philadelphium Filadelfiyum (Direkler Arası).

2- Amsstrianon Amastriyanon (Şehzade Câmisi yeri).

3- Forum Bovis Forum Bovis (Aksaray).

4- Mésé Mese-i kebir (Mésé) Kasaralofus semti.

5- Xerolophus Kasaralofus'un birinci kemeri.

6- Saint-Kallinique Sen Kalinik Kilisesi.

7- La Monnaie La Monne.

8- Exakionion Eaksakivenyon (Altı Mermer)

9- Saint-Onésime Ser Onejım Kilisesi olan ve üç yolun birleştiği meydan. Oradan sağa dönerek diğer sokakları izler.

10- Saint-Jacque-le-Perse Sen Jak Lopers Kilisesi (Hekimoğlu Câmisi)

11- Saint-Mocius Sen Mokiyus Kilisesi.

12- L'aqueduc Su Kemerli.

13- Sigma Sigma denilen sütunun bulunduğu kapı.

14- Zoodochos Pigi Zoodokus Piyi Kilisesi (Balıklı)

Mese (**Mésé**) ana caddesinin Konstantin (Konstantinos) (Çenberlitaş) Meydanı'yla Tauri (Bayezit) Meydanı arasındaki kısmına Artopolya (**Artopolia**) (Ekmekçiler) deniyordu. Bunun girişinde iki büyük heykel olup bunlardan biri 1870 yılında bulunarak saray bahçesindeki Sent İren (**Sainte İrene**) (Askeri Müze)'ye aktarılmıştır. Paskal (**Pascale**), Tevfan (**Theophones**) ve Sedrenus (**Cedrenus**) gibi tanınmış Bizans yazarlarından yararlanarak aktaran Doktor Mortiman (**Mordtmann**) bile o zamanki Büyük Çarşı'nın Çenberlitaş ile Ayasofya arasında olduğu fikrindedir. Hâlbuki bugünkü çarşı bu sütunun kuzey-batısına düştüğüne göre her samtte eksik olmayan çarşulardan bir kısmında şimdiki çarşının bulurduğu anlatımlara rastlanılması ihtimali vardır.

Arkadyos (**Arkadios**) (Kadınlar Pazarı) meydanından geçerek ilk Konstantin (**Konstantinos**) duvarlarının büyük cadde Altın Kapısı (şimdiki Esekapi)'na giderdi.

Yol burada ikiye ayrılır biri Sen Andre Kilisesinden (Koca Mustafa Paşa Camisi) Periyoloptos (**Peribleptos**) kilisesinden (Sulu Manastır)'dan geçerek Teodos (**Theodosias**) duvarlarının Altın Kapısı (Yedikule Kapısı)'nda son bulurdu. Buna paralel diğer bir yol Bovis (Aksaray) meydanından Sen Jak Lopus (**Saint Jacque le Perse**) kilisesine (Hekimoğlu Câmisi) gider ve Altı

Teodos'un (Theodosias) heykeli ve parçaları (Detiye'nin (Dethier) resimlerinden).

Mermer'den geçirdi.

Aksukivanyan (**Exokionion**) denilen ve daha sonra Eksi (**Exi**) Marmara denilip, Türkler tarafından Altı Mermer diye tercüme edilen bu yere meşhur Piyi (**Pigi**) (Balıklı) Silivri Kapısı yolu üstündeydi.

Bu büyük caddeler, diğer küçük sokaklarla aralarında birleşirlerdi. Mese (**Mésé**) Kapısı denilen Unkapanı'ndan da bir cadde Filadelfiyum (**Philadelphium**) (Şehzadebaşı) ve bir diğer yol da Sen Apotre (**Saints Apotres**) (Fatih'e)'e çıkarıldı. Bu yol Sen Apotre (**Saints Apotres**) kilisesinin batısından dolaşarak Likus (**Lycs**) Yeni Bhççe çayırına iner ve oradan da dolaşıkli yollarla Arkadiyus (**Arkadios**) (Kadınlar Pazarı) meydanına çıkardı.

Marmara ile Haliç kıyılarında ise surlara paralel caddelerle küçük sokaklar devam ederdi. İstanbul o zamandan beri pek az değişmiş olduğundan bu gün gördüğümüz sokakların çoğu hemen o eski Bizans'ın sokaklarının yerini ve yönünü izlemektedir.

Şimdiki Tahtakale (tahte'l-kal'a) dediğimiz yerde Venedikliler'in Mahallesi vardı. Bu mahalle şehirden bir duvarla ayrılmıştı. Bu duvarların kalıntılarına hâlâ rastlanılmaktadır. Osmanlılar'ın buraya tahte'l-kal'a demeleri bu duvarların altında bulunmasından olup yoksa tahtadan kale anlamında değildir.

Tahtakale'nin doğu tarafına doğru, yani camiye doğru Amalfililer ile Pizalılar'ın mahalleleri vardı. Yayınlamak üzere bulunduğumuz (Galata Tarihi)'nde anlatılacağı üzere Frenkler'de [52] her topluluk Bizans imparatorlarından fırsat buldukça elde ettikleri ayrıcalıklarla İstanbul tara-

finda bir ticarethane (han) oluşturarak yavaşça o tarafa yerleşmişti. Bunların mahalleleri duvarlardan dışarıda ve Haliç kenarında olup her milletin kendisine özgü bir iskelesi de vardı. Hatta topluluk başkanının Ayasofya kilisesinde özel yerleri bile vardı. İlk olarak ayrıcalıklara ulaşan Amalfililerin Mahallesi Sen Mark (**Saint Marc**) kapısı denilen Yeni Cami yerini geçmiyordu.

[52] Frank Ulusu her ne kadar farklı ise de doğuda genellikle Avrupalılar'a Frenk denilmiştir.

Pizalılar'ın mahallesi ise Neoriyorm (**Neorium**) (Bahçekapı) kapısına uzanıyor ve oradan öteye de Cenevizliler'in mahallesi başlıyordu. Cenevizlilerin Mahallesi Apologoteton (**Apolo-gotheton**) (Hamidiye Türbesi) civarındaki şehrin duvarlarına kadar devam ediyordu. Bu mahallelerin hepsi de şehirden surlarla ayrılmıştı. Duvarlarla Haliç kıyıları arasında geniş bir arazi kısmı uzanıyordu ki işte bu mahallelerin çoğunluğu burada yapılmış evler ve daha çok mağazalardan ibaretti.

Bizans'ın sokaklarının ve evlerinin o zamanki durum hakkında bir fikir edinmek için bu günkü Yeni Camiden Yemişe doğru Limon iskelesi civarındaki pasdirmacı ve yumurtacı dükkânları ve Galata'da Perşembe Pazarı'nda bankanın alt taraflarında rastlanılan bazı mahalle ve sokakları gezmek yeterlidir. Bunlar içinde Bizans'ın son zamanlarından kalma evler dükkânlar bile vardır.

Şehir çok kalabalık olduğundan o zaman bile sokaklar şimdiki gibi dar ve evlerin cumbaları sokaklar üzerine taşmış olup çoğunluğu iki üç kattan fazla değildi. Genellikle kârgir olan bu evlerin Fener civarında birkaç örneği günümüze kadar gelebilmiştir. Kalın duvarlar, iri demir parmaklıklara sahip küçük pencereleri, tersine çevrilmiş merdivene benzeyen konsollar üstündeki cumbaları, kemerli kapıları ile ilk bakışta hüznü bir duygu uyandıran bu evler Orta Çağ'ın karışık zamanlarındaki içe kapalılık ile uygun bir durumdaydılar. (Bizans Evleri bölümüne bakınız)

Şehrin en büyük limanı Haliç'ti. Fakat Marmara kıyısında başka limanlar da vardı Bunlardan Jülyen (**Julien**) ya da Sofiyen (**Sophien**) limanı (Kadırga Limanı) Théodose veya Elutère (Lânga) limanları vardı. Bu iki liman çok büyük olup bir bölümü Bizanslılar ve bir bölümü de Osmanlılar zamanında doldurulmuştu. Lânga bostanı yerindeki liman hepsinden büyüktü.

Bu limana Lycus deresi dökülür. Bu dere surların dışındaki tepelerden gelen suların oluşarak Sent Sidyak (**Sainte Cyriaque**) denilen Sulu Kule civarında ve şimdi örülü bulunan küçük bir kemerden geçerek Kısaralokus (**Xerelophos**) sırtı ile Sen Japuter (**Saint Apotres**) (Fatih) tepeleri arasındaki tepeden geçerek Forum Bovis (Aksaray)'ı da geçip Lânga civarında bulunan limana dökülür. Bu derenin getirdiği topraklarla limanın bir kısmı daha Bizanslılar zamanında dolmuştu.

Limanın deniz girişi, aralarına demir parmaklık geçirilmiş iki kule ile korunurdu. Bu kulelerden birine Kontoskopiyum (**Contoscopium**) derlerdi ki limanın korunması ve izlenmesine özgü idi. İşte Osmanlılar'ın İstanbul'u fethi sırasında dışarıdan gelen yardım gemilerinin girdiği liman, bu limanlardan biri olup, yoksa Haliç değildir.

(Devam edecek)

Gelecek Sayıda: 3 Bizans Çevresi

Tophâne-i Âmire'de Top Döküm Töreni

**Kaynak: Hayat Tarih Mecmuası,
Yıl 1972, Sayı 72/9, Sahife 10-11**

Top, demir veya taş mermi atan bütün ağır ateşli silahlara verilen bir isim olup, çeşitli anlamları bulunan Türkçe bir kelimedir .

Osmanlılarda "tophâne" kelimesi, topların döküldüğü ve kundaklandığı kapsamlı bir imal yeri için kullanıldığı gibi, zaman zaman baruthane, top güllesi mahzeni ve top deposu gibi yerler içinde kullanılmıştır. Sadece gülle dökülen veya yapılan yerlere de tophâne adı verildiği görülmektedir. Top dökümü yapılmayan ve bu amaçlarla kullanılan yerlere tophâne denilmesinden dolayı, bu tür yerlerin bulunduğu bölgeye de Tophâne mahallesi adı verilmektedir.

Osmanlı Devleti'nde top, döküm ocakları adı verilen yerlerde yapılırdı. Bu çalışmanın yapıldığı binalar yüksek duvarlı, kubbeli, kârgir ve çok sayıda bacaya sahip yapılarıdır. Ayrıca, top dökümü için zemine açılmış büyük çukurlar, erimiş maddenin taşınması için kullanılan künkler ve döküm sırasında çıkabilecek yangın tehlikesine karşı su sarnıçları vardı. İstanbul'da bulunan Tophâne-i Âmire binasında top dökümünden dolayı oluşa gelen büyük alevlerin çıkarabileceği yangınları engellemek amacı ile bal dolu fiçilerin hazır tutulduğu bilinmektedir.

Tophane'de büyük toplar döküleceği günlerde bir tören yapmak, Osmanlı

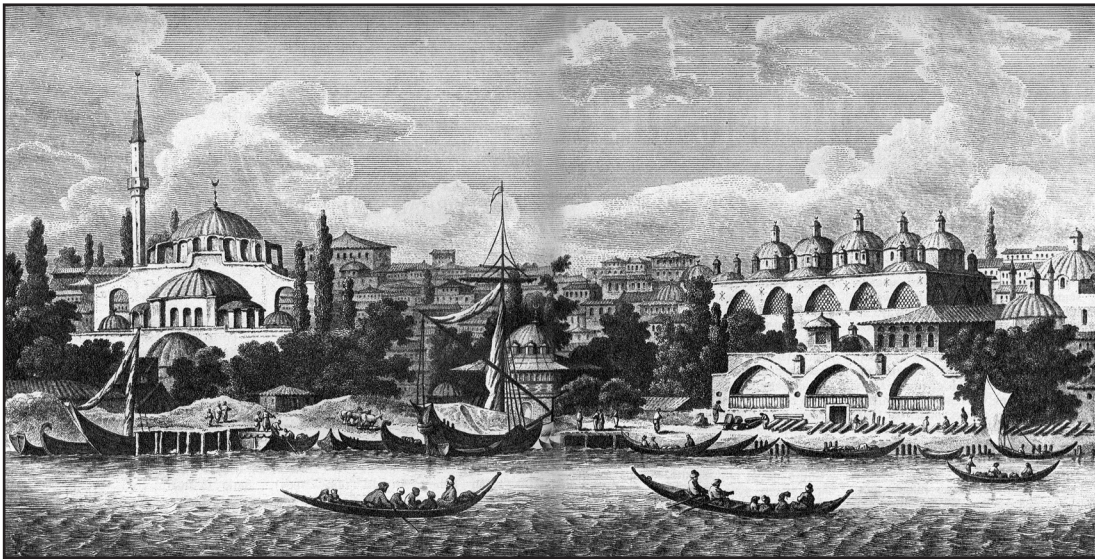

Tophâne-i Âmire'nin eski bir fotoğrafı.

âdetleri arasında idi. Bu törenin nasıl yapıldığı, Sultan Üçüncü Mustafa devrinde tutulmuş, bir Teşrifat (protokol) kitabında kısaca anlatılmaktadır. 1759 yılında yapılmış olan bir top dökme törenini Şevket Rado'nun kalemiyle, adı geçen yazma Teşrifat kitabından, dilini sadeleştirmek suretiyle aşağıda vermekteyiz:

"Tophane-i Amire'deki büyük fırınlarda dökülmesi ferman buyurulan büyük topların dökülmek üzere hazır olduğu Topçu-başı Ağa tarafından haber verildi. Adı geçen büyük fırınlarda top dökme işine nezâret etmek üzere şevketlû, mehâbetlû Padişah Efendimiz Hazret-

leri teşrif buyurmadıkları takdirde, kâh re'fetlû Sadrâzam Hazretlerinin ve kâh onun emriyle yalnız Şikk-ı evvel Defterdarının memur olarak gelmesi âdettir. Bu defa dahi hâlen Defterdar olan Malîmi Mustafa Efendi Hazretleri memur edilmişti. Belli günde mumaileyh Efendi Hazretleri kendi takımı ile saat birde iken Tophane iskelesini teşrif buyurdu. Fırınların tavlaları döküm mertebesine gelmiş olduğundan doğru fırınların bulunduğu yerdeki hususî mahalle varıldı. Hemen duaya başlanarak Allah'ın yardımıyla döküme geçildi. Sona erdirildiğinde, devlet hesabına, Kasapbaşı tarafından verilen on baş kurbanlar kesildi. Topçubaşı Ağalara mahsus olan odaya teşrif buyurulduğunda, âdet olduğu üzere, beş adet top atıldı. Teşrifatçı marifetiyle, teşrifat defteri gereğince iktiza edenlere hıl'atler giydirildi. Hediyeleri de verildikten sonra, Topçubaşı Ağa tarafından tertip olunan ziyafete oturuldu. Hanende ve sazandelerle yemek yenildikten sonra avdet olundu. Bugünde Tophane Nâzırı tarafından tertip olunan kırk sepet meyva ile beş tabla nefis çiçekler, Defterdar Efendi tarafından Sadrâzama ve Sadrâzam tarafından da padişaha takdim olunmak üzere Enderûn-ı Hümâyûn'a gönderildi."

Tophâne-i Âmire'nin deniz tarafından görünüşüne ait eski bir gravür.

Ömer Seyfeddin Külliyyatı

Nasıl Basıldı

Yazan: Muallim Ahmet Halit Yaşaroğlu

Kaynak: Ömer Seyfeddin Külliyyatı

Cilt 1, Sayfa 3-4, Muallim Ahmed Halit Kitap Evi, İstanbul 1938

Bundan 27 yıl önce bir gündü; 18 İkinci kânun 1913. Günlerden cumartesi, iki gün evvel (Talebe Defteri) mecmuasının 18 inci sayısını çıkarmıştım. Ankara caddesinde, şimdi (Aydınlık) basimevinin bulunduğu yerde rahmetli arkadaşım Tevfik Nureddin (Türk Yurdu Kütüphanesi) 'ni açmıştı. Bunun kapısı önünde Ömer Seyfeddin ile karlastık; selâmlaşık.

O zamana kadar sadece merhabalaştığımız bu değerli yazıcımıza çıkarmakta olduğum Talebe Defteri mecmuasını nasıl bulduğunu sordum; içimden; belki de hiç okumamıştır diyordum. Halbuki o düşünmeden cevap verdi:

— Güzel cancağızım; fakat bu sayıda Nüzhet Sabit'in (Osmanlıyız) diye bir yazısını okudum. Bu yazıya (Türküz) serlevhasını koysaydı daha doğru olurdu, biz Osmanlı değil, Türküz, dedi.

Bu haklı tenkitten dolayı kendisine teşekkür ettim.

Biraz fazlaca asabı mizaçlı, fakat çok temiz ruhlu Nüzhet Sabit'e bunu münasip bir lisanla anlattım. Münakaşa etmedi, bir şey de söylemedi. Şu kadar ki çok geçmeden (Türk kızları esir olmaz) yazısını Talebe defterine verdi.

İşte Ömer Seyfeddin'le ilk tanışmamız bu vesile ile olmuştu.

Aradan zaman geçti. Ömer'le dost olduk. Ölümünden üç ay evvel, bir gün bana geldi. Elinde bir deste müsvedde vardı. "Bunlar benim eserlerim, basar mısın?" dedi. "Şüphesiz", dedim. Bu sırada, hastalandı. Hattâ benim çıkarttığım Türk Kadını mecmuasındaki son yazıyı yazamadı. Nihayet hayata gözlerini yumdu,

Bir gün ailesinden biri bana uğrayarak bu müsveddeleri geri aldı. Aradan seneler geçti. Bu külliyyatı çıkarırken çok muhterem hemşireleriyle Ömer'in eşsiz arkadaşı sayın Ali Canıp Yönetim ağabegimiz ellerinde ne kadar Ömer'e ait yazı varsa hepsini bana teslim etmek lütufkârlığında bulundular. Ömer'in bana verecek sonra başka bir ele geçen bütün yazıları dönüp dolaşarak bu kıymetli iki dost eliyle tekrar bana geldiğini hayret ve hüzün veren bir sevinçle gördüm.

Bugün yani bundan yirmi yedi yıl sonra Türk dili ve Türk edebiyatına en büyük hizmeti yapmış ve bu yolda en güzel eserleri vücuda getirmiş olan Ömer Seyfeddin'in külliyyatını Türk gençliğine hediye etmek vazifesini üzerime almış bulunuyorum. Bundan evvel çıkardığım mecmualarda ve sağlığında Ömer Seyfeddin'in bazı yazılarını makale ve kitap halinde neşretmişim. Ne yazık ki böyle dokuz cild teşkil eden bu külliyyatını ancak ölümünden sonra çıkarmak nasip oldu.

Az vakitte mecvud tükenen bu eserlerin bugün yeni basımlarını yapmağa başlıyoruz. Bus bizim için ve Ömer'in ideali için büyük bir zaferdir.

Kendi malı olan bu külliyyatı onun aziz ve yüksek ruhuna ithaf ederken bugün Cumhuriyetimizin büyük başarılarından biri olarak kavuştuğumuz millî dilimizin ilk müjdecileri ve kurucularının baharında gelen bu müstesna yazıcımızın manevî huzurunda iğilmeği bir borç bilir, bu parçaların toplanmasında büyük bir aşk ile çalışın, fakat ne yazık ki basıldıklarını görmeden genç yaşında ebediyete kavuşan tıbbiyeli Hamid'e rahmetler dilerim,

Muallim Ahmet Halit Yaşaroğlu

Ömer Seyfettin Külliyyatı'nın 9 Cildinin İçindekiler

Cilt 1

İlk düşen ak
Devletin menfaati uğruna
Mermer tezgâh
Dama taşları
Makul bir dönüş
İlk cinayet
Eleğimsağma
Yalnız Efe
Aşk ve ayak parmakları
Terakki
Sivrisinek
Falaka
Hürriyet gecesi
Tuhaf bir zulürn
Nadan
Canakkaleden sonra

Cilt 2

Yüksek ökçeler
Horoz
Dünyanın nizamı
Türkçe reçete
Nezle
Bir vasiyetname
Yemin
Perili köşk
Zeytin ekmek
Havyar
Kıskançlık
Tos
Birdenbire
Çirkinliğin esrarı
Baharın tesiri
Antiseptik
Nakarar

Cilt 3

Bomba
Kaç yerinden?
Ferman
Teselli
«Kızılma» neresi?
Topuz
Pembe incili kaftan
Başını vermiyen şehit
Kütük
Vire
Teke tek
Büyücü

Cilt 4

Gizli mabet
Bir muhteri
Kurbağa duası
Çakmak
Külâh
Bir hayır
Keramet
Düşünme zamanı
Hatıftan bir şaka
Cesaret
Bir kayışın tesiri
Yüz akı
Nasıl kurtarmış ?
Deve
Herkesin içtiği su

Tam bir görüş
Koleksiyon
Uçurumun kenarında
Şefkate iman
Diyet

Cilt 5

Asilzadeler
Efruz Bey
Ashabı Kehfimiz
Hürriyet bayrakları

Cilt 6

Bahar ve kelebekler
Fon Sadriştaynın karısı
Fon Sadriştaynın oğlu
Bir temiz havlu uğruna
1/2
Bit
Miras
Namus
Acıklı bir hikaye
Kesik bıyık
Kurumuş ağaçlar
Rüşvet
Binecek şey
Velinimet
Rütbe
Lokanta esrarı
Nişanlılar
Beynamaz

Cilt 7

Beyaz Lale
Açık hava mektebi
Acaba ne idi?
Gayet büyük bir adam
Gurultu
İki meb'us
Üç nasihat
İrtica haberi
Korkunç bir ceza
Kaşağı

Cilt 8

Mahcupluk imtihanı
Harem
And
Beşeriyet ve köpek
Türbe
Busenin iptidaî şekli
Balkon
Tavuklar
Apandisit
Forsa

Cilt 9

Tarih ezeli bir tekerrürdür
İnat
Primo — Türk çocuğu
Piç
Bir çocuk — Aleko
Bilgi bucağı
Aşk dalgası

Mermer Tezgah

Ömer Seyfeddin

Sadeleştiren: H.Veyssel Güteryüz

Ömer Seyfeddin Külliyyatı, Cilt 1, Sayfa 23-33, İstanbul 1938

Cabi Efendi, öyle her ihtiyar gibi, sabah-tan akşama kadar evinde pineklemezdi. Ancak yine de ciddi bir işe elini sürmez: "Yiyeceğim var, içeceğim var! İş benim neyime gerek?" derdi. Ama her sabah güneş doğmadan kendini sokağa atardı.

Yegane merakı "Dünyanın durumunu" incelemektir! "Okur, yazar" güruhundandı. Fakat bu özelliğini hiç kullanmıyordu. Kütüphanelerin önünden geçerken kendini tutamaz: "İşte nadimlerin (1) akıl ambarı!" diye gülümserdi. Onun fikrinde kitaplar "gerçek" in üstüne gelişi güzel yığılmış birtakım zarif, süslü, değerli kerpiçlerdi. Bu kerpiçleri toplayıp bir tarafa atmayan, mümkün değil gerçeği göremezdi.

(1) *Nadim: Yaptığı bir davranıştan pişmanlık duyan, pişman olan.*

Gerçekler kitapta değil, hayatın kendisinde idi. Kitaba inanan esir olur, düşünce katılır, kafası kerpiçleşirdi. Halbuki, ancak.. her gün değişen, hiçbir kavramın dar çerçevesine sığmayan hayat, okunmağa layıktı. Hayatın her adımında binlerce tuhafılık, binlerce sır... binlerce dalavere gizliydi. İlim, hikmet, kültür, felsefe, bilme, hep hayatın içinde idi. Örneğin elli senedir gezmeyle bitiremediği şu İstanbul "bir milyon küsur sayıfalı" kocaman bir kitaptı. Sokaklarında, çarşısında, pazarında dolaşan her adamda başlı başına ayrı bir dünya, ayrı bir kitaptı. Bu kitapların hepsini okumağa kalkmak okyanusu içmek kadar olanaksızdı; yalnız bir tanesinin bir bölümünü süzebilen insan şüphesiz- en büyük bir kültürün sahibi olurdu. Mahalle mektebinden diplomasını aldıktan sonra kutsal, gayri kutsal hiçbir konuyu eline almamakla iftihar eden Cabi Efendi işte bu, yalnız hayatı okuyan ariflerden biriydi! Bütün semt halkınca dünyanın en birinci alimi sayılırdı. Beyaz top sakallıyla, kısa boyuyla, şişman vücuduyla en beklenilmez yerlerde yuvarlanır gibi dolaştığı görülür. Yakaladığına, ufacak tumbul elleriyle okşayarak nasihatler verir, ilminden, imanından büyük küçük herkesi yararlanhdırır. Kitap gibi gazete de okumazdı. "Metelik tuzağı" dediği bu kağıt parçalarının başından sonuna kadar yalanla dolu olduğunu iddia eder: "Gözümle görmediğini şeye inanmam!" derdi. Bisiklete, gramofona, sinemaya, telefona, otomobile, uçağa, denizaltına, hep gözleriyle gördükten sonra inanmıştı.

... Yine bir bahar sabahı, güneş, bahçesindeki eski devirden kalma çitlenbik ağaçlarının üstünden doğarken Cabi Efendi de kapısında göründü. Birkaç adım yürüdü, durdu. Etrafına bakındı. Yerlerde çimenler yeşermiş, sıska erik dalları pembe, beyaz çiçeklerle örtülmüştü. Hoşuna gitti. Sola eğri çarpık bumunu yukarı kaldırdı. Derin derin havayı kokladı. "Bu ne hoşluk, bu ne güzellik Yarabbi!" diye mırıldandı.

Allah, mutlaka dünyayı kullarına sevdirmek için baharı yaratmış olacaktı!. Her sene

kıştan, yağmurdan, çamurdan, kardan, soğuktan, tipiden bıkan insanlara bahar, hayalden bir peri gelini gibi görünür, uyuşuk ruhlarına "teselli, sıcaklık, ümit" serper, sonra onları "haberleri olmadan" yazın cehennemi içinde bırakarak, kendi kelebekleriyle, çiçekleriyle, kokularıyla savuşup giderdi..

"Ben asla dolma yutmam" dedi, "Hepsi rüya ... Birkaç hafta sonra ne bu çiçeklerden, ne bu kokulardan eser kalır!"

Çimenlerin üzerindeki çiğlerde güneşten düşmüş parlak elmas damlalarını inadına ayaklarıyla ezdi. Sokağa çıkar çıkmaz, gece zerzevatçı, sütçü beygirlerinin bozuk kaldırımında bıraktığı şeyleri cıvıldaşarak yiyen serçelere gözü kaçtı. Durmadı, "Birinin ettiği halt ötekine nimet..." dedi. Kendi istemediği halde bilinçaltı bu uygunsuz olaydan bir neden çıkarmaya çalıştı. İstemeye istemeye arılarla insanları hatırladı. "Aslında" aynı idi. Yalnız her tarafın büyüklüklerinde farklılık vardı. Birinde ünneten küçük, tüketen büyüktü. Diğerinde bunun tersi; üreten büyük, tüketen küçük ...

Yürüdü. Şimdi nereye gidecekti! Daima yola çıktıktan sonra buna karar verirdi. Çırpıcı'ya, Vellefendi'ye, Balıklı'ya, Eyüb'e, Sütlüce'ye gitmeyi düşündü. Hayır... Gölgesinde yürüdüğü duvarın arkasından keskin bir horoz sesi geldi. Cabi Efendi hemen başını göğe kaldırdı. Dikkatle baktı. Bulut bulut yoktu. Hava çok açık. "Artık horozlara da inanmamalı, dedi, ne olacak? Bir tanesine kırk tavuk veriyorlar. Zavallıların sinirleri bozuluyor. Niçin, ne vakit öttüklerini bilmiyorlar." Durdu; sakalını kaşdı. Hava hiç bozacağa benzemiyordu. Bu güzel günü nerede geçirecekti? Ne vakitten beri Üsküdar'a geçmemişti. "Tekkelere de uğrarım" dedi. Tekrar, yuvarlana yuvarlana yürüdü. Caddeye çıktı. Topkapı tramvayına atladı. İçi vakıflar, gümrük, mümrük katipleriyle doluydu. Önce, bunlara kulak misafiri oldu. Hepsini saçma sapan konuşuyorlar, hatta birbirleriyle itişerek şakalaşıyorlardı.

Cabi Efendi bu arsız halleri görmemek için gözlerini kapadı, o kadar sıkıldı ki... Azıcık daha "Allahım, kulaklara da niçin birer kapak yapmadın?" diyecekti. Sirkecede "oh" diye gözlerini açtı, şehrin ta göbeğinde, köprüyü yavaş yavaş geçti: Üsküdar vapuruna bilet aldı. Güverteye çıktı. Hava hakikaten çok, pekçok güzeldi. Bacanın çıkardığı kapkara dumanlar içinden temiz, beyaz martı sürüleri kirlenmeden geçiyor, koyu mavi denizin ortasında "Kızkulesi" köpükten bir alev gibi parlıyordu.

Cabi Efendi, elli senedir, her gün İstanbul'da seyahat ettiği halde henüz buraya gitmediğini düşündü. Acaba içi nasıldı? Kim yaptırmıştı. İçinde şimdi ne vardı? Yapıldığı zaman İstanbul'da lodos esmez miydi? Daha böyle birçok sorular aklına hücum etti.. "Bugün şuraya gideyim. Hakikati anlayayım .." dedi.

Vapur iskeleye yanaşınca kadar seya-

hat planını kurdu. Karadan Harem iskelesine gelecek, oradan sandalla Kızkulesi'ne çıkacaktı.

Ama dalgın dalgın, Ahmediye'den Karlık bayırına giden sokağı geçerken gözüne tuhaf bir şey ilişti. Durdu. Kızkulesi'ni falan hemen unuttu. Baktı, baktı. Baktı: "Olur iş değil!" .. Dedi.

Biraz karanlıkça, temiz, geniş bir marangoz dükkanı. İçinde ferah ferah kırklık, pos kara bıyıklı, şişmanca bir adam... Elinde. keser, çalışıyordu; fakat beyaz mermerden büyük, narin bir tezgahın önünde! Cabi Efendi: "Aldanmıyayım" diye gözlerini oğuşturdu. Dikkatle baktı. Hayır, tezgah mermerdendi!. "Acaba beyaza boyanmış kalastan mı?" şüphesi tekrar zihnini bulcındırdı. Baktı. Baktı. Hiç mermerden doğramiacı, marangoz tezgahı olur muydu? Olursa ... Mutlaka bunun özel bir nedeni vardı! Cabi Efendi mermerin kalastan çok daha pahalı olduğunu düşündü. Başını, sakalını kaşdı. Hiç şüphe yok, burası eskiden ya bozacı, ya muhalebici dükkanıydı. Sonradan gelen bu marangoz mermer tezgahı hazır bulmuş olacaktı. Güldü. "Tenbel herif! Dedi. kimbilir ne kadar keser kırdı. Hic mermer üzerinde çalışılır mı?"

Birden nasihat damarlarının kabardığını duydu. Her şeyin bir yöntemi, bir kurallı vardı. Yöntemleri, kuralları bozanların zarar göreceklere muhakkaktı. Duramadı. Gayri ihtiyari dükkanın açık kapısından girdi. "Ne var?" gibi kendisine bakan marangoza sordu:

- Sen bu dükkanı yeni tuttun değil mi?
- Hayır.
- Öyle ise bir bozacı mıydı?
- Hayır.
- Ya kim otururdu?
- Hiç kimse ... Bu dükkanı ben kendim yaptım.
- Ey bu mermer tezgah burada ne arıyor?

- Ben koydurdum.
Cabi Efendi gözlerini açtı. Marangoza daha keskin bir dikkatle baktı:
- Sen deli misin, oğlum?! Dedi.
- Hayır.
- Akıllı bir adam mermer üzerinde keser oynatır mı?
- Niçin oynatmasın?
- Kazara keser kaçır. Hem mermer bozulur, hem keser ...
- Ben hiç keserimi kaçırmam.
- Kaç senelik marangozsun?
- Yirmi senelik.
- Kaç senedir mermer tezgah üzerinde çalışıyorsun?
- On beş sene var ...

Cabi Efendi tezgaha yaklaştı. Marangoz gülüyor, pos bıyıkının üstündeki şiş yanakları elma gibi kızarıyordu.

- On beş senedir hiç keserini yanlışlıkla kaçırmadın mı?
- Kaçırmadım.

- Kaza ile ... Bir defacık olsun ...
 - Bir defacık olsun kaçırmadım. İstersen gel, bak. ...
 Cabi Efendi cebinden gözlüğünü çıkar-
 dı. Taktı.
 Baktı. Baktı, kocaman mermer tezgahın üstünde hafif bir çizgi bile yoktu. Sonra marangoza döndü. Tepesinden tırnağına kadar iyice süzdü. Hiç öyle zeki bir adama benzemiyordu. Tekrar sordu:
 - Şimdiye kadar hiç keserini yanlış vurmadin ha?
 - Görüyorsun işte ...
 - Nasıl olur bu?
 - Çünkü ben birinci ustayım. Vuracağım yeri iyice görürüm. Hiç yanılmam. Elimin maharetine emniyetim var, onun için tezgahı mermerden yaptırdım.
 Cabi Efendi dayanamadı:
 -Oğlum bu senin elindeki maharetten değil!
 Dedi.
 - Ya neden?
 - Düşüncesizlikten ...
 - Düşüncesizlikten mi?
 -Evet.
 Marangozun kaba, siyah kaşları çatıldı. Keserini merrner tezgahın üzerine yavaşça bıraktı. Suratını buruşturdu. Hakareti andıran bir tavırla Cabi Efendi'ye sordu:
 - Nereden bildin?
 - Nereden mi bileceğim? Biraz düşüncen olsa her zaman bu kadar dikkatli keser kullanamazsın.
 - Benim düşüncem olmadığını ne biliyorsun? Ne olsa ben keserimi vuracak yeri bilirim. Hiç şaşımam. Ben sanatının eriyim, haydi bakalım, gevezelik yeter... çek arabanı...
 Cabi Efendi fena halde bozuldu. Kendisiyle tatlı tatlı konuşurken gerçeği işitince herifin birdenbire değişip kabalaşması fena halde canını sıktı. Gözlüğünü çıkartmağa vakit bulamadan, küs küs önüne bakarak dükkandan çıktı. "Sanatının eri ha ... Gidi budala seni..." diye dişlerini sıktı, başını salladı. Her olayın nedenini aramak onda bir hastalıktı. Bulduğu nedeni de, hatta bizzat olayların açıklamalarını gösterip kabul ettirmek diğer bir hastalığıydı. İşte bu ahmak, düşüncesizliğinin sonucu olan. "Yanılmaz dikkat" ini elinin maharetine atfediyor, düşüncesizliğini kendisi için bir "meziyet" sanıyordu. Hızla döndü. İşine başlıyan kayıtsız marangoza kapıdan haykırdı:
 - Usta, yarın dikkat et. Keserini tam yerine yapıştırıramıyacaksın. Mermer tezgahını kıracaksın ...
 Cevap beklemedi. Hemen yürüdü. Karşındaki sokağa saptı. Birer birer civardaki dükkanlara girdi. Mermer tezgahlı marangoza ait birçok bilgi topladı. İsminin meşhur Ali usta olduğunu öğrendi. Valideiatik bostanına bitişik, kırmızı aşı boyalı, tek katlı, yedi numaralı evde oturmuş. Yeni evlenmiş. Genç bir karısı varmış... Bütün komşuları onun elindeki mahareti methetmekte aynı fikirdeydiler. "Daha ömründe yanlış bir çivi vurmamıştır, keserine güvenir. İstanbulda eşi bulunmaz. Yabancı ülkelerde bile onun gibi mermer tezgahta işliyen tek bir marangoz yokmuş." diyorlardı.
 Cabi Efendi hepsine, içinden "Yarın siz onun mermer tezgahını görürsünüz." derken, dışından: "Doğru, doğru ... " diye başını salladı.

Daha öğleye epey zaman vardı. Ali usta-
 ya mermer tezgahını kırdırmak için tasarladığı planı düşünce düşünce Yeniaminin avlusuna girdi. Bu düşüncesiz herifi bir dakikacık düşündürmek kafiydi! Cabi Efendi'nin birçok deneyimi vardı. Ufacık bir düşüncenin en büyük bir dikkati iflas ettirdiğini dini gibi bilirdi.
 Bu deneyimlerinden bir tanesini bu düşüncesiz herifte tekrarlıyarak, ona da bu gerçeği zorla kabul ettirecekti. Planını zihninde tamamlayınca cami avlusunun karşısındaki kasaba girdi. Kesilmiş, yüzülmüş kuzulardan bir tane satın aldı. Çırağın eline verdi. Moskoflunun fırınına geçti. Bir kuzuyu kaç saatte kızartabileceğini sordu.
 - İki saatte ...
 Cevabını alınca hemen bir de büyük toprak kap aldırdı. Kuzuyu finna attırdı. Kendi, dükkanın açık kepengine yaslandı. Kısa çubuğunu doldurdu. Yaktı. Tam iki saat orada, sabırtaşı gibi sesini çıkarmadan çubuğunun dumanlarını seyretti. Kuzu pişince bir hamal buldurdu. Kabı eline verdi. Öne geçti. Çavuş deresine çıkan yokuşu tırmandı. Valdeiatik bostanını buldu. Bostana bitişik tek katlı, kırmızı aşı boyalı evi görünce:
 - Hah işte burası...
 Diye yürüdü. Tokmağı çaldı. İçerden ince, sert bir kadın sesi:
 - Kimdir o, bakayım, kimdir o? Dedi.
 - Ben.
 - Sen kimsin ayol ?
 - Burası mermer tezgahlı marangoz meşhur Ali ustanın evi değil mi?
 - Evet.
 - Usta bu kuzuyu kızarttı. Gönderdi. Alın.
 Kapı açıldı. Kalın, beyaz, çıplak iki kol beyaz elleriyle kuzu kabını içeri aldı, meçhul bir el hiddetlenmiş gibi kapıyı hızla çarparak kapadı. Cabi Efendi gülümsedi?
 - Yarın mermer tezgah ...
 Ellerini ovuşturdu. Gözleri, isabet etmiş bir tokat gibi rüzgarı suratına çarpan, alçak kapının üstündeki silik rakama kaçtı:
 - Yedi, yedi. ..."
 Diye başını salladı Sabahleyin erkenden mermer tezgahın kırıldığını görecekti. Bunun için İstanbula geçmedi. Doğru Atpazarı'ndaki Hacı Hüseyin'in hanına gitti. Temizce bir oda kiraladı. Geceyi Üsküdar'da geçirecekti.
 Meşhur marangoz Ali ustanın evine geç gelmek adeti idi. Kapıdan girince doğru sofraya oturdu. Bu akşam sofranın başına çökünce şaşırıldı. Karısına:
 - Hayrola, dedi. Bu kuzu nereden esti.?
 - Sana sormalı?
 -: Ne demek?
 - Bugün sen gönderdin.
 - Haşa
 -!!
 Karısı merhum Kasımpaşa imamının üvey kızıydı. Pek çabuk hiddetlenirdi. Yine kıpkırmızı oldu. Ellerini geniş kalçalarına dayadı. Yüzünü iğrilitti:
 - Haşa, ha?
 - Vay, demek ben bunu çaldım, ha?
 - Bilmem.
 - Dostun mu gönderdi?
 - Onu da bilmem!
 - Gündüz gönderdin. Şimdi unutup laf mı çıkarıyorsun? .
 Ali usta:
 - Ben hiçbir şeyi unutmam. Dedi.

- Haydi oradan bunak, sen de ... Çamaşır yıkıyordum. Bir adam geldi. "Mermer tezgahlı Ali ustanın evi burası mı?" dedi. "Evet" dedim. "Benimle bu kuzuyu gönderdi." dedi. Ben de aldım.
 - Nasıl adamdı?
 - Beni namahreme bakar sanıyorsun ha ... Görmedim bile ..
 - Sesi nasıldı?
 - Beni namahrem sesini işitir sanıyorsun ha ... Vallahi işitmedim ..
 -? ...
 Karı koca bu kuzu yüzünden güzel bir kavga ettiler. Ali usta bu nefis kuzudan değil, öbür yemeklerden bile ağzına bir lokma koyamadı. Acaba bu kuzuyu kim göndermişti? Merakından çatlıyacaktı. Yoksa evini barkını dağıtınak için bir büyü müydü? Kahvesini, çubuğunu da içemedi .. Ömründe ilk defa olmak üzere o gece uykusu kaçtı. Sabaha kadar uyuyamadı. Karısı hala onu unutkanlıkla itham ediyor, "Bunamışsm ayol, git kendini pabucu büyüğe okut." diyordu.
 Sabah namazını kılmadan dükkanına indi. Kepenkleri açtı. O kadar dalgımdı ki... Köşede kendisini gözetleyen Cabi Efendi'yi bile görmedi.. Alışkan olduğu gibi bir sükun ile keserini eline aldı. Dünden kalan işini merrner tezgahın üstüne koydu. Cabi Efendi açık kapıdan onun dalgınlığına bakarak gülümsüyordu. Zavallının aklı, fikri hep dün akşamki kuzuda idi. "Kim gönderdi, yarabbi, kim gönderdi, kim olabilir?" diye düşünüyordu. Kaldırdığı keskin, kalın, ağır keseri çattadak indirince gözleri açıldı. El kadar bir mermer parçası tezgahtan kopmuş, yere fırlamıştı. Aynı zamanda arkasındaki kapıdan bir ses işitti:
 - Geçmiş olsun usta!
 - ? ...
 Döndü. Dün kovduğu küçük ihtiyarı görünce būs bütün şaşırıldı.
 Cabi Efendi sordu:
 - Hani sanatının eriydin! Ne oldu böyle.
 - ?
 Zavallı Ali usta ağzını açamadı. Sapsarı kesildi. Dudukları titriyordu.
 O zaman Cabi Efendi düşüncesizliğin sonucu olan, dikkatini bu ana kadar kendisinde bir meziyet sayan bu adama acıdı.
 - Artık düşünme, dedi o kuzuyu ben gönderdim:
 - Sen mi?
 - EVet.
 - Niçin?
 - Seni biraz düşündürmek için.
 Sonra üşenmedi, ona, ayak üstünde, insanın düşünen bir hayvan olduğunu, dalgınlıkla bazın dikkat özelliğini kaybettiğini, yanılmaz, keskin bir dikkatinin sadece düşünce-siz hayvanlara özgü bir özellik sayılacağını uzun uzadıya anlattı. Kapıdan çıkarken:
 — Haydi oğlum, dedi, dünyanın düzenini bozmaya kalkma. Marangozun tezgâhı kalastan olur. Şimdi kırığın şu mermeri hemen kaldır. Yerine ahşap bir tezgâh koy!
 Bir saat sonra Cabi Efendi Harem iskelesinin koyu lacivert dalgalarında sallanan köhne bir kayığa biniyordu. Dün gitmeye karar verdiği "Kız kulesi" nin neden deniz ortasına yapıldığını keşfedecek, mutlaka bunun da asıl nedenini bulacaktı! Ama bu sabah erkenden cahilin birine "dikkatin gerçeğini" öğretebildiği için o kadar memnundu ki...